

GİRİŞ

I. DESTAN TÜRÜ HAKKINDA BİLGİ

Türkçede destan kelimesi, Avrupa dillerindeki hem epepe hem de lejand karşılığında ve ayrıca halk şiirinde bir tür adı olarak kullanılmaktadır. Lejandlar tarihten önce veya tarihin kuruluşu asırlarında söylenen efsanelerdir. Epopeler ise daha çok tarih devirlerindeki kahramanlar veya kahramanlıklar hakkında söylenen destanlardır. (Banarlı 1971: 2) Kelimenin aslı ise Farsça “dâstân (dâsitân)”dır.

Destanlar, olağanüstü olayların ifadesidir. Her milletin destanı olmaz. Bu nedenle bazı milletler, destan edebiyatına “Yapma destanlar” ile katılmışlardır. Bir milletin destanı olabilmesi için;

“1) Millet; halk hayâlinin efsaneler yaratmaya elverişli bulunduğu en eski ve iptidâi devirlerde yaşamış olmalıdır.

2)O milletin tarihinde unutulmaz tabiat olayları, büyük savaşlar, güçler, istilâlar, yeni coğrafyalarda vatan kuruluşlar gibi halk hayat ve hafızasını nesillerce meşgul edecek hâdiseler bulunmalıdır.” (Banarlı 1971: 7)

Destan; tarihte yaşanmış, unutulmaz olayların halk üzerindeki etkileri; olayların onların gözüyle görülmesi, onların ruhuyla hissedilmesidir. Bu nedenle destana tarih diyemeyiz. Gücünü tarihten alır; halkın duygusu, düşüncesi, ruhu ve hisleriyle birleşir. Milletlerin, inanışları, devlet oluşları, savaşları; insanların iyilikleri, kötülükleri, üzüntüleri, sevinçleri, aşkları vb. destanlarda yer alır. Bu nedenle destanlar; halk edebiyatı ürünüdürler, sözlü edebiyat geleneği içerisinde ele alınırlar. Sözlü geleneğe bağlı bu anonim ürünler; zaman ve mekan içinde cemiyetin iradesini ellerinde tutan kahraman, aynı zamanda bilge şahsiyetlerin menkıbevî ve gerçek hayatları etrafında oluşmuş uzun didaktik hikâyelerdir. (Elçin 1993: 72)

Destanların oluşumu üç aşamada gerçekleşir: çekirdek, gelişme ve tespit etme. Halk muhayyilesinde derin izler bırakan bir olay, kuşaktan kuşağa hayâl gücüyle zenginleştirilerek anlatılır. Halk arasında anlatılan bu tarih olaylarını ozanlar, kendi hayâl güçlerini de katarak saz eşliğinde söylerler. Daha sonra destan geleneğini iyi bilen büyük bir şâir; ozanların söylediği parçaları derler, düzenler ve kendinden de bir şeyler katarak yazıya geçirir.

“ ‘Millî Destan’ın doğması için bir kavmin medeniyet bakımından epey aşağı bir seviyede olması ve hayatının bir takım büyük sarsıntılara uğraması ve büyük hâdiselerle karşılaşmış olması lâzımdır. O zaman o kavmin içinden yetişen halk şâirleri bu vakaları ayrı ayrı ‘Parça Episode’ler halinde terennüm ederler. Göçler sonrası meydana çıkan bazı hâdiseler bütün mazisini şâirlerinin şifâhî rivâyetlerinden öğrenen bu halk arasında yeni bir takım ‘Parçalar’ın meydana gelmesini yahut bu gibi muhtelif menkıbeleri bir ‘Kahraman’etrafında toplayan yeni ‘dâire (cycle)’ler ortaya konulmasına sebep olur. Sonraları bu kavmin medenî seviyesi yükselerek, muhtelif âmiller tesiriyle siyasî ve içtimâî bir birlik ihtiyacı da meydana çıktığı zaman ‘Destanî’ bir ruha mâlik olan bir halk şâiri bu dağınık parçaları ‘Dâire’ler halinde toplar; bu dâireleri de birbirine bağlayarak umumî ‘Millî Destan’ı vücuda getirebilir.” (Köprülü 1980: 41)

II. TÜRK DESTANLARI

Destanların tek kişinin değil de milletlerin eseri olması onların önemini ve değerini arttırmaktır. Hareketin sembolü Türk milletinin hafızasında ölmezleşen olayların yer aldığı Türk destanları vardır. Tarih boyunca çok geniş coğrafyaya yayılan Türkler, anavatanları Orta Asya’da ve gittikleri yerlerde birçok yeni durumla karşılaşmışlar ve onlarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Türk milletinin

hafızasında yer etmiş bu olaylar, daha sonra yazıya geçirilmiş ve genç nesillere millî heyecan ve ruh kazandırmada büyük rol oynamıştır.

Hemen hemen bütün kaynaklarda destanlarımız, İslâmiyetten önce ve sonra olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmektedir:

a.İslâmiyetten Önceki Türk Destanları

İslâmiyet öncesi destanlarımızın meydana geldiği dönemdeki Türk mitolojisi oldukça zengindir. İslâmiyetten önceki; sadece fizik gücün ispatı, şan ve şöhret esasına dayanan destan edebiyatıdır. (Köksal 1984: 12) Türkler bu dönemde henüz İslâmiyetle karşılaşmamışlardır. Bu destanlardan Türklerin yaratılışla ilgili düşüncelerini, dinî inanışlarını, kendilerine vatan edinmelerini, nasıl millet olduklarını öğreniyoruz.

İslâmiyetten Önceki Destanlarımız:

- 1)Yaradılış Destanı,
- 2) Saka Destanları,
 - a)Alp Er Tunga Destanı
 - b)Şu Destanı
- 3)Hun-Oğuz Destanı
- 4)Göktürk Destanı
 - a)Bozkurt Destanı
 - b)Ergenekon Destanı
- 5)Uygur Destanları
 - a)Türeyiş Destanı
 - b)Göç Destanı

Bu destanlarda; hareket, cihangirlik, yalnız kendine güvenme, inanma vardır ve bu destanlar beşerî bir mücadelenin hikâyesidir. Karşımıza çıkan insan tipi “Alp”

tipidir. İslâmiyet yerleştikten ve Türkler Anadolu'ya hâkim olduktan sonra din ile kahramanlık birleşecek ve yeni bir alp tipi ortaya çıkacaktır. (Kaplan 1976: 20)

“Alp” sözcüğü birçok Türk lehçesinde cesur, yiğit, kahraman manâlarında kullanılmıştır. Alp tipini en belirgin özellikleriyle Oğuz Destanı'nda görmekteyiz. Daha doğuştan bazı fizikî farklılıklar göstermesi, ata binmesi, avlanması, halkın başına belâ kesilen canavarı öldürmesi Oğuz Kağan'ın alplik ruhunun bir göstergesidir.

b.İslâmiyetten Sonraki Türk Destanları

Dokuzuncu yüzyıl ortalarından itibaren Müslüman olmaya başlayan Türkler, İslâmiyet ile birlikte Kur'an, tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, tasavvuf vb. ilimlerin yanında birçok manevî değerlere sahip olmuşlardır. Anavatanları Orta Asya'da ve daha sonra Anadolu'da İslâm dininin kabulü, yayılışı, bu uğurda yapmış oldukları savaşlar, vermiş oldukları mücadeleler; Türklere yeni ve İslâmî destanlar söyletmiştir. İslâmiyetten sonraki mukaddes amaçlı hem fizik güce hem de İslâm moraline, fetih esasına dayalı destan edebiyatıdır. (Köksal 1984: 12)

İslâmiyetten sonraki destanlarda baş kahramanlar, çevre tamamen dinî unsurlarla örülüdür ve Türk destanlarındaki “Alp” tipinin fizik güçlerine sahiptirler. Yalnız “Alp” sözcüğü İslâm kültürünün etkisiyle “Gazi” sözcüğü ile birleşerek “Alp-Gazi” şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Böylece İslâmiyetten önceki Türk alpleri İslâmiyetten sonra önce Alp-Gazi, daha sonra tarikâtların etkisiyle Alp-Eren şekline girmiştir. (Köksal 1984: 14) İslâmiyet etkisi altında gelişen Türk destanlarında yapılan mücadele ve savaşların amacı İslâmiyet öncesi destanlarındakinden çok

farklıdır. Bu destanlarda maddî kuvvetle manevî kuvvet birleşir, bilhassa mâneviyât ön plandadır. Çünkü İslâm dininde şehit veya gazi olmak en yüksek bir derecedir.

İslâmiyetten Sonraki Destanlarımız:

- 1) Satuk Buğra Han Menkıbesi
- 2) Manas Destanı
- 3) Cengiz Han Destanı
- 4) Anadolu'da teşekkül etmiş olan,
 - a) Dede Korkut Hikâyeleri
 - b) Köroğlu Destanı
 - c) Battal-nâme
 - d) Danişmend-nâme
 - e) Saltuk-nâme
- 5) Anadolu'da gelişen İslâmî destanlar
 - a) Ebu Müslim-i Horosânî
 - b) Hamza-nâme
 - c) Hz. Ali Cenklere vb.

Satuk Buğra Han Menkıbesi, Karahanlılar devletinin ilk Müslüman hükümdarı Satuk Buğra Han'ın Müslüman oluşunu ve kâfirleri nasıl yendiğini anlatır. Bu eser, Türk tarihindeki destan ruhunun İslâm inanışlarıyla nasıl ve ne ölçüde birleştiğini göstermesi bakımından önemlidir. (Banarlı 1971: 268)

İslâmiyetten sonra oluşan destanlar arasında Kırgızlara ait olan Manas Destanı, Türk dünyasının en büyük destanıdır. Bu destanda Müslüman Kırgızların kâfir Kalmuklara karşı millet olurken vermiş oldukları mücadeleler anlatılmaktadır. Türkistan'da Yedisu çevresinde XI. ve XII. asırlarda doğmaya başlayan bu destan,

İslâm dini uğruna, onun kabulü ve yayılması için yapılan gazalar etrafında oluşsa da İslâmiyetten önceki Türk destanlarından da izler taşımaktadır. Kadına değer verilmesi, silahların kutsal sayılması, yapılan yemin törenleri vb. Manas Destanı'nda yer alan eski Türk inanışlarıdır. (Banarlı 1971: 270)

“İslâmlığın Türk halkına söylediği ilk büyük destan olan Manas Destanı, ün salmış manasçılardan olan Karalayoğlu Sayakbay'ın rivâyetine göre 400.000 mısradır.” (İnan 1987: 131).

Cengiz Han Destanı, XIII. yüzyılda Orta Asya Türkleri arasında doğmaya başlamış, XV. yüzyıl sonlarında nesir şeklinde yazıya geçirilmiştir. Cengiznâme, Cengiz'den başlayarak bütün Moğol hanlarının destanî tarihidir.

“Aynı destana sonradan yine Moğol cinsinden bir hükümdar olan Aksak Timur'un da hayatı ve fetihleri katılmış ve destan Cengiz soyunun ve haleflerinin maceraları halinde geliştirilmiştir.” (Banarlı 1971: 273)

Dede Korkut Hikayeleri, Anadolu'nun doğusunda XII., XIII. ve XIV. asırlar boyunca buraya gelerek yerleşmiş, buraları vatan edinmiş Oğuz Türkleri arasında yaşanmış, işlenmiş ve yayılmış hikâyelerdir.

Dede Korkut Hikayeleri'nde Müslüman olmayanlarla mücadele edilir, Türklüğün yanında İslâmiyetin de yerleşmesi, yayılması için çaba sarf edilir. Dede Korkut Hikâyeleri'ne bugünkü şekliyle bir destan diyemeyiz. Fakat hikâyeler konuları ve olayların kahramanları itibariyle eski Oğuz destanını hatırlatmaktadır. Hikâyeler, yazılış şekliyle hikâye özelliği gösterse de destan tesiri gösteren özelliklere de sahip olması bakımından destandan hikâyeye geçiş döneminin en dikkat çekici örneklerindedir.

“Bunun meçhul muharriri tahminen XV.asır başlarında şifâhî olarak yaşayan eski Oğuz menkıbelerini, masal ve destan motiflerini hattâ belki eski halk destanlarının, o sıralarda hâlâ ağızlarda dolaşan manzum klişelerini almış, eserine malzeme olarak kullanmış; fakat yeni içtimaî şartların doğurduğu mensur hikâye anânesinin tesirinden kendini kurtaramamıştır.” (Boratav 1982: 65)

Dede Korkut Hikâyeleri, Oğuzların hayatını anlatan on iki hikâyeden oluşmaktadır. Dede Korkut Kitabı üzerine incelemesi bulunan Muharrem Ergin (1998: 8)'e göre Dede Korkut'un dili tam bir destan dili olarak Türkçenin emsalsiz bir şaheseridir. Kitabın iki nüshası vardır: Biri Almanya'da Dresten Kütüphanesi'nde, diğeri İtalya Vatikan Sarayı'ndadır.

Önce Türkmenler arasında ortaya çıkan sonra Anadolu'da yeni bir kimlik kazanan Köroğlu Destanı, zulme karşı isyan eden Köroğlu'nun etrafında oluşmuştur. Kırk yiğidi ile Köroğlu, haklı fakat güçsüz olanın yanında yer alır.

“Köroğlu Çamlıbel'de yerleşir. Kahramanlığıyla dünyaya şöret salar. Bu şöhretiyle etrafına topladığı -yahut da zorla- mağlup ederek veya kaçırarak getirdiği yine kendi gibi halktan kahramanlarla Köroğlu; beylere, paşalara ve hükümdarlara meydan okuyan, onları titreten bir kuvvet halini alır. Beyin, paşanın, padişahın zulmünden kaçanlar ona sığınır. Köroğlu sade bir haydut olarak kalmaz. Zayıfların hâmisî, adâlet dağıtan bir hâkim olarak da hüküm sürer.” (Boratav 1982: 229-230)

Anadolu'da XVI..asırdan itibaren yayılmaya başlayan Köroğlu Destanı, XIX.asırda yazıya geçirilmiştir.

Türkler İslâmiyeti kabul ettikten sonra eski örf ve adetlerine bağlı eserler verirken bir yandan da konularını İslâm geleneklerinden alan dinî eserler meydana getirmişlerdir. Bu eserlerde din uluları ister savaşçı bir halk kahramanı ister bir tarikât kurucusu ya da büyüğü olsun sık sık olağanüstü güç (kerâmet) gösterirler ve hayat hikâyeleri heyecanlı bir dinî destanî havaya bürünür. (İz 1996:247)

Danışmend-nâme üzerinde araştırma yapıp metnini yayımlayan Doç. Dr. Necati Demir (2004: 15)'e göre Anadolu'da oluşmuş destanî hikâyeleri “İslâmî Türk Destanları” ve “İslâmî Destanlar” olmak üzere iki başlık altında inceleyebiliriz:

İslâmî Türk destanlarının coğrafyası Anadolu, konusu İslâmiyeti ve Türklüğü üstün kılmaktır. Bunlar; İslâmî destanlar arasında sayabileceğimiz ve İslâmî Türk destanlarının kaynağı sayılan Battal-nâme, onu takip eden Danişmend-nâme ve bu destanların Anadolu coğrafyasındaki son örneği olan Saltuk-nâme'dir. Bunlar, Anadolu'yu Türkleştirme ve İslâmlaştırma mücadelelerinin anlatıldığı destanlardır.

Battal-nâme'nin kahramanı olan Battal Gazi, tarihî ve menkıbevî bir şahsiyettir. VIII. asırdaki Emevi-Rum savaşlarında bulunmuş ve Bizanslıları mağlup etmiş bir Arap kumandanı olan Abdullahe'l-Battal'a Türkler, Anadolu gazilerine uygun bir ünvanla Battal Gazi demişlerdir. Battal-nâme'deki olaylar; Malatya civarında, Malatya emirleri ile Bizanslılar arasında geçer.

“İran peri masalları ve destanlarından haberdâr olan Türk halkı, İslâmî ideolojiyi benimseyip kendi yerli unsurlarını da katarak Battal Gazi Destanı'nı yaratmıştır.” (Köksal 1984: 8)

Türk-Bizans, Müslüman-Hiristiyan mücadelelerinin anlatıldığı İslâmî Türk destanlarından biri de Melik Danişmend Ahmet Gazi etrafında oluşan ve ikinci bir Battal Gazi Destanı gibi olan Danişmend Gazi Destanı'dır. “Danişmendliler Tarihi” olarak da adlandırılan bu destan, Malazgirt Savaşı'ndan sonra Danişmendliler tarafından Anadolu'nun büyük bir bölümünün fethedilişini menkıbevî olarak anlatır. Battal Gazi soyundan gelen Danişmend Ahmet Gazi de Anadolu'da Müslüman bir Türk devleti kurmak için mücadele eder. Danişmend-nâme, anlattığı tarihî olaylar ve yazıya geçiriliş bakımından Türk-İslâm-İslâm destan zincirinin ikinci halkasını teşkil eder, Battal-nâme ile Saltuk-nâme arasında yer alır.

“Danişmend-nâme, kültür ve medeniyet tarihimizin incelenmesi açısından çok önemli bir eserdir. Türünün diğer örnekleri Battal-nâme

ve Saltuk-nâme'ye göre tarihî bilgilere daha uygun olduğundan ve abartmalara fazla yer vermemesinden dolayı birçok tarihçi tarafından kaynak kabul edilmiştir." (Demir 2004: 11)

İslâmî Türk destanlarının Anadolu coğrafyasındaki son örneği olan Saltuk-nâme de konu bakımından Danişmend-nâme ile benzerlik gösterir. Bu destanın kahramanı Sarı Saltuk, Anadolu'nun ve Rumeli'nin Türkleşmesi ve İslâmlaşması için mücadele veren öncü şahsiyetlerden biridir. Saltuk-nâme de mânevî bir lider durumunda olan Sarı Saltuk'un menkıbesidir. Saltuk-nâme üzerinde çalışma yapan ve bu konuda "Saltuk-nâme'de Tarihî, Dinî ve Efsanevî Unsurlar" adlı eseri yayımlayan Prof. Dr. Kemal Yüce (1987: XIV)'ye göre Saltuk-nâme, değişik unsurların bir terkîbidir. Destanî, tarihî, dinî unsurlar Saltuk-nâme'de bir bütün meydana getirmiştir.

Saltuk-nâme, kültür tarihimiz açısından da önemli bir eserdir.

"Çeşitli devirlerin ve olayların sentezi olan Saltuknâme'de Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş devrinden yükselme devrine kadar geçen merhaleleri takip edebiliriz." (Yüce 1987: 3)

Anadolu'da gelişen İslâmî destanlar; konusu Türklük olmayan fakat İslâmî kimlikten dolayı Anadolu'da Türkler arasında sevilerek anlatılan kahramanlık hikâyeleridir. Hz. Ali Cenkleri, Hamza-nâme, Müseyyeb-nâme, Ebu Müslüm-nâme vb. Demir (2004: 16)'e göre Arap ve İranlı Müslüman kahramanlar çevresinde vücut bulmuş bu destanî hikâyelerin mekânları Arabistan ve İran coğrafyası olup metinler Arapça ve Farsçadan sade dille çevrilmiş, çeviriler yapılırken Türk muhayyilesinin ilâvesiyle zenginleştirilmiştir. Oysa inceleme yaptığımız Hamza-nâme'nin on altıncı cildinde mekânın sadece Arabistan ve İran coğrafyası olmadığını, olayların Anadolu'da da (Harcene=Amasya) geçtiğini gördük. Destandaki çekirdek olay, Türk-İslâm kültürünün ortak kaynakları Taberî Tarihi ve Şehnâme'den alınmış olup

İslâmiyet’i benimseyen Türk halkı kendi yerli unsurlarını da katarak bu destanı oluşturmuştur. Ayrıca yazar, kafasında tasarladığı destan yapısına göre bu olayları değiştirmiş, zenginleştirmiş ve eserinde bu şekilde kullanmıştır.

“XIV. asırda halk arasında ve saraylarda kıssah^wan olarak bilinen kimselerin halk meclislerinde okudukları veya naklettikleri hikâyeler; Hamza-nâme, Anter-nâme İskerder-nâme, Süleyman-nâme, Rüstem-nâme kabilinden ekseriyetle hamâsî ve menkabevî mâhiyetteki hikâyelerdir.” (Köprülü 1986: 371)

Görüldüğü gibi çalışma konumuz olan Hamza-nâme İslâmî destan hikâyeleri arasında yer almaktadır.

III. DESTANLAR İÇERİSİNDE HAZMA-NÂME’NİN YERİ

Hamza-nâme; Ebu Müslim-nâme, Hz.Ali Cenkleri, Müseyyeb-nâme vb. İslâmî destan hikâyeleri arasında yer alır. Battal-nâme’yi de bu destanlar arasına dâhil edebiliriz. Fakat Battal-nâme’nin bu eserlere göre bazı farklılıkları vardır. İslâmî destanların coğrafyası Arabistan, İran, Anadolu, Afrika vb. çok geniş bir mekândır. (Konumuz olan Hamza-nâme’de de bunu gördük.) Battal-nâme’nin coğrafyası ise Anadolu olup konusu İslâmiyeti üstün kılmaktır. Bu nedenle Türk insanı bu esere ayrıca önem vermiş ve onu İslâmî Türk destanlarının da kaynağı olarak kabul etmiştir. (Demir 2004: 16)

Hamza-nâme’de anlatılan bazı olaylar (Battal Gazi, Harcen kalesi komutanı Taryun’un kızı Gülendâma ile evlenip Harcen’de bir sene kalır, Malatya’ya dönmez. Hz Hamza da Harcene Şâhı Gerdûs Şâh’ın kızı Rabia ile evlenip bir süre ortalıkta

görünmez.) ana hatlarıyla Battal-nâme’de de yer almaktadır. Yine İslâmî Türk destanlarından Saltuk-nâme’de, Hamza-nâme’de anlatılan bazı olaylar hemen hemen aynı şekliyle geçmektedir. (Hz.Hamza’nın Medâyin’i basıp Nûşirevân’ı tac ve tahtından etmesi, şâhın kızını alması, Lendüha’yı kendisine bağlaması vb.) Bu destanlarda Battal Gazi ve Sarı Saltuk’un bindiği at, Hz. Hamza’nın Aşkar’dır. Hamza’nın atı “Ab-ı hayat” içmiştir. Adem aleyhisselâm’dan beri yaşamakta olup İslâm kahramanlarından Hz. Hamza, onun sırtında kahramanlıklar göstermiş; ondan Battal Gazi’ye intikal etmiş, Battal Gazi’den sonra da Sarı Saltuk aynı atın binicisi olmuştur. (Öztelli 1970: 6) Bütün bunlar bize Hamza-nâmelerin Battal-nâme’den ve diğer İslâmî Türk destanlarından çok daha önce halk arasında anlatıldığını göstermektedir.

“Dinin yenilmez pehlivanı” olarak halkın gönlünde taht kuran Hz. Hamza’nın kahramanlıkları ve şahsiyeti etrafında oluşmuş olan Hamza-nâme, İslâmî kahramanlık destanlarının ilkidir. Halk arasında Battal Gazi hikâyeleri gibi yıllarca okunan Hamza-nâme, XIX.yy sonlarına kadar kahvelerde hikaye okuyup anlatan meddahların en sevilen konularından biri olmuştur. (Kocatürk 1964: 191)

“Büyük İslâm kahramanlarından Hz. Ali’nin, Hz. Hamza’nın, Ebu Müslim’in ve benzerlerinin yeni îman uğrunda unutulmaz savaşları, Türk fetih orduları arasında derin huşû içinde dinleniyordu. Bu ilk İslâm kahramanlarının izlerinde yürüyen yeni Türk-İslâm kahramanları tarafından gösterilen yararlıklar, eski İslâm ve Türk İslâm destanlarının mirasları ve hatıralarıyla birleşince bunlardan daha yeni Türk-İslâm destanları meydana geldi.” (Banarlı 1971: 3001)

“Battal-nâme ve Danişmend-nâme öyle tahmin olunuyor ki Anadolu Türk fütühâtına ait rivâyetleri alıp bunlarda bâriz bir İslâmî ideolojiyi hâkim unsur kılan danişment kişilerin, Arap kahramanlık romanlarını model ittihaz ederek vücuda getirdikleri mecmualardır.” (Boratav 1982:84)

Bütün bunlardan hareketle Hamza-nâme'nin destanlar içerisinde önemli bir yere sahip olduğunu; İslâmî Türk destanları üzerinde etkili olup onlara kaynaklık ettiğini, içindeki tarihî olaylar açısından da Anadolu coğrafyasında Türkler tarafından benimsenen İslâmî kahramanlık destanlarının ilki olduğunu söyleyebiliriz.

IV. HAMZA-NÂME DESTANI

Değişik kaynaklarda Kıssa-i Emir Hamza, Dâstân-ı Emir Hamza, Kitâb-ı Rumûz-ı Emir Hamza, Hamza-nâme olarak adlandırılan bu destanî eser; Hz. Muhammed'in kendisinden bir yaş büyük amcası ve sütkardeşi Hz Hamza'nın şahsiyeti etrafında teşekkül etmiş kahramanlık hikâyelerinden oluşmaktadır.

İslâm dinini yayma uğruna savaşırken şehit edilen Hz Hamza'nın kahramanlıkları önce Araplar arasında destanlaşmaya başlamış, şifâhî Arap hikâyecilerinin belli başlı konularından biri olmuştur. Fars kültürünün (Şehnâme) etkisinin de görüldüğü Hamza-nâme, Türkler arasında dokuzuncu yüzyıldan itibaren yayılmaya başlamış, Türkler tarafından dinî bir muhteva ile daha da zenginleştirilmiştir. Bu zenginleşme gerçekleşirken olaylar gerçekliğini kaybetmiş, tarihsel gerçeklere uymayan, geniş bir coğrafyaya ve zamana yayılmış olağanüstü olaylar, Hz Hamza'ya atfedilmiştir. Kafdağı, cin, peri, dev, cadı vb. masal unsurları da hikâyelerde yer almıştır.

“Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre halk arasında Hamza'nın bazı meşhur devler ve pehlivanlarla cenklerini gösteren bir takım minyatürler de pek ziyâde yaygındı.” (Köprülü 1986: 369)

Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı üzerinde çalışma yapan Doç. Dr. Erman Artun (2002: 64)'a göre Hamza-nâmelerde yer alan hikâyeler, çocuklukla İslâmiyetin yayılma dönemlerinden kalan bazı tarihî olaylarla bazı menkıbelerin efsâne kisvesine büründürülerek anlatılmasından meydana gelmiştir.

Olay kahramanlarının Arap, Acem, Hristiyan ve putperest olmasına; olayların büyük bölümünün Arabistan ve İran'da geçmesine rağmen Hamza-nâme Türkler arasında büyük bir ilgi görmüştür. Çünkü Türkler, İslâmiyeti gönülden sevmiş, benimsemiş; bu nedenle İslâmiyeti yaymak için mücadele ederken şehit düşen Hz Hamza'nın mücadelecî ruhu, insanî yönü onları çok etkilemiştir.

Dokuzuncu yüzyıldan itibaren halk arasında yayılmaya başlayan Hamza-nâmeler, XIV. yüzyıl sonuna doğru Divan şâiri Ahmedî'nin kardeşi Hamzavî tarafından yazıya geçirilmiştir. Baştan sona günlük, sade bir dille yazılan Hamza-nâme, sözlü gelenekte uzun yıllar halk arasında yaşamış; halk kahvelerinde, Yeniçeri ortalarında, sınır boyu kalelerinde hem kitaplardan okunmuş hem de meddahlar tarafından anlatılmıştır.

“Bütün halk sınıfları arasına dağılmış olan ‘Destanî Edebiyat’ın gördüğü rağbet, şâirleri ve ozanları mevzularını İslâm ve İran ananelerinden alan bir takım ‘Kahramanlık hikâyeleri’ daha vücuda getirmeye mecbur etti ki XIII. yüzyılda kuvvetle başlayan bu cereyanın mütaakib asırda, muhtelif âmiller tesiri ile büsbütün inkişaf ettiğini göreceğiz. Bu kahramanlık hikâyeleri en ziyâde İslâm ananesinin tesiriyle ve ‘Ebu Müslim’in, ‘Hamza’nın ve ‘Ali’nin şahsiyetleri etrafında vücuda geliyordu. XIV. yüzyıl başında ölen meşhur ‘İbn Teymiye’ Türkmenler arasında Hamza-nâmelerin bolluğundan bahseder ki pek dikkat çekicidir. (Köprülü 1980: 252-253)

Halk edebiyatının diğer ürünlerinde olduğu gibi Hamza-nâmeler de halk tarafından sevilerek okunup anlatılmasına rağmen yüksek zümre tarafından hor görülmüştür.

Kütüphanelerimizde birçok yazma nüshası bulunan Hamza-nâmelerin sadece Anadolu'da değil İran, Hindistan, Moğolistan vb. bölgelerdeki Türkler arasında da yaygın bir şekilde anlatıldığını görmekteyiz. Halk arasında anlatılan Hamza-nâme kahramanlıklarından etkilenen Moğolistan'ın okuma yazma bilmeyen hükümdarı Akbar, XVI.yüzyılda Hintli ve İranlı sanatçılara on beş yıl boyunca 1400 Hamza-nâme resmi çizdirmiştir. Bu resimler, 74x58 cm'lik olup günümüze ancak 200 kadarı ulaşmıştır. Resimlerde Hz. Hamza'nın canavarlarla, devlerle dövüşü anlatılmaktadır. Bu macera resimlerinden 58 tanesi 2002 yılında Newyork'ta Sanat Müzesi'nde sergilenmiş olup müzenin en ilgi çeken gösterilerinden biri olmuştur. (Şenyener 2002)

Hamza-nâme, Batılı araştırmacıların da dikkatini çekmiştir. Türk-İslâm sanatı uzmanlarından Avusturyalı Heinrich Glück, Viyana müzesindeki Bâbürlü Hamza-nâmesi'nde bulunan 100 kadar minyatür üzerinde çalışarak İran resim sanatının, Hint resim sanatına etkisini göstermeye çalışmıştır. (Albayrak 1997: 517)

a.Hz. HAMZA

Hız. Hamza 570 yılında, Hız. Muhammed'den bir yıl önce Mekke'de dünyaya gelmiştir. Abdü'l-muttalib'in on ikinci oğlu olup Hız.Muhammed'in öz amcası; aynı zamanda süt kardeşidir. Ebu Leheb'in câriyesi Süveybe, önce Hız. Hamza'yı daha sonra da Hız.Muhammed'i emzirmiştir. Lâkabı Ebu Ya'la veya Ebu Ammâre'dir.

Hız. Hamza, avcı ve atıcı bir zâttı. Kureyş'in en azîz bir adamı olup zulüm ve tahkir kabilinden hiçbir şeye tahammül edemezdi. (Taberî 1992: 144-145) Orta boylu olan Hız. Hamza, Kureyşliler arasında en şerefli, en güçlü olanıydı. Avcılık ve pehlivanlık ise onun vazgeçemediği meşguliyetleriydi.

“Kendisi avcı idi, daima avlanmaya giderdi. Avlanmaktan döndüğü zaman, Kâbe’yi tavaf etmedikçe sonra da Kureyşlilerin toplantı yerine uğrayarak onları selâmlayıp kendileriyle biraz konuşmadıkça evine gitmezdi.” (Köksal 1999: 50)

Hz. Hamza, Müslümanlığı hemen kabul etmediği halde Hz.Muhammed’i sevmeye ve korumaya devam etmiştir. Avdan döndüğü bir sırada Ebu Cehl’in Hz.Muhammed’e hakâret ettiğini öğrenir. Ebu Cehl’e karşı çıkar ve yayını başına vurarak onu yaralar. (Taberî 1992: 145) Bu olay, onu İslâm dinine daha da yaklaştırır. Hz.Hamza, Hz.Muhammed’i bulup intikâmını aldığını söyleyince Hz.Peygamber’in “Amcacığım, ben ancak senin İslâm’ı kabul etmenle mutlu olurum.” demesi üzerine Müslüman olmuştur. (Kazancı 1997: 32) Hz. Hamza, böylece peygamberliğin altıncı yılında Müslüman olur. O, artık “Esedullah, Şir-i Cihân, dinin yenilmez pehlivanıdır.” Kureyş halkı, Hz. Hamza’nın İslâmiyet’i kabul etmesiyle Hz. Muhammed’in kuvvet bulduğunu ve Hamza’nın onu koruyacağını bildikleri için Hz. Muhammed’e akıllarına gelen her kötülüğü yapamaz olmuşlardır.

Hz.Hamza, Mekke’de Müslümanlara büyük destek olmuş, daha sonra Hz. Muhammed’in izniyle Medine’ye hicret etmiştir. Bedir Savaşı’na kadar müşriklerle yapılan çatışmalara katılan Hz. Hamza, çoğunda önemli görevlerde bulunmuş; bayraktarlık ve kumandanlık yapmıştır. Hz. Hamza’nın Medine’de önemli görevler üstlendiğine dâir örnekler verebiliriz:

“Hicretin birinci senesinde Tanrı elçisi, Hamza bin Abdulmuttalib’i otuz muhacirin başına geçirerek Kureyş kervanlarının yollarını kesmek üzere Ramazan ayında göndermiş ve onun için beyaz bir bayrak dikmiştir.” (Taberî 1992: 234)

“Hicretin ikinci senesinde Aşire Gazvesi vukubulmuş, bizzat Resul-i Ekrem Cemaziyelevvel ayında hareket ederek (Yenbu)a doğru ilerlemiş ve sancağı Hz. Hamza’ya vermişti.” (Edip 1963: 94)

Hz.Hamza, Bedir Savaşı’nın da en büyük kahramanlarından. Mekke müşriklerinden Utbe, Şeybe, Velid meydana çıkıp dövülecek er istediklerinde Hz. Muhammed onların karşısına Hz.Hamza, Hz.Ali ve Hz.Ubeyde’yi çıkarmıştır. Hz.Hamza; Şeybe ile dövüşmüş, onu bir hamlede öldürmüş; daha sonra Utbe ile

dövüşen Ubeyde'nin yardımına Hz.Ali ile birlikte giderek Utbe'yi öldürmüşlerdir. Hz. Hamza; diğer mücâhitlerle birlikte düşman saflarını eriten hamlelerde bulunmuş, neticede Müslümanlar Bedir Gazâsı'nı kazanmışlardı. (Edip 1963: 95) Yahudilerle yapılan Benî Kaynuka Savaşı'nda da ordunun sancağını yine Hz. Hamza taşımıştır.

Bedir yenilgisini hazmedemeyen müşriklerle Uhut Savaşı yapılmıştır. Bu savaşta da orduya Hz. Muhammed'in önünde Hz.Hamza kumanda etmiş, karşı taraftan meydana çıkan Siba^c ile dövüşerek onu öldürmüştür. Büyük kahramanlıklar gösteren Hz. Hamza, Ebu Süfyan'ın eşi Hind'in kiraladığı Vahşi adlı bir zenci tarafından Uhut Savaşı'nda şehit edilmiştir.

Bahadırılığı ile herkesin kendisinden çekindiği Hz. Hamza, hayatı boyunca savaşçı kişiliği, cesareti, kuvveti, asla zulme boyun eğmemesi, haksızlığa karşı çıkması, dürüstlüğü, pehlivanlığı ve av merakı ile ün kazanmış bir İslâm büyüğüdür. Uhut Savaşı'nda şehit edilmesinden sonra Seyyidü'ş-şühedâ (Şehitlerin efendisi) olarak anılmıştır.

XV. yüzyıl nâsirlerinden “Tazurrunâme” yazarı Sinan Paşa, eserinde Hz. Hamza'nın bahadırılığı hakkında şöyle söylemektedir:

“Cümle Arab ü Acem anun şecâatini vasf idemezler ve cemî'i Türk ü Deyem cem' olup anun bahadırılığında mübalağa eyleyemezler. Her dilde anun şecâati meşhur olmuştur, dinilür ve her mecliste anun ahvâli kıssa olmuştur, söylenür. Bahadırılığını envâ-ı emsâle sokup söylerler ve şecâatini bin türlü misâl ile gösterirler.” (Y. Sinan Paşa 2001: 279)

b.Yazarı Hamzavî ve Yazılma Tarihi

Hamzavî, Emir Süleyman'ın müsâhiplerinden Divan şâiri Ahmedî'nin kardeşi olup on dördüncü yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır. (Ö. 815/1412-13) Asıl adı bilinmemektedir. Halk tarafından sevilerek okunan ve büyük bir rağbet kazanan

“Hamza-nâme” adlı eseri dolayısıyla Hamzavî mahlasını almış ve bu adla tanınmıştır.

“Âşık Çelebi, Kâtip Çelebi ve Evliya Çelebi gibi kaynakların da ittifakiyle kabul edildiğine göre Türk edebiyatında bugün mevcut bulunan Hamza-nâme metinlerinin ilk müellifi Hamzavî’dir.” (Kocatürk 1964: 191)

Hamza-nâmeler ilk defa XIV. yüzyıl sonuna doğru Hamzavî tarafından yazıya geçirilmiştir. Hamzavî eserini nesir halinde yazmış, yer yer şiirleriyle süslemiştir. Hamza-nâme’nin yazıya geçirildiği XIV. ve XV. yüzyıllar Dede Korkut Hikâyeleri’nin de yazıya geçtiği destandan halk hikâyeciliğine geçiş dönemidir.

On dördüncü yüzyılın ikinci yarısında sade ve canlı Türk nesrinin en güzel örneklerini veren Hamzavî’nin Hamza-nâme’den başka Kıssa-i İskender adlı büyük destânî bir eseri daha vardır. Kıssa-i İskender’de Hamzavî, Büyük İskender’in hayatını, fetihlerini, maceralarını kısaca onun destanını nesir halinde anlatmıştır. Hamzavî’nin bu eserleri, on dördüncü yüzyıl sade ve canlı Türk nesrinin en büyük örneklerindedir. Hamzavî de Mevlid sahibi Süleyman Çelebi’ye kadar devam eden halka hitâp eden sanatkârlardan biridir. (Köprülü 1986: 202)

Köprülü (1986: 169)’nün ifadesine göre imparatorluk döneminde halk arasında rağbet kazanan mevzûlar (Geyik Destanı, Hamza ve Battal Hikâyeleri...) daima hakir görüldüğü gibi bu konuları yazan ve anlatan kişiler de klâsik şâirler tarafından sanatçı kabul edilmeyip küçümsenmişlerdir.

“Meselâ Âşık Çelebi, halk arasında okunmaya mahsus sade bir eser yazdığından dolayı Hamzavî’yi şâirler zümresine ilhâk etmez.” (Köprülü 1986: 201)

c.Hamza-nâme Nüshaları

Hamza-nâme'nin Türkiye'de ve Türkiye dışındaki kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunmaktadır. Köprülü (1986: 369)'nün ifadesine göre Hamza-nâme'nin Arap, Acem, Hindi , Hindistanî, Mala, Cava lisanlarında çeşitli nüshaları bulunmaktadır. Hümâyun ve Ekber'in sarayında 1554-1569 yılları arasında Hamza-nâme'nin büyük bir nüshası yazılmıştır. Bu yazma; 14 cilt halinde 1400 yaprak olup her sayfanın üst kısmı resim, alt kısmı metindir. Bu eserin sayfalarından 60'ı Viyana Sanat Müzesi'ndedir. Hamza-nâme'nin XVI. asır başlarında yazıldığı tahmin edilen, Cucarat'tan gelen resimli bir yazma nüshası da Tübingen'de bulunmaktadır. (Türk Ansiklopedisi C.18, 1970)

Hamzavî tarafından XIV. yüzyıl sonuna doğru yazıya geçirilen Türkçe Hamza-nâmeler, çeşitli kaynaklarda 50-60 cilt olarak geçmektedir. Evliya Çelebi ise Seyahatnâmesi'nde; Hicret'in 261. yılında 60 cilt olan Hamza-nâme'nin Anadolu meddahları tarafından 360 cilde çıkartıldığını kaydetmektedir.

“...Bâdehü Hamza-nâme'yi tanzim ettiler. Hicretin iki yüz altmış bir senesinde, Ebu'l-Me'âlî bu te'lîfe âb-ü tâb verip altmış cilt etti. Meddahân-ı Rûm, bu altmış cildi fihrist ittihâz ederek üçyüz altmış cild Hamza-nâme yapmışlardır.” (Köprülü 1986: 381-Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, C.I, s.525'ten naklen)

Evliyâ Çelebi'nin diğer kaynaklardan farklı olan görüşünü doğrulayabilecek 69. cilt, Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kitapları arasında tek nüsha halinde tespit edilmiştir. Bu tespit edilen en son Hamza-nâme cildir. (Sezen 1991: 27)

“Halk Edebiyatında Hamza-nâmeler” adlı yüksek lisans tezi bulunan Lütfi Sezen (1991: 27); Ankara, Erzurum ve İstanbul'daki çeşitli kütüphanelerde 72 Hamza-nâme nüshası tespit edildiğini belirtmektedir:

Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde : 7

İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi'nde 6

İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'nde 2

İstanbul Ün. Ed. Fak. Seminer Kütüphanesi'nde:1

İstanbul Ün. Merkez Kütüphanesi'nde 56

Bu yazmaların bazı ciltlerinden birkaç adet bulunmakla birlikte tespit edilemeyen ciltler de olmuştur.

Tespit edilemeyen ciltler:

18, 20, 23, 24, 27, 28, 29, 31, 32, 34, 36, 38, 40, 41, 42, 45, 47, 48, 50, 51, 52, 56, 57, 58, 59, 61, 63, 64, 65, 66, 68

Tespit edilen ciltler:

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 25, 26, 30, 33, 35, 37, 39, 43, 44, 46, 53, 54, 55, 60, 62, 67, 69

Süleymaniye Kütüphanesi'nde yapmış olduğumuz araştırmada Sezen (1991: 27)'e göre tespit edilemeyen 18. cilt tespit edilmiştir. 16., 17., ve 18. ciltler; tek kitap halinde bir arada bulunmaktadır.

Sezen (1991: 28-29-30-31-32-33) tarafından tespit edilen Hamza-nâme yazmaları aşağıda cilt sırasına göre verilmiştir. (18. cildi de dâhil ediyoruz.)

	Numarası:	Sayfası:	Ebadı:	Tarihi:	Kütüphane
1.	1084	378	24x16	1316	İst.Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Eski Eserler Bölümü
1.	1111	120	22,5x16	1191	“
1.	1124	108	21x16	1277	“
1.	1136	35	21,5x15,5	1210	“
2.	1085	154	21,5015,5	1256	“
2.	1112	108	23x16	1273	“
2.	1125	138	23,5x16	1252	“
3.	1086	131	34x18	1314	“
4.	1087	411	20x14	1292	“
4.	1113	92	20x14,5	-	“
4.	1126	253	25x17,5	1211	“
4.	1133	165	20x14,5	-	“
4.	1137	83	21,5x16	-	“
4-5.	1139	385	21x12	-	“
5.	1088	259	21x15	1217	“
5.	1114	302	23x16	1284	“
5.	1127	104	23x12,5	-	“
5.	1137	83	21,5x16	-	“
5.	1133	165	20x14,5	-	“
6.	1089	364	20,5x14,5	1287	İst.Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Eski Eserler Bölümü
6.	1115	58	21,5x16	1214	“
6.	1228	130	24x16,5	1217	“

6.	18731	84	31x22	1215	Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi S.Özege Kitapları
7.	1090	128	21,5x15,5	1204	İst. Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Eski Eserler Bölümü
7.	1116	230	21x15	1255	“
7.	1129	77	24x18,5	-	“
7.	1132	227	21x16	1267	“
7.	1135	346	17x12,5	1278	“
8.	1091	230	21,5x15	1206	“
8.	1117	404	20,5x12	--	“
8.	1130	94	25x18,5	1212	“
9.	1092	204	22x14,5	1280	“
10.	1993	274	19,5x12,5	1147	“
10.	1118	226	19x13	1255	“
10.	1131	118	20,5x15	--	”
11.	1094	144	22x15,5	1281	“
11.	1119	118	23,5x19	1224	“
11.	6244	364	20,5x14,5	1124	İst. Süleymaniye Kütüphanesi H.M. Efendi Kitapları
12.	1095	230	21,5x16	-----	İst. Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Eski Eserler Bölümü
13.	1096	186	22x15	1237	“
13.	1120	120	22,5x16	1247	“
14.	1097	206	22,5x15	1247	“
15.	1098	162	21,5x14,5	1217	“

15.	1121	22	22x16	1209	“
16.	1099	262	19,5x15,5	1246	“
16. 17. 18.	812	710	21,5x14,5	1231	İst. Süleymaniye Kütüphanesi Pertevniyal Kitapları
17.	1100	180	26x16,5	1209	İst. Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Eski Eserler Bölümü
19.	1101	242	20,5x16,5	1219	Eserler Bölümü
21.	1102	180	20,5x15	1165	“
22.	1103	133	23,5x17	1165	“
25.	1104	201	21x17	1200	“
26.	1105	189	20x16	-	“
26.	1122	50	23,5x16	1265	“
26.	101	248	19,5x14	1265	İst. Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri Ef. Kitapları
30.	1106	136	24x17,5	1272	İst. Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Eski Eserler Bölümü
33.	18732	150	25x17	1211	Erz. Atatürk Üniversitesi S. Özege Kitapları
35.	102	162	24x17	1267	İst. Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri Efendi Kitapları
37.	103	128	21,5x15,5	-	“
37.	18747	178	23,5x16	1211	Erz. Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi S. Özege Kitapları
39.	18746	208	23,5x16	1217	“
43.	1107	322	19x14	1214	İst. Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Eski Eserler Böl.
43.	1123	106	21,5x15	1277	“

44.	1108	241	20x14	1248	“
46.	1109	162	21x15	1195	“
53.	1110	220	22,5x10	1142	“
53.	104	225	20,5x14	1268	İst. Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri Ef. Kitapları
54.	105	262	19,5x14,5	1229	“
55.	106	284	20,5x15	1230	“
60.	18733	210	24x18	1204	Erz. Atatürk Üniv. Merkez Kütüphanesi S. Özege Kitapları
62.	3338	242	16,5x22,5	-	İst. Üniversitesi Ed. Fakültesi Seminer Kütüphanesi
67.	18734	278	20,5x12,5	-	Erz. Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi S. Özege Kitapları
69.	18735	44	25x18,5	1200	“

Çalışma konumuz olan Hamza-nâme'nin 16. cildi; Süleymaniye Kütüphanesi Pertevniyal Kitapları bölümünde 812 numarayla kayıtlıdır ve 16., 17., 18. ciltler tek kitap halinde bir arada bulunmaktadır. İnceleme yaptığımız 16. cilt 180 sayfa olup kitabın tamamı 710 sayfadır ve 21,5x14,5 ebadındadır. İstinsah tarihi 1231 (M.1815), müstensihi ise Hâmid Es-Seyyid İbrahim Kemâleddîn'dir. Yazı türü harekeli nesihdir. Metinde arada geçen özel isimler ve başlıklar surhla yazılmıştır. Çalışmamızda metni okurken karşılaşılan sözcük, harf tekrarları veya eksiklikleri parantez içerisinde gösterilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAMZA-NÂME (16. Cilt)

ÖZET:

Hz. Hamza'nın kahramanlıklarının anlatıldığı bu destanda Hamza'nın sıfatı Sâhib-kırân'dır. Nûşirevân yedi iklim şâhı olup başkent Medâyin'de oturmaktadır. Pendevîl Şâh ise Nûşirevân'ın bir sancak beyi konumundaki İsfahan Şâhı'dır.

Hz. Hamza, İran'ın başkenti Medâyin'i basınca Nûşirevân, taç ve tahtını terk ederek kaçar ve İsfahan Şâhı Pendevîl Şâh'a sığınır. Pendevîl Şâh, Nûşirevân'a ikramda bulunur ve Hz. Hamza'dan intikâmını alacağını söyler.

Hz. Hamza, Nûşirevân'ın Pendevîl Şâh'a sığındığını duyar. Hamza'yı ve Müslümanları hiç sevmeyen Nûşirevân'ın II. Veziri Bahtek La^cîn'in rahat durmayacağını, yeniden üzerlerine geleceğini düşünen Hz. Hamza; ordusuyla İsfahan'a yönelir. Pendevîl Şâh, Nûşirevân, Bahtek La^cîn ve Müslüman, hakîm bir zât olan Nûşirevân'nın has veziri H^wâce-i Dânâ; Medâyin tarafından büyük bir ordunun geldiğini görürler. Sâhib-kırân'ın ordusu büyük bir şa^cşaa, heybet ve azametle geçer. (Beş kardeşiyle ^cAmr Ma^cdî, altı pehlivan, cellatları ve onların şakirtleri, Lendüha İbn-i Sa^cdân, Sâhib-kırân-ı ^cÂlem, Halife-i İslâm Kubâd Şehr-yâr, Sultan-ı ^cAyyârân ve diğer askerler)

İşleri kurnazlıkla ve hile ile halletmeye çalışan ^cAmr ^cAyyâr (Sultân-ı ^cAyyârân), Sâhib-kırân'ın; Kelbâd ^cAyyâr ise şâhların yardımcısıdır. Pendevîl Şâh

bağında bulunan ve şûh-meşreb bir kadın olan Sâviye Bânu, İslâm askerlerini seyredenler arasındadır; gözleri °Amr °Ayyâr'ı arar. Onun azâmetle geçtiğini görünce memnun olur. °Amr ve Sâviye Bânu arasında yakınlık doğar. °Amr, Sâviye Bânu'nun sarayına gider. Geceyi eğlenerek geçirirler. °Amr kendinden geçer ve gece orada kalmak zorunda kalır.

°Amr'ın Sâviye Bânu'ya yakınlığını hazmedemeyen Kelbâd °Ayyâr, °Amr'ı takip eder. Amacı daha önce Pendevîl Şâh'a verdiği °Amr ile Sâviye Bânu'yu bir yatakta getirme sözünü gerçekleştirmektir. Onları bir arada yatarken gören Kelbâd, ikisini de ilaç verip bayıltır. Onları o halde Pendevîl Şâh ve Nûşirevân'ın yanına götürmek ister. Kelbâd, bunu haber vermeye gidince onları takip eden °Amr'ın hemşire-zâdesi ve kendisi gibi °ayyâr olan yardımcısı Ebu'l-Feth, °Amr'ı alır; babasının evine götürür. Yerine Sâviye Bânu'nun tayasını koyar. Ebu'l-Feth ile kendine gelen °Amr birlikte Kelbâd'ın düştüğü hâlleri gizlice seyrederler. Kelbâd'ın getirdiği yatak içerisinde °Amr'ın yerinde Sâviye Bânu'nun tayasını gören Pendevîl Şâh, Kelbâd'ı cezalandırır. °Amr °Ayyâr; bu davranışı sonucunda Ebu'l-Feth'i ödüllendirir, onu baş halife yapar ve kendi sandalyesine oturtur. Bazı beyler Ebu'l-Feth'in baş halife olmasını hazmedemezler. Ebu'l-Feth de bunun üzerine onlara Kelbâd'ı bir günde üç defa Sâhib-kırân'ın huzuruna getirme sözü verir. Ebu'l-Feth, sûret-i tebdîl ve değişik oyunlar ile verdiği sözü yerine getirir. Bunun sonucunda Sâhib-kırân; Ebu'l-Feth'i ödüllendirir, ona çadır ve hizmetkârlar verir.

Sâhib-kırân, °Amr ile Pendevîl Şâh'a bir mektup gönderir. °Amr giderken yanına Ebu'l-Feth'i de alır. Sâhib-kırân, Pendevîl Şâh'tan Nûşirevân ve Bahtek'e bende çekip göndermesini ve kendisinin de Müslüman olmasını ister. Fakat Pendevîl Şâh, bu teklifi kabul etmez. Bunun üzerine ceng başlar. Pendevîl Şâh'ın bir pehlivanı

meydana girip er talep eder. Karşısına Sâhib-kırân'ın cengâverlerinden İstenfüs-ü Yunanî çıkar. İstenfüs-ü Yunanî, Pendevîl Şâh'ın beş namlı pehlivanını yener. Bunun üzerine cumhur savaşı yapılır. Savaşı İslâm askerleri kazanır.

Savaş sonrası o gece Pendevîl Şâh rüyasında İbrahim Aleyhisselâmı görür ve askeriyle birlikte Müslüman olur. Nûşirevân'a Hamza ile arasında düşmanlık olmadığını, bütün bu savaşların kendisine itibâr etmesinden dolayı olduğunu, hâlâ Hz. Hamza'dan intikâm alamadıklarını söyler ve ondan tahtına geri dönmesini ister. Nûşirevân, Bahtek'in etkisiyle bu teklifi kabul etmez. Neticede Pendevîl Şâh, Nûşirevân'ı ve Bahtek'i bende çekip Sâhib-kırân'a gönderir. Sâhib-kırân, bunları hapseder.

°Amr, Kelbâd'ı ararken Kelbâd tebdîl-i sûret edip Sâhib-kırân'ın bâr-gâhı önüne gelir. Nûşirevân ve Bahtek'in hapiste olduğunu öğrenir. Bir yolunu bulup gözcülere dârûlu şarap verir ve onları kaçıtır.

Kâfir beyleri ise Pendevîl Şâh'a karşı yedi iklim şâhını düşmana verdiği için savaş açarlar. Bu arada Nûşirevân ve Bahtek'i hapisten kurtaran Kelbâd; onları yerlerine geri getirir. Şâh yeniden tahtına oturur ve hemen Pendevîl Şâh'a "Beni nasıl düşmana teslim edersin?" diye haber gönderir. Pendevîl Şâh, Hz. Hamza'nın galip geldiğini, kendisini teslim etmeye mecbur kaldığını; ikisi birleşirse Hamza'ya cevap verebileceklerini belirtir. Pendevîl Şâh'ın bu cevabı Nûşirevân'ın hoşuna gider. Şâhın has veziri H^wâce-i Dâna ise Nâr-ı nûr devleti hükmünün Hamza'nın eline geçmesini gönülden ister ve bu arada kendisinin kaldığı ev de Müslüman Hassân Mutekif'in evidir.

Diğer taraftan Sâhib-kırân, sabah olunca şâh ve Bahtek'in kaçırıldığını fark eder. °Amr °Ayyâr, Kelbâd'ın onları kaçırmış olabileceğini düşünür ve eğer böyleyse onun hakkından geleceğini söyler. Bu arada Pendevîl Şâh'ın kızı Bânû-yı Cihân, rüyasında İbrahim °Aleyhisselâmı görür. İbrahim °Aleyhisselâm, Hz. Hamza'yı kendisine nikâh ettiğini söyler ve onun yüzünü gösterir. Bânû-yı Cihân, ona muhabbet eyler.

°Ayyâr-ı Cihân, Ebu'l-Feth'i Kelbâd'ı bulması için görevlendirir. Ebu'l-Feth, Kelbâd'ı bulup önce °Amr'ın sonra da Sâhib-kırân'ın huzuruna getirir. Kelbâd af diler, Sâhib-kırân da °Amr'dan onu affetmesini ister. Fakat °Amr, Kelbâd'n küfr-ü delâlette kalmasına göz yumamayacağını söyler ve onun Müslüman olmasını ister. Kelbâd da sıdk ile Müslüman olur. °Amr, Sâhib-kırân'ın Kaf'tan getirmiş olduğu bir balta ile hançeri ona verir ve onu ikinci halife yapar. Sağa Ebu'l-Feth, sola Kelbâd baş halife olur.

Kelbâd'ın Müslüman olduğunu duyan Nûşirevân, Pendevîl Şâh ve Bahtek perişan olurlar. Nûşirevân'ın oğlu Feyrûz, ceng yapılmasını ister ve ceng başlar. Feyrûz ,meydana girip er talep eder. Bahadır pehlivan olan Feyrûz, otuz kadar Müslüman askerinin kimini şehit eder, kimini yaralar. Sâhib-kırân, nikâb-dâr bir şekilde meydana girer ve Feyrûz'u yener. Bunun üzerine şâhlar cumhur savaşı isterler. Büyük bir savaş olur, kan gövdeyi götürür. Bânû-yı Cihân ve İslâm askeri kâfirleri yener. Birçok kâfir askeri ölür. Şâhlar kaleye kaçar.

Bânû-yı Cihân bağına gelir. Sâhib-kırân da dinlenmeye çekilir. Bir gün Sâhib-kırân ava çıkar. Yol üstündeki Bânû-yı Cihân'ın bağına uğrar. Bânû, onu görünce Hamza olduğunu anlar. Çünkü rüyasında onu görüp Müslüman olmuştur.

Hız. Hamza'yı içeri alan Bânu-yı Cihân, ona ikramda bulunur. Daha sonra mal ve mücevherlerini alarak Sâhib-kırân ile İslâm askerlerinin yanına gelir.

Pendevîl Şâh, kızının Sâhib-kırân ile birlikte olduğunu duyunca gönlünden sevinir; ama dışından kızar görünür. Çünkü kendisi de rüya görüp yanındakilerle birlikte Müslüman olmuş; fakat Nûşirevân askerleriyle kalesinde olduğu için bunu açıklayamamıştır. (Bir rivâyete göre Pendevîl Şâh Müslüman olmamıştır.)

Diğer taraftan Kelbâd kaçıp Nûşirevân'a gelir. °Amr °Ayyâr'ın kendisini öldürmekle tehdit ettiğini, bu nedenle Müslüman olmak zorunda kaldığını söyler. Emrederse °Amr'ı yakalayıp getirebileceğini belirtir. Bir tezgâh kurup halifesi Câlût'un yardımıyla °Amr'ı yakalar ve kurtulması için neyi varsa vermesi gerektiğini söyler. Fakat °Amr'da bir şey bulamaz. °Amr, Kelbâd'a canı karşılığında seng-i şifâ denen Sâhib-kırân'ın Kaf diyârından getirdiği özelliği olan bir taşı verebileceğini söyler. Kelbâd sevinip bunu hemen ağzına atar. Aslında bu, dârûlu akîde şekeridir. Kelbâd bunu yiyince yıkılıp kalır. °Amr, kendisini gözetleyen Ebu'l-Feth yardımıyla bendlerinden kurtulur ve hemen Kelbâd sûretine girer, Kelbâd'ı omuzlayıp Pendevîl Şâh divanına getirir. Şâhlar gelen kişinin Kelbâd, getirilenin °Amr olduğunu zannederek °Amr'a birçok ihsanda bulunurlar. Gelenin Kelbâd olmayıp °Amr olduğunu H^wâce Bahtek fark eder; ama bir şey söyleyemez. Çünkü °Amr'ın bakışından çok korkmuştur. Pendevîl Şâh durumu öğrenince H^wâce Bahtek'e ve Kelbâd'a çok kızar. Kelbâd'ı divanından kovar.

Bir gün Sâhib-kırân-ı °Âlem ava çıkar. °Amr da başka bir av peşindedir. °Amr, kaçan avını yakalamak için köprüden geçmek ister; ama köprüünün ağaçları kopmuş olduğu için aşağı düşer. Bataklığa gömülür, çıkamaz. °Amr'dan intikam

alma peşinde olan Kelbâd, uzaktan ʿAmr'ın zor durumda kaldığını görür. Kelbâd ile diğer ʿayyârlar ʿAmr'ı bataklıktan çıkarırlar ve ona bende çekerler. O sırada avda olan Ebu'l-Feth, ʿAmr'ın bende çekildiğini görür; fakat kalabalık oldukları için müdâhale edemez. Hemen Sâhib-kırân'a haber verir. Bu süre içerisinde Kelbâd, ʿAmr'ı şâhların huzuruna getirir ve öldürülmesini ister. Bahtek, hemen asılmasını söyler. ʿAmr, hayatından ümidini keser; münâcâta başlar. Tam bu sırada Sâhib-kırân gelir ve ʿAmr'ın âzâd edilmesini ister. Pendevîl Şâh bunu kabul etmez. Sâhib-kırân, isteğini H^wâce Bahtek'e iletir. Bahtek, Pendevîl Şâh'a bu kişinin Sâhib-kırân olduğunu, dediğini yapmaları gerektiğini söyler. Nûşirevân'ın oğlu Feyrûz, Sâhib-kırân'a bir tokat atmak ister; fakat Sâhib-kırân buna engel olur. Bu olay üzerine savaş başlar. Düşmana iyi bir ders veren Sâhib-kırân, şâhları kendi hânelerinde diye katl etmez. Bu arada oraya daha önce gelmiş olan Ebu'l-Feth, ʿAmr'ın bendini çözer.

ʿAmr, olanlardan şaşırmış bir halde bakınıp duran Kelbâd'ı tabanca ile yıkıp bende çeker. Ebu'l-Feth, Kelbâd'ı asmak ister. Kelbâd feryât ederek Sâhib-kırân'dan amân diler. Sâhib-kırân, "Amân dileyene zevâl olmaz." diyerek Kelbâd'ı serbest bırakır. Fakat Kelbâd, ʿAmr'ın korkusundan ayrıca şâhların kendisine düşman olmalarından dolayı ne yapacağını bilemez. Terk-i diyâr etmek, Hemedan'a gitmek ister. Fakat orada da ʿAmr'ın kendisini rahat bırakmayacağını düşünür ve İsfahan'da bir tekkeye abdâl sûretinde gidip şeyhe biat eder.

ʿAmr, Kelbâd'ın peşini bırakmaz. Bir halifesi aracılığıyla Kelbâd'ın abdâl olup tekkede bulunduğunu öğrenir. Kendisi de bir abdâl sûretinde tekkeye gider ve dervişler arasında Kelbâd'ı görür. Bir yolunu bulup Kelbâd'a dârûlu esrar verir.

Kendinden geçen Kelbâd'ı Sâhib-kırân huzuruna getirir. Kelbâd, °Amr'ın elinden ne yapsa kurtulamayacağını anlar ve °Amr'e biat eder. Yine onun ikinci halifesi olur.

Diğer taraftan Pendevîl Şâh, Sâhib-kırân'ın Müslüman olma davetini kabul etmeyince ceng başlar. Önce Nûşirevân'ın oğlu Feyrûz meydana girip er talep eder. İslâm tarafından karşısına kim çıkarsa ya öldürür ya da yaralar. O anda meydan yerine nikâblı bir er gelir ve Feyrûz'la cenge başlar. Bu er, Feyrûz'la öyle bir ceng yapar ki bir kılıç ile Feyrûz'u iki parça eder. Nûşirevân diğer askerlerden yardım istemek zorunda kalır. Bu nikâblı er, bütün kâfir askerlerini tek başına öldürür. Sâhib-kırân bu duruma şaşırır. Emîr-i Âlem ve Halife-i İslâm Kubad Şehr-yâr bu kahramanın kim olduğunu merak ederler. Nûşirevân ve Pendevîl Şâh ise neye uğradığını anlayamazlar, yas içindedirler. Sâhib-kırân, °Amr'ı bu kişiyi bulması için görevlendirir. °Amr, bu er kişinin Saîd Nebîre olduğunu öğrenir. Onu Sâhib-kırân'ın huzuruna götürmek ve babasının sandalyesine oturtmak ister. Fakat Saîd Nebîre arzusunun kâfire iyi bir ders vermek olduğunu söyler, gitmemek ister. °Amr, kendisinin destan olacak bir kahramanlık gösterdiğini Nûşirevân'ın oğlu Feyrûz'u öldürdüğünü söyler ve onu gitmeye razı eder. (Saîd Nebîre daha önce Vilâyet-i Kâşâne'ye gidip Câbir-i Kâşânî'yi de öldürmüştür.) Saîd Nebîre, Sâhib-kırân'la görüşür ve Kubad Şehr-yâr'a biat eder. İslâm tarafında bu olay, şenlikler düzenlenerek kutlanır.

Nûşirevân, Araplardan bir türlü intikam alamadıkları için çok üzülür. Bahtek, İslâm askerlerine gece baskını yapılmasını teklif eder. Bu teklif, Nûşirevân'ın hoşuna gider. Baskın için hemen hazırlıklara başlanır.

Şenliklerle meşgul olan İslâm askerleri gece baskını yapılacağını düşünemezler; fakat Sultân-ı ʿAyyârân rüyasında kâfirlerin İslâm askerlerine saldırdığını görür. Hemen Sâhib-kırân'a haber verir. Gece yarısı büyük bir gürültüyle baskın başlar. Karakoldaki Ferhat Pîr, kâfir askerlerinden kaçır gibi yapıp onları tuzağa düşürür. Sâhib-kırân, ʿAmr, Lendüha, oğlu Arşun ve Melik-i Behram dört koldan kâfir askerlerine saldırırlar. Kâfir askerleri ne yapacağını bilemez, birbirlerini kırmaya başlarlar.

Nûşirevân ve Pendevîl Şâh, bir türlü Sâhib-kırân'dan ve İslâm askerlerinden intikam alamazlar. Bahtek'in önerileri onlara hiçbir zaman zafer kazandırmaz. Bu yüzden ona da çok kızarlar. Sâhib-kırân ve İslâm askerlerinin gazabı karşısında Bahtek, Nûşirevân'a kaçmaları gerektiğini söyler. Nûşirevân, "Ben Hamza ile barışmış idim, senin sözüne uymakla bu hâle geldik." diyerek ağlaya ağlaya H^wâce'nin ardınca kaçır. Pendevîl Şâh ise ne yapacağını şaşırır, kaçmaya meydan kalmadan Sâhib-kırân onu esir alır. Pendevîl Şâh, Sâhib-kırân'ın kendisini katledeceğini sanır; fakat Emîr-i ʿÂlem onu İslâm'a davet eder. Pendevîl Şâh da dua edip İslâm dinini kabul eder ve kızını Sâhib-kırân'a vermek ister. Sâhib-kırân, onu İsfahan şâhi yapır. Esir alınan pehlivanlar da Müslüman olurlar. Pendevîl Şâh, yanındaki beylerle birlikte İsfahan'a gider, sarayına girip tahtına oturur ve şehir halkını İslâm'a davet eder. Bütün şehir halkı, "Şâhımızın dini ne ise biz de ondan oluruz." diyerek Müslüman olur.

Pendevîl Şâh, Sâhib-kırân ve beylerini sarayına davet eder. Sâhib-kırân; Lendüha, Arap, Acem ve Yunan beyleriyle Pendevîl Şâh'ın sarayına gider. Şâh, onları ihtişamlı bir şekilde karşılar. Kızı Dil-nevâz Bânû'yu Sâhib-kırân'a verir. Sultân-ı ʿAyyârân da kendisine Dape kızı nikâh eder. Sâhib-kırân'ın Dil-nevâz

Bânû'dan Davut Göçek adlı bir oğlu, ʿAmr'ın da Dâpe kızdan Şehper-nâm bir oğlu olur.

Diğer taraftan H^wâce ile birlikte kaçan Nûşirevân'ı aramak için Kelbâd görevlendirilir. Nûşirevân ve H^wâce ise üç gün kaçarlar. Hiçbir şeyleri olmadığı için ne yapacaklarını bilemezler. Şâh, Medâyin'e geri dönmek ister. Çünkü Hamza yerine adam koymamıştır, malını hiç zâyi etmemiştir. Bu nedenle Kûfe'ye gidip biraz asker toplayıp ceng etmeye karar verirler. Kûfe beyi Nûşirevân'ı saygıyla karşılar. Ona çadır, hazine ve Medâyin'e saltanatla dönmesi için birçok asker verir.

Şâh ve H^wâce'dan haber alan Kelbâd, Sâhib-kırân'ı olanlardan haberdâr eder. Bunun üzerine Sâhib-kırân, ʿAmr ve Kelbâd; Pendevîl Şâh'a veda edip Kûfe'ye yönelirler ve Nûşirevân'a yakın bir yerde karargâhlarını kurarlar.

Rivâyete göre Ebrehe, Kâbe üzerine geldiğinde Allah'ın gazabına uğramış, askerleriyle helâk olmuştur. Ebrehe'nin o zaman küçük olan iki hemşire-zâdesi büyüyüp bahadır olunca Bahtek karakterli fitneci veziri Fitne-rây, Ebrehe'nin intikamını almak, aynı zamanda yedi iklim şâhı Nûşirevân'a hizmet etmek için onları Hamza'ya karşı kışkırtır. Sâhib-kırân üzerine yönelen Ebrehe-zâdeler yolda Benî Nakî kabilesine uğrarlar. Benî Nakî kabilesinin beyi Hâris Pîr, Hz. Hamza'nın hemşiresi ile evlidir ve ondan Mâlik adlı bahadır bir oğlu vardır. Hâris putperesttir; fakat oğlu Mâlik ne puta ne ateşe tapar. Mâlik'in kısrağının adı Mâdiyân-ı Şa^cşa^ca'dır.

Ebrehe-zâdeler, Hâris ve oğullarının bahadır olduklarını duyarlar ve onlara elçi göndererek Hz. Hamza'dan intikam almada onlardan yardım isterler. Kabul

etmezlerse helâk edileceklerini bildikleri için Hâris ve oğlu Mâlik üç bin asker ile Ebrehe-zâdelere katılırlar. Ordu Kûfe'ye yönelir. Şâh Nûşirevân yardıma geldiklerini duyunca sevinir. Sâhib-kırân, işin aslını merak eder ve Sultân-ı °Ayyârân'ı olanları öğrenmek için görevlendirir. Sultân-ı °Ayyârân, şâhın divanına gelir; Bahtek'in şâha söylediklerini işitir. Bahtek, Mâlik'i şâha övmektedir ve Hz. Hamza'yı ancak kendi cinsinden birinin yani Mâlik'in öldürebileceğini söylemektedir. Bahtek, Mâlik'e mal vererek Hamza'yı öldürtebileceğini düşünür. Şâh, Bahtek sözü ile bir yere varamadığını düşünüp sinirlense de Bahtek'e uyar ve onun dediğini yapar.

Mâlik bir rüya görür. Nûrânî bir pîr kendisine Hz. Muhammed'in güzîde sahâbelerinden biri olacağını, kendisinin Hz. Hamza'nın hemşire-zâdesi olduğunu, bu nedenle dayısı (Hz. Hamza) ile savaş yapmamasını söyler. Bu rüya üzerine Mâlik, hediyelerle kendisini karşılamaya gelen Bahtek'i söylediği sözler üzerine döver ve huzurundan kovar. Şâh; olanları duyunca bir düşman daha kazandım, diyerek Bahtek'i o da döver, H^wâce elinden zor kurtarır.

H^wâce hem Malik'i tanımak hem de Ebrehe-zâdeleri karşılamak için yanlarına gider. Mâlik'e şâhın ikinci veziri olan Bahtek'i niçin dövüp huzurundan kovduğunu sorduğunda Mâlik, H^wâce'ya gördüğü rüyayı anlatır. H^wâce olanlardan memnun olur; çünkü Müslüman ve hakîm biridir. Mâlik'e ehl-i İslâm'dan biri ile düşmanlık için savaşmaması gerektiğini, kendi miktarını bilmesi için cenk eder gibi mukâbil olabileceğini, mertlik ile kaç gün ceng ederse Sâhib-kırân yanında o kadar hürmetli olacağını söyler. Mâlik, Hamza'yı görmemiştir; fakat onun nâmını işitip ona âşık olmuştur. Bir bahane ile görüşmek ister, kötü niyeti yoktur.

Sâhib-kırân olanları ‘Amr’dan duyunca çok sevinir. Çünkü Mâlik, şâha yardıma geldi diye üzülmüştür. Ertesi gün Hâris ve oğlu Mâlik, kardeşleriyle birlikte şâhın askerine yakın gelip şâh ile görüşürler ve hediyelerini sunarlar.

Diğer taraftan Mâlik; Sâhib-kırân’a mektup yazarak âlât-ı Sâhib-kırân’ı kendisine vermesini, kendisinin artık yaşlandığını, Kâbe’de devletin devamı için dua etmesini eğer inat ederse er meydanında imtihan olacağını söyler. Sâhib-kırân, cenkten dönmeyeceğini belirtir ve ceng başlar. Mâlik nîze ilminde mâhir olduğu için Sâhib-kırân, onun karşısına her bir kimseyi çıkarmaz. Önce Hâris İbn-i Süheyl Mâlik’ten izin alarak meydana girer, er talep eder. Karşısına Saîd Nebîre, Sâhib-kırân’dan izin alarak çıkar. Saîd Nebîre Süheyl’i yener; kardeşi yenilince Mâlik meydana girer. Mâlik’in niyeti meydanda çok kimseye üstün gelip serâ-perdede üst yanda oturmadır.

Mâlik ile Saîd Nebîre cenge başlarlar. Saîd Nebîre, Mâlik karşısında zor durumda kalınca yerine Sâhib-kırân’ın üçüncü ser-kaplanı Melik-i Behram geçer. (Sâhib-kırân’la kırk gün ceng eylemiştir.) İki yaka paça, yumruk yumruğa ceng ederler. Mâlik; Behram’ı kemerinden tutup atar, yerine Behmen-i Kühistânî geçer. Mâlik, Melik-i Behmen’i de kemerinden parçalayıp alt üst eder. Sâhib-kırân, Mâlik’in yürekliliğine hayret eder. Behmen’e meydandan çıkmasını söyler ve kendisi Aşkar’ı ile meydana girer. Sâhib-kırân’ın özlemine çeken Mâlik’in onu görünce gözleri dolar, ayağına kapanmak ister; fakat niyeti âlât-ı Sâhib-kırân’ı ondan zorla almak olduğu için cenge devam etmek istediğini söyler. Mâlik, Sâhib-kırân’ın “Lendüha’yı basan beni basar.” dediğini işittiği için önce onun birinci ser-kaplanı Lendüha ile karşılaşmak ister. Mâlik ile Lendüha üç gün ceng ettikleri halde

yenişemezler. Lendüha, Server'den sonra bu kadar güçlü bir er ile karşılaşmamıştır. Mâlik, bir nîze ile Lendüha'nın filini helâk edince Lendüha gazaba gelir. Bunun üzerine Sâhib-kırân, Ehl-i İslâm'a düşmanlık lâyük değildir; ancak erlik olur der ve cenge ara verilir.

Ertesi gün önce Mâlik, ardından Sâhib-kırân meydana girer. Sâhib-kırân, Mâlik'in kendisi ile cenk etmek istemesinin nedenini sorar. Nûşirevân ve Pendevîl Şâh beylerinin kendilerine güleceklerini, dayı ile yeğenin ceng etmesinin ayıp olduğunu, yeteri kadar kuvvetini gösterdiğini söyleyerek cenkten vazgeçmesini, Lendüha'dan sonra ikinci ser-kaplanı olmasını teklif eder. Fakat Mâlik, Sâhib-kırân'ın bahadurlarının Sâhib-kırân ile imtihan olup muteber olduklarını belirterek kendisini denemek amacıyla ceng etmek istediğini söyler. Bu cevap Sâhib-kırân'ın hoşuna gider ve cenge başlarlar. Sâhib-kırân, Mâlik'in erliğini çok beğenir ve onu feridü'z-zaman olarak niteler. Cenkları yedi gün ceng, üç gün işret şeklinde tam otuz dokuz gün sürer. Kırkıncı günün ayırt edici olacağını söyleyen Sâhib-kırân yenilirse beylerinden Mâlik'e teslim olmalarını ister ve o gece İshak °Aleyhisselâm bârgâhına gidip dua eder. Ertesi gün önce Sâhib-kırân meydana girer ve Mâlik'i cenge davet eder. Akşama kadar ceng edilir. Sâhib-kırân kırkıncı gün sonunda cengin evveli nîze, âhiri kemerdir, diyerek ayırt olmak ister. Sâhib-kırân, Mâlik'e atından inmesini söyler, kabul etmeyince mücadele yumruk yumruğa, yaka paça devam eder. Sâhib-kırân, Mâlik'i eliyle öyle bir kaldırıp yere bırakır ki Mâlik af dileyerek Sâhib-kırân'ın üstünlüğünü kabul eder. Mâlik'in bütün bu mücadelelerden murâdı, akranları arasında Sâhib-kırân ile bu kadar gün, şöyle ceng ettim deyip iftihar etmektir. Bu isteği gerçekleşmiş, erliğini ispat etmiştir. Babası Hâris, Mâlik için

Sâhib-kırân'dan özür diler; evlatları ve tebaa ile sera-perdeye gelirler. Sâhib-kırân, Mâlik'e Lendüha'nın altında yer verir ve onu ikinci ser-kaplanı yapar.

Nûşirevân, Mâlik'in Sâhib-kırân'a tâbi olduğunu duyunca üzülür. Ebrehe-zâdelerin Araplardan intikam alırlar, sözleriyle cesaret bulur ve ceng kararı verilir. °Amr, Nûşirevân'ın ceng kararını Sâhib-kırân'a haber verince Mâlik de hazırlık yapar. Ertesi gün Mâlik, Sâhib-kırân izniyle meydana girer ve er talep eder. Karşısına Nûşirevân, Ebrehe-zâdelerden Erdivân'ı çıkarır. Mâlik önce onu İslâm'a davet eder, kabul etmeyince ceng başlar. Mâlik öyle bir nîze kullanır ki Erdivân ve kardeşini helâk eder. Lâlaları Fitne-rây vezir, bütün askeri cenge çağırır. Mâlik sel gibi gelen küffâr askerine karşı mücadele eder. Şâh, küffâr askerinin târ ü mâr edildiğini görünce bütün kâfirleri; buna karşılık Kubâd Şehr-yâr da bütün İslâm beylerini cenge çağırır. Sâhib-kırân, Lendüha ve oğlu Arşun, Melik-i Behram, Melik-i Behmen, °Amr Ma°dî ve diğer Arap dilâverleri küffârın üzerine yürürler, büyük bir ceng olur. Meydan kıyamet yerine döner, küffâr askeri hazan yaprağı misâli dökülür. Şâh Nûşirevân, H^wâce ve Bahtek kaçarlar. Sâhib-kırân; alemi, alemdârı parçalar. Nûşirevân'ın tahtını kılıçlayıp bütün beyleriyle küffârın mal ve hazinelerini yağma ederler. Emîr-i Merdân; Hâris'e kardeşlerine ve oğullarına mal verip ihsanda bulunur. Nûşirevân'ın bâr-gâhını da Mâlik'e bağışlar.

Sâhib-kırân, Kûfe Beyi Cemâli Kûhi'yi İslâm'a davet eder. O da itaat ederek Müslüman olur. Kabul etmeyenleri helâk ederler. Cemâli Kûhi, Sâhib-kırân'a ziyafet verir.

Öte yandan Nûşirevân, Bahtek ve H^wâce kaçıp bir vadiye gelirler. Şâh, Bahtek'e sinirlenir; çünkü başlarına gelenler, onun kötü düşünce ve hareketlerinden

kaynaklanmıştır. Şâhın vezirleri Hamza'ya karşı gelmekten vazgeçilmesini söyleseler de Nûşirevân ve Bahtek bu fikri kabul etmezler, ondan intikam alacaklarını söylerler. H^wâce'nın teklifi üzerine Kûh-i Kebîr vilâyetinin şâhı olan Behmen-i Kebîr'e sığınır, ondan yardım isterler. Behmen-i Kebîr'in on altı bahadır oğlu ve yüz bin askeri vardır. Şâha merhamet edip onları iyi bir şekilde karşılar.

Kûfe'de bulunan Sâhib-kırân, Nûşirevân'ın Kûh-i Kebîr'e gittiğini haber alır, hemen Kûfe beyi Cemâli Kûhi'ye veda edip Kûh-i Kebîre gelir. Mektup yazıp °Amr ile Behmen'e gönderir ve kendisinden kaçan şâhı yanındakilerle birlikte teslim etmesini ve kendisinin de oğullarıyla birlikte Müslüman olmasını ister. Behmen bu teklifi kabul etmez ve ceng başlar. Karşılıklı er talep edilir. Yapılan mücadeleler sonunda Sâhib-kırân meydana girer ve Behmen-i Kebîr ile kırk gün ceng eder. Küffâr askeri târ ü mâr olur. Bu arada şâh, yanında H^wâce ve Bahtek olmadığı halde kaçar. Behmen-i Kebîr'in askeri kaleye kapatılır ve kendisi bend ile götürülür. Sâhib-kırân, Behmen-i Kebîr'i Müslüman olmaya davet eder. O da bu teklifi kabul edip Müslüman olur. Ardından bütün Kûfe halkı Müslüman olur. Behmen-i Kebîr'e, Behmen-i Kûhistâni altında yer verilir.

Diğer taraftan yalnız firar eden şâhın (yanında birkaç kâfir beyi, biraz da asker vardır.) başına birçok olay gelir. Harâmiler basıp öldürmek isterler. Bir çobanın yardımıyla oradan kurtulur. Bir deniz kenarına gelip hareket edecek olan gemiye biner. Gemide denize atılma tehlikesi geçirir. Kendisinin yerine kulu Kâbil'in atılmasıyla bu tehlikeden de kurtulur. Gemi Ahter-i Zemîn denen yere gelince şâh, gemidekilerden ayrılıp yol iz bilmediği bir köye gelir. Köylülerden iş ister, yaşlı bir kadın koyunlarına bakma işini ona verir. Şâh işe başlar; fakat koyunlardan birini kurt

yiince işinden olur ve kadın onu kovar. Yola koyulan şâh, Ahter-i Zemîn denen şehre gelir. Bu süre zarfında çok aç kalır. Aşçıların tavsiyesi ve yardımıyla pazarda odun satmaya başlar. Bu hâllere düştüğü için şâh çok ağlar. Yedi iklim şâhı iken kendisini acınacak hâle getiren Bahtek'e durmadan söylenir.

Sâhib-kırân; Kûh-ı Kebîr'de küffâr askerini perişan etmiş, Behmen-i Kebîr Müslüman olmuş, kaçan Nûşîrevân'ın başına birçok hâller gelmiştir. Bu arada H^wâce-i Dâna, Bahtek ve şâhın oğlu; asker içinde şâhı ararlar ama bulamazlar. H^wâce ile şâhın oğlu Feyrûz; şâh, Sâhib-kırân'a esir düşmüş olabilir düşüncesiyle onun yanına varırlar. Fakat şâh orada da yoktur. Sâhib-kırân, şâhın bulunmasına yardımcı olur. Feyrûz, aralarındaki düşmanlığın hep Bahtek yüzünden olduğunu, bundan sonra barışmak istediklerini ve kendilerini gözetmesini Sâhib-kırân'dan ister. H^wâce da Bahtek'in affedilmesini rica eder. Sâhib-kırân bu istekleri kabul eder. Bahtek ve bütün beyler gelip Sâhib-kırân ile barışırlar. Sâhib-kırân, şâhın oğlu Feyrûz'u Medâyin'de babasının tahtına oturtur.

H^wâce, şâhın oğlu, Bahtek ve Sâhib-kırân; Nûşîrevân'ı her yerde ararlar, aratırlar. Sâhib-kırân bir gün Ahter-i Zemîn'e varır. Yolda bir oduncu görür ve yanına yaklaşır. Ağlayıp söylenmelerinden onun şâh olduğunu anlar, hemen ayağını öper. Şâhın içler acısı durumuna üzülür, ağlar. Fakat şâh, Sâhib-kırân'ın yüzünde örtü olduğu için onu tanıyamaz. Örtüyü kaldırınca "Oğlum Hamza, sen misin?" diyerek o da ağlamaya başlar. Sâhib-kırân, şâhı alarak Medâyin'e getirir. Kendine gelen şâh tahtına oturur. Bütün bu hâlleri başına getiren Bahtek'e çok kızar ve cellatlara emrederek onun katledilmesini ister. Bahtek yalvarmaya başlar, bakar şâhtan ümit yok, Sâhib-kırân'dan yardım ister. "Dinin aşkına beni kurtar!" sözünü

işiten Sâhib-kırân, şâhtan Bahtek'i affetmesini ister.Şâh ne kadar katletmekte ısrar etse de Sâhib-kırân onu ikna eder ve Bahtek'i kurtarır. Şâh, Bahtek'e beş yüz değnek vurdurur. Bahtek, bir müddet şâhın yanına yaklaşamaz.

Bu arada şâh, Sâhib-kırân'a muhabbet edip riâyet eyler. Sâhib-kırân, birkaç gün sonra Sultân-ı °Ayyârân'ı anne ve babasına müjde vermesi için Mekke'ye yollar. Kendisi de °Amr Ma°dî ile bilinen yoldan değil başka bir yoldan Mekke'ye yönelir. Bir gün beyleriyle ava çıkar; fakat av bulamaz. Avı uzun süren Sâhib-kırân, bu duruma sinirlenir. Aşkar'ıyla karışık yollardan geçer, akşam olunca dağın eteğinde kalmak zorunda kalır. Geceleyin uzakta bir ateş görür. Sabah o yöne doğru gittiğinde bir mağarada ruhbanların ateşe secde ettiklerini görür. Nemrut; zamanında buraya büyük bir tekke yaptırmış, vakıflar tayin eylemiş. Her yerden ziyaretçi gelir, ateşe secde ederlermiş. Ruhbanlar, Sâhib-kırân'ı misafir ederler. Sâhib-kırân kilisede yedi iklim şâhında bile olmayan zînetler olduğunu görür. Hufre-dâr adlı Pîr-i ruhbanı ziyaret eden Sâhib-kırân, ona ateşin mahluk olduğunu, ateşe secde edilemeyeceğini söyleyip çok nasihat eder; fakat kabul etmeyince kilisede ne kadar râhip ve hizmetçiler var ise hepsini helâk eder. Bütün zînetler, altın, cevâhir kilisenin içinde kalır. Sâhib-kırân bilmediği bu yerlerden çekip gider.

Diğer taraftan Sultân-ı °Ayyârân Mekke'ye varıp °Abdü'l-müttalib'e ve diğer Mekke halkına Nûşirevân'ın başına gelenleri anlatır ve "Sâhib-kırân geliyor!" diye müjde verip geri döner. Dönüşte beylere rastlayan Sultân-ı °Ayyârân, Sâhib-kırân'dan haber alınmadığını öğrenir ve hemen onu aramaya çıkar. Yolu izi belli olmayan dağlık bölgede Sâhib-kırân'ı bulur. Sâhib-kırân, gördüklerini Sultân-ı °Ayyârân'a anlatır. O da kilisedeki mal ve mücevherleri almaları gerektiğini söyler.

Bunun üzerine Emîr-i Cihân geri dönerek kilisedeki bütün mal ve mücevherleri alır, putları kırar ve kiliseyi harap eder. Beyleriyle birlikte Kal'a-yı Zevâyil'e giden Emîr-i Cihân, orada üç gün kalır. Daha sonra beylerinin hepsine hil'at giydirip memleketlerine gitmeleri için onlara izin verir. Sâhib-kırân, Halife-i İslâm Kubad Şehr-yâr'ı orada kırk bin asker ile koyup kendisi ona veda ederek °Amr °Ayyâr, °Amr Ma°dî ile Mekke'ye gider. Orada bir süre kalırlar. Sultân-ı °Ayyârân, cenk ve elçilik olmayınca ticarete başlar.

Öte yandan o zamanki Sâhib-kırân Kaf'tan gelir. Harcene Şâhı Gerdûs Şâh'ı Müslüman eder. Sırrının saklanmasını isteyip ortalıktan kaybolur. Daha sonra Sâdi Şâmî adı ile geri döner. Kayseri tutup şâha gönderir. Şâh da hile ile Hamza'yı ateşe attırır. Hamza Allah'ın yardımıyla kurtulur.

Sâhib-kırân'ın Gerdûs Şâh'ın kızı Râbia'dan bir oğlu olur: Rüstem. °Amr °Ayyâr'ın da o sırada bir oğlu olur: Seyyâre. Rüstem ve Seyyâre aynı hocada okurlar. Çocuklar babalarını bilmezler. Rüstem, Gerdûs Şâh'ı ata bilir; Seyyâre ise babasının öldüğünü sanır. °Amr °Ayyâr, Hicaz'daki Hamza'nın kahramanlıklarını anlatarak sürekli Rüstem'i tahrik eder.

Rüstem, daha okul yıllarında hiçbir haksızlığa tahammül edemez. Arkadaşları arasındaki tavırlarıyla, gösterdiği kahramanlıklarla kimin oğlu olduğunu belli eder. Bir gün Rüstem, okulda devletin ileri gelenlerinden birinin oğlu ile kavga eder ve onun ağzına bir tokat vurup dişlerini döker. Arkadaşları müdahale edince onların da hakkından gelir. Çocukların babaları Gerdûs Şâh'a, Rüstem'i şikâyet ederler. Gerdûs Şâh, Rüstem'in kimin oğlu olduğunu bilir, yapacağı bir şey yoktur. Rüstem'e beddua etmesinler diye onlara hediyeler verir ve yollar.

Gerdûs Şâh, iyi silah kullanan bir kulundan Rüstem'e ders aldırır. Rüstem, her âleti kullanmada usta olur, kiminle ceng yapsa gâlip gelir. Rüstem ava da alışmıştır; fakat oyluğuna uygun at bulamadığı için üzüntülüdür. Rüstem, bir gece rüya görür. Rüyasında ava çıktığında bir âhu ile karşılaşacağı belirtilir. O âhuyu yıkıp boynunda asılı yazıyı okuyup ona göre hareket etmesi istenir.

Rüstem, lâlaları ile ava çıkar. Yolda bir zamanlar Sâhib-kırân'ın öldürdüğü Behrâm-ı Cezire Neşîn-nâm adlı pehlivanın oğlu Behmen-i Cezîre Nişîn-nâm ile karşılaşır. Behmen-i Cezîre, Hamza'nın Harcene'de Rüstem adlı bahadır bir oğlu olduğunu duymuştur ve babasının intikâmını almak için onu katl etmek istemektedir. Bu niyetle yirmi bin askeri ile yola çıkmıştır. Rüstem'in lâlaları askerleri görünce kaçmak isterler; fakat Rüstem, Behmen ile öyle bir ceng eder ki etraf kâfir leşlerinden geçilmez olur. Gerdûs Şâh, Rüstem'in kahramanlıklarını duyup gelir ve onu takdir eder. Rüstem kahramanlıklarıyla anılan bir er olur.

Rüstem'in rüya gördüğü aklına gelir. Bunun üzerine hemen ava çıkar ve rüyada tarif edildiği gibi bir âhuya rast gelir. Âhuyu ok atıp yıkar; boynundaki yazıyı alıp okur. Yazıda âhunun geldiği yöne gittiğinde bir mağara göreceği, kendisinin Feridun Şâh olduğu yazılıdır. Feridun Şâh; Hamza oğlu Rüstem için o mağarada bir dahme (mezar, türbe) yaptırdığını belirtir ve Rüstem'den hemen orayı fethederek kendisi için koyduğu atı, darbı, on iki bin askere yetecek harp âleti, zırh ve savaş elbisesini ve birçok malı almasını, gaza ettikçe de ruhuna dua etmesini ister.

Rüstem söylendiği üzere mağaraya gelir. Denilene göre hareket ederek atı ve diğer malları bulur ve onlara hayran olur. Gerdûs Şâh'a müjde verilir ve bu mal bir hafta taşınır. Rüstem'in bahadırılığı her yerde konuşulur. Yakındakiler bilse de uzaktakiler Rüstem'in Hamza'nın oğlu olduğunu bilmezler, Gerdûs Şâh'ın oğlu

zannederler. Rüstem'in hazine bulduğu haberi Medâyin'e ulaşır. Şâhın yanına uzun süredir yaklaşamayan Bahtek'in eline büyük bir fırsat geçmiştir. Heyecanla bu haberi şâha iletir. Gerdûs Şâh'ın oğlu Rüstem'in, Feridun Şâh'ın dahmesini fethedip çok mal, hazine bulduğunu ve bu hazineyi tam bir hafta taşıdıklarını söyler. Bu dahmenin şâhın ceddinin dahmesi olduğunu, kendisinin yedi iklim şâhı, Gerdûs Şâh'ın ise onun bir sancak beyi olduğunu, böyle olduğu halde onun kendisinden hiç korkmadığını söyleyerek şâhı, Gerdûs Şâh'a ve Rüstem'e karşı kışkırtır. Bu haber üzerine şâhın Bahtek'e karşı olan düşmanlığı muhabbete dönüşür. Şâh, bu duruma çok sinirlenir ve Bahtek'ten Mâhân pehlivanı, yanına Sehrâb pehlivanı ve bir miktar adam da vererek Gerdûs Şâh'a göndermesini, çıkarılan hazinenin gönül rızası ile verilmesini, verilmezse zor kullanacaklarını belirtmesini ister.

Bahtek, şâhın bu tepkiyi vermesine çok sevinir; çünkü Rüstem'in Hamza oğlu olduğunu bilmektedir. Asıl amacı mal haber vermek değil şâh ile Sâhib-kırân'ı yine birbirine düşürmek, böylelikle Hamza'dan intikam almaktır. Bahtek, hiçbir zaman din düşmanlığından vazgeçmez. Asla şâhın, Hamza ile iyi olmasını istemez. Çünkü Hamza Müslüman, kendileri ise Mecûsîdir; aralarında din ayrılığı vardır.

Bahtek; Hamza'nın Nâr-ı nûr devletinin halkını öldürmekle tüketemediği için onlara iyi ve merhametli davranarak kendisine bağlamaya çalıştığını, Gerdûs Şâh'ın da Hamza tarafından olduğunu söyleyerek şâhın Hamza'ya düşman olmasını sağlamaya çalışır. Ayrıca H^wâce'nin de Hamza için çalıştığını aynı zamanda Yezdanperest olduğunu; bütün bunlara rağmen onlara rağbet ettiğini, kendisini ise dövdüğünü şâha hatırlatır. Şâh, Bahtek'in bütün bu söyledikleri karşısında H^wâce'ya ve Sâhib-kırân'a düşmanlık besler gibi olur; fakat Hamza'nın kendisini odun taşıırken kurtardığı aklına gelir. Şu anda Hamza ile arasının iyi olduğunu; ama Hamza'nın da

Nâr-ı nûr'a çok isyan ettiğini düşünür ve Gerdûs Şâh'a Mâhân veziri elçi olarak göndermeye karar verir.

Mâhân Vezir, Sehrâb-ı Acem adlı bir pehlivanı ve altı yüz cenk erini yanına alarak Nûşirevân'ın mektubunu Gerdûs Şâh'a götürür. Gerdûs Şâh, sitem dolu mektubu okuyunca şâhın muradını öğrenir ve çok şaşırır. O sırada Rüstem avdadır. Gerdûs Şâh, bu sözleri Rüstem'in hazmedemeyeceğini düşünerek onun avda olmasına çok sevinir. Rüstem avdan döndüğünde Gerdûs Şâh; gelenleri ona ne kadar hoş göstermeye çalışsa da Rüstem, onların misafir olmadıklarını, tavırlarından niyetlerinin kötü olduğunu anlar. Gerdûs Şâh; Rüstem'in şâhın mektubunu hazmedemeyip elçilere kötü davranacağından, böylelikle şâhı gücendireceğinden korkar. Bu nedenle bütün adamlarına; gelen kişilerin şâhtan sitem dolu mektup getirdiklerini, şâhın dahme malını istediğini Rüstem'e duyurulmaması için sıkı sıkıya tenbih eder. Fakat konuşulanlara kulak misafiri olan Seyyâre, Rüstem'i olanlardan haberdâr eder. Gelenlerin kim olduğunu öğrenen Rüstem, hemen divana gelir; heybetiyle şâhın adamlarını şaşırtır. Gerdûs Şâh, ne kadar engel olmak istediye de Rüstem'i durduramaz. Önce üstüne yürüyen Sehrâb'ı, daha sonra kaçan Mâhân Veziri ve şâhın diğer adamlarını öldürür. Otuz kadar kâfir ancak kurtulur. Rüstem bütün dünya kâfir olup üzerine gelse yenecek güçtedir; çünkü onun Feridun Şâh dahmesinden sahip olduğu öyle bir atı ve harp aletleri vardır.

Rüstem'den kaçabilen kâfirler Medâyin'e gelip Nûşirevân'a başlarından geçenleri anlatırlar. Olanları dinleyen Şâh, kendisine bir düşman daha kazandırdığı için yine Bahtek'e söylenir ve ne yapmaları gerektiğini H^wâce'ya sorar. H^wâce da Harcene'de Hamza'nın Sa^cdî-i Şâmî adı ile Gerdûs Şâh'ın kızını aldığını ve ondan

Rüstem adlı bir oğlu olduğunu söyler. Rüstem'in Sâhib-kırân olduğunu, ona ancak Hamza'nın cevap verebileceğini hatta Hamza'ya bile üstün gelebileceğini hissettiğini belirtir. Ayrıca H^wâce, şâha Rüstem'den intikam almaması gerektiğini de hatırlatır. Fakat Bahtek araya girerek Rüstem'e karşılık verilmezse zayıflıklarının ortaya çıkacağını söyleyerek şâhı cenge ikna etmeye çalışır. Rüstem'in elçileri öldürdüğünü Hamza'nın bile bu işe razı olmayacağını söyler. Çünkü şâh ve taraftarları Hamza'ya o kadar kötülük yaptıkları halde o, dâima kendilerine iyi davranmıştır. Bahtek cenk yapılmasında ısrar edince H^wâce da bu işin Hamza'ya verilmesini, onun Rüstem'in hakkından geleceğini söyler; fakat Bahtek buna da razı olmaz. Kendilerinin Rüstem'in hakkından gelmeleri gerektiğini, şâhın buna kudreti olduğunu herkese göstereceklerini söyler. Eğer Hamza'ya haber verilecek olursa şâha yine itibar edilmeyeceğini belirtir. H^wâce; Hamza'nın şâhtan ulufe aldığını, şâhın hizmetinde bulunabileceğini söylese de Bahtek bunu da kabul etmez. Çünkü Hamza ile aralarında dîn düşmanlığı vardır. Onunla gönül birliği yapmak istemez.

Şâh, H^wâce'nin değil Bahtek'in sözünü dinler. Bahtek, şâhın ağzından Fagfur Şâh'a mektup yazıp durumu bildirir ve ondan yardım ister. O da askeri ile Medâyin'e gelip şâh ile görüşür ve kendisine yardım edeceğini söyler.

Gerdûs Şâh ve Rüstem etraftan asker toplayıp cenge hazırlanırlar. Ertesi gün meydan açılır. Fagfur Şâh tarafından Kaymâs-ı Çayinni meydana girer ve Rüstem'i talep eder. Gazaba gelen Rüstem; Allah'ın yardımıyla Kaymâs'ı, Fagfur Şâh'ı öldürür ve ordusunu kırıp geçirir. Haberi alan Nûşirevân, Bahtek'e yine kızar; fakat Bahtek, Hamza ve oğlu Rüstem ile uğraşmaktan usanmaz. Bu sefer şâhtan izin alarak dünyada ne kadar nâm salmış pehlivan varsa hepsini davet eder. Ayrıca kendisi de bir cezîreye giderek ^cAbdü'l-mecid ve ^cAbdü'l-feray kardeşlerden yardım ister. Onlar

da kırk bin askerini ve bir de cadılarını alıp gelirler. Cadı, kendisinin cadı olduğunu kimsenin bilmemesi gerektiğini tenbih eder. Hamza'nın ve oğlu Rüstem'in başına cihanda destan olacak işler yapacağını söyler.

(Bahtek, Hz. Hamza'dan ve oğlu Rüstem'den normal yolla intikam alamayınca cadıları işin içine koyuyor.)

İKİNCİ BÖLÜM

HAMZA-NÂME KAHRAMANLARI

Çalışma konumuz olan Hamza-nâme'nin on altıncı cildi, şahıs kadrosu bakımından oldukça zengindir. Hz. Hamza baş kahraman olmak üzere Hamza-nâme kahramanlarını mücadele sahnesindeki önemlerine göre şöyle sıralayabiliriz: Hz. Hamza, Nûşirevân, Pendevîl Şâh, Sultân-ı ʿAyyârân, Ebu'l Feth, Kelbâd ʿAyyâr, H^wâce-i Dâna, Bahtek La^cîn, Feyrûz, Dil-nevâz Bânû, Sâviye Bânû, Halife-i İslâm Kubâd Şehr-i yâr, Amr Ma^cdî, Saîd Nebîre, Hâris Pîr, Mâlik-i Eşter Necefî, Hâris İbn-i Süheyl, Gerdûs Şâh, Rabia, Seyyâre, Rüstem, Feridun, Mâhân Vezir, Sehrâb, Behmen-i Kebîr, Emânîyi Kerrefî, Siyâh Şîr-i Âsiyâbı, Cemâlî Kûhi, Hassan Mu^ctekif, Lendüha, Melik-i Behrâm, Pîr-i Ferhâdi, Melik-i Behmen, Ebrehe, Fitne-Rây Vezir, Erdivân Âhenkabâ ve Süheyl ü Yelpây, Fagfûr Şâh ve Kaymâs-ı Çayinnî, Abdü'l-Mecîd ve Abdü'l Ferây, Behram-ı Cezire Neşîn-nâm, Behmen-i Cezire Nişîn-nâm ve Sâhib-kırân'ın ordusunda yer alan pehlivanlar.

Hz. HAMZA (Sâhib-kırân): Çalışmamızın giriş bölümünde Hz. Hamza'nın hayatını ve tarihî kişiliğini belirtirken gerçek Hz. Hamza'yı tanıtmaya çalıştık. Bizim inceleme yaptığımız kaynakta Hz. Hamza'nın sıfatı "Sâhib-kırân"dır. Fleischer (1996: 290)'e göre Sâhib-kırân, evrensel egemenlik kurmuş bir dünya fâtihî anlamına gelir Devellioğlu (1990: 1903), Sâhib-kırân sözcüğünü "Her zaman başarı, üstünlük kazanan hükümdar" şeklinde açıklamıştır. Hz. Hamza'nın kahramanlıkları, Hz. Muhammed'i korumak ve Müslümanlığı yaymak için verdiği mücadeleler;

sadece yaşadığı döneme bağlı kalmamış, bütün İslâm âlemini etkilemiş, bütün devirlere yansımış ve tarihî romanları andıran “Hamza-nâme” adlı destânî eserlerin başlıca konusu olmuş; bu eserlerde Sâhib-kırân ünvânı, Hz. Hamza’ya lâyük görülmüştür. Kuvvetli, cesur, bahadır bir pehlivanın dini uğruna savaşırken pusu kurularak şehit edilmesi Müslüman halkı çok üzmüş, onu halkın gözünde destanlaştırmıştır. Çalışma konumuz olan Hamza-nâme’nin on altıncı cildinde kahramanlıkları anlatılan Hz. Hamza ile gerçek Hz.Hamza’yı vücut yapısı, ruhî özellikleri ve mücadele gücü yönünden incelemeye çalıştık:

a) Vücut Yapısı ve Ruhî Özellikleri:

Hz. Hamza’nın Kureyş’in en kuvvetli, şiddetli, kendisinden çekinilen, izzet ve itibârı en yüksek şahsiyeti olması ve Hz. Muhammed’i, onunla yaşıt sayılabilecek yaşta olmasına rağmen koruma görevi üstlenmesi, ona hakaret eden Ebu Cehl’i herkesin ortasında ağır bir şekilde yaralaması; onun cesur , güçlü ve kudretli bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca Hz. Hamza’nın avcılıkla meşgul olması, iyi bir atıcı olması, kılıcını çok iyi kullanması ve pehlivan olması da bize onun vücut yapısı hakkında bilgi vermektedir.

“Bu kılıç bütün Mekke’de tanınır, onun şiddet ve savleti herkesi yıldırırdı.” (Edip 1963: 93)

Hz. Hamza’nın gerçek yaşamında vazgeçemediği meşgûliyetlerinden biri olan avcılık incelediğimiz metinde de yer almaktadır.

“Sâhib-kırân begler ile şikâr iderek ahşam yakın olunca avdet ittiler.” “Sâhib-kırân-ı Âlem ol gün şikâra çıkmışdı. Amr da şikâr kovup giderken bir eski köprüye geldi.” (Yazma Metin, Varak: 18a-23b)

Hz. Hamza, kaynaklarda orta boylu olarak geçmektedir. İncelemeye aldığımız on altıncı ciltte de Hz. Hamza'nın vücut yapısı, fizikî görünümü, kaynaklardan elde ettiğimiz ve yukarıda anlatmaya çalıştığımız özelliklerle uyum içerisindedir.

“Hamza'nın gerçi kaddi azdır; ammâ böyle bir şeddâdi binâyı bir depme ile rahşından ser-nigûn idip bende çekmiştir. Pendevîl Şâh inanmamak istedi. Nûşirevân itdi: 'Tazelikte böyle çok işler eylemiştir.' ” (Yazma Metin, Varak: 2a)

Hz. Hamza ve atı Div-zâde Aşkar yine incelediğimiz metinde Hamza'nın askerinin geçişi anlatılırken şöyle tasvir edilmektedir:

“Bunlardan sonra on iki bin mücev-pûş dilâver ile Sâhib-kırân-ı Âlem geldi. Aşkar-ı dîv-zâde sivâr olmuş. Şöyle ki merrih-sıfat on sekiz arş kaddiyle biş tiğ, iki siper götürür. Bir hûb siyah sakkallu dilâver; ammâ bu sûretle bu heybet ve salâbetle kahraman görse kan kaşanırdı. Pendevîl Şâh ‘Bu kimdir?’ diyü suâl itdi. Bahtek-i pelîd itdi: ‘Be hey şâhim, kim olsa gerek! İşte Hamza budur. Bu kadar askerde buna benzer kimse gördün mü? Nâr-ı nûr bundan intikâm alsun.’” didi. Pendevîl Şâh “Bu ne güzel âdem imiş! Bundan kemlik umulmaz. Ne aceb siz bununla mâbeyniniz hoş olmadı.’ didi. H^wâce-i Dâna Rahmetu'l-lahi aleyh turamayıp itdi: ‘Şâh ile Hamza baba oğul idi. Tâ küçükden birbirlerine muhabbetleri kemâlde idi. Ancak ara yirde şeytan-ı lâin gibi Bahtek-i pelîd münâfakat ide ide aralarına gavga düşüp âkıbet böyle oldu.’” (Yazma Metin, Varak: 3b)

Buradan Hz. Hamza'nın heybetli bir görünüşe sahip olduğunu, duruşu ile insanlara güven verdiğini, hiçbir ayırım yapmadan insanlarla iyi geçindiğini eğer ortada bir kavga varsa bunun münâfıklık yapan kişilerden kaynaklandığını anlıyoruz.

Hz Hamza; dine bağlılığı, haksızlığa boyun eğmemesi, cesareti, dürüstlüğü ile sadece Müslümanların değil Müslüman olmayanların da sevgi ve saygısını kazanmıştır. Onun yerine göre gösterdiği alçakgönüllülük, hoşgörü ve affetme özelliği herkeste hayranlık uyandırmıştır. Hz. Hamza'nın bu özellikleri konumuz olan Hamza-nâme'de açık olarak görülmektedir. Hz. Hamza (Sâhib-kırân) insana, insan olduğu için değer veriyor. O, askerleriyle geçerken şâhlara (Nûşirevân ve Pendevîl Şâh) Müslüman olmasalar da onları adam yerine koyup selâm veriyor,

onları düşman bilmiyor. Nûşirevân'ın II. Veziri Bahtek, ne kadar kalkmamaları için şâhları îkaz etse de şâhlar da onun selâmını alıyorlar:

“Pende vîl Şâh, ‘Yok H^wâce Bahtek, sen ehl-i garezsın; ancak ol bizi adem yirine koyup selâm virdi. Yâ biz hayvan mıyız, hareket itmeyeviz! Ol âdemiyyet degildir.’didi.” (Yazma Metin, Varak: 3b-4a)

İnsâniyyet, adâlet, mertlik, merhamet, iyilikseverlik ve affetme Sâhib-kırân'ın başta gelen özelliğidir. Nâr-ı nûr'un has bendesi Mecûsî Kelbâd ^cAyyâr, Müslümanlara çok hile yaptığı halde Sâhib-kırân, ^cAmr ^cAyyâr'dan onu serbest bırakmasını ricâ ediyor.

“Yâ ^cAmr! Gerçi bu adam bize çok hîle geçdi; ammâ gayri sen bilürsün. Senin işine ben karışmak olmaz; ammâ recâ iderim, bu suçunu da afv eyle.” (Yazma Metin, Varak: 16a)

Yine Kelbâd; ^cAmr ^cAyyâr ve Ebu'l-feth tarafından bağlanıp asılacağı sırada Sâhib-kırân'dan amân diliyor ve o da onu affediyor.

“Bre ferâgat eylen! Amân diyene zevâl olmaz...Sâhib-kırân mürüvvet idip (Kelbâd) halâs oldukda halîfeleri bendin aldılar. Cümle şâhlar ve begler bu hâle hayrân oldular.” (Yazma Metin, Varak: 26b-27a)

Türk destan kahramanlarında görüldüğü gibi Hz. Hamza da “Amân dileyene zevâl olmaz.” atasözüne uygun hareket ederek zor durumda kalıp da kendisinden amân dileyenleri en azılı düşmanı bile olsa affediyor.

Sâhib-kırân, şâhlar eline düşen ^cAmr ^cAyyâr'ı kurtarmak için gittiğinde şâhın oğlu Feyrûz, bir tokat atmaya niyet ediyor. Bunun üzerine Sâhib-kırân, önüne gelen kâfirleri kırıp geçiriyor; fakat “Ey Şâh-ı İsfahan, neyleyem şâhlara? Kendi hânesinde katl yokdur. Yohsa ben bilürdüm, neyledim; hele sonra söyleşiriz.”deyip şâhlara dokunmuyor, ne kadar mert ve adaletli olduğunu gösteriyor. (Yazma Metin, Varak: 26a)

Hız. Hamza; inceleme yaptığımız metinde Nûşirevân'ı yendiği ve o da kaçıp gittiği halde Medâyin'de onun yerine bir adam koymuyor; hazinesine dokunmuyor, bir damlasını dahi zâyî etmiyor. Sâhib-kırân, şâhın malına tenezzül etmiyor:

“Nûşirevân itdi: ‘Yâ H^wâce! Cümle hazinem elinde idi. Nice zâyî olmaz?’ didi. H^wâce itdi: ‘Tenâzül itmedi. İki vecihden; biri bu ki şehri, Kubad Şehr-yâr fetih itdi. Bir de kal’a ceng ile alınmadı, siz bıragıp kaçdınız. Ehl-i vilâyet korkularından teslim oldular. Hatta Kubad hazinenizi memhûri ile Hamza virdi. Ol da kabul itmedi. Sonra şâh, boş vilâyet bulup zabt eyledi, dir diyip bir habbe almadılar.’” (Yazma Metin, Varak: 36b-37a)

Buradan da Hız. Hamza'nın mal ve şöhet peşinde koşmadığını, ne kadar adâletli olduğunu anlıyoruz. Çünkü o, İslâm dinini yaymak için görevlendirilmiştir.

Sâhib-kırân, asla kin gütmüyor ve kendisinden yardım isteyenleri boş çevirmiyor. Şâhın oğlu Feyrûz, babası Nûşirevân koybolunca Sâhib-kırân'dan yardım istiyor. Kendisine o kadar düşmanlık eden Feyrûz'a teselli verip “Oğlum, elem üzere olma! Seni atan Nûşirevân'dan ziyâde gözedip bir taraftan düşman zuhûr ider, hakından gelirim.” (Yazma Metin, Varak:59b) deyip onu atasının tahtına oturtuyor. Sâhib-kırân'ın insan şeref ve haysiyetine ne kadar önem verdiğini görüyoruz.

Yine Sâhib-kırân, kendisine o kadar düşmanlık eden Bahtek'i, H^wâce'nın ricâsı üzerine affediyor. Ayrıca Nûşirevân'dan da vezîri Bahtek'i af etmesini ricâ ediyor.

“Bahtek: ‘Sâhib-kırân, sen bir mürüvvet-kâni Server'sin. Dinin aşkına beni halâs eyle!’ deyince bu kelâmı işiten Sâhib-kırân, irâdesi elden gidip şâhtan ricâ eyledi... Hamza: ‘Şâhım, Bahtek'i dinim aşkına halâs idelim.’ ” Hâris “...Hamza, bir ehl-i merhamet âli nesebdir.” (Yazma Metin, Varak: 10b-38b)

Bahtek; Rüstem'in Nûşirevân'ın elçilerini (Mâhân ve Sührâb) öldürmesini hazmedemiyor ve “Hamza'ya dahi ifade idelim, razı olur mu? Hamza ile bunca

müddet ceng ü cidâlimiz vâki oldu. Hamza, bize dâim iyilik iderdi. Biz ona adâvet edip başına bu kadar felâketler getürmüş iken böyle nâ-hem-vâr hareket itmedi. İlçilere zevâl var mı? Hamza bu işe razı olmaz.” (Yazma Metin, Varak: 78b-79a) diyerek Hz. Hamza'nın hakkını veriyor, kendi düşmanlıklarına karşı ondan hep iyilik gördüklerini itiraf ediyor.

Bütün bu örnekler bize Hz. Hamza'nın dine bağlılık, dürüstlük, insâniyet, mertlik, adâlet, merhamet, iyiliksever, affedici özelliklerinin dost, düşman; Müslüman, Müslüman olmayan herkes tarafından takdir edildiğini göstermektedir. Bir Müslümanda olması gereken bütün özellikleri Sâhib-kırân'da görüyoruz. O ; bütün bunları dini aşkına, Müslümanlığı yaymak için yapıyor. Sonuçta İslâmiyet'i en güzel şekilde temsil ediyor. Konumuz olan Hamza-nâme'de Sâhib-kırân'ın rûhî özelliklerinin gerçek Hz. Hamza ile örtüştüğünü görüyoruz.

b) Mücadele Gücü :

Hz. Hamza, incelediğimiz metinde Hamza, Sâhib-kırân, Emîr-i Cihân, Emîr-i Âlem, Emîr-i Arab, Şâh-ı Merdân, Emîr-i Merdân adlarıyla anılmaktadır. O; her zaman başarı kazanmış bir kahramandır. Bu yüzden “Dinin yenilmez pehlivanı” sıfatı Hz. Hamza'ya atfedilmiştir. Hz. Hamza, Müslümanlığı yaymak için mücadele etmektedir, bu mücadelesinde de gücünü îmânından almaktadır .

Hz. Hamza'nın mücadelesi; amcaoğlu ve süt kardeşi olan Hz. Muhammed'e Ebu Cehl tarafından hakâret edilmesi üzerine ondan intikam almak istemesi, herkesin ortasında Ebu Cehl'in başına yayını indirip onu yaralamasıyla başlar. Bu olay; onun haksızlığa karşı tahammülü olmadığını, asla zulme boyun eğmediğini ve mücadele gücünü göstermektedir.

Hz.Hamza'nın Müslüman olmasına sebep olan bu olaydan sonra, Kureyş müşrikleri bir daha Müslümanlara akıllarına gelen her kötü muameleyi

yapamamışlardır. Çünkü onun kılıcının ne derece kuvvetli ve şiddetli olduğunu, böyle bir şeye meylederlerse onun kendileriyle nasıl mücadele edeceğini biliyorlardı.

Hamza-nâme'nin incelediğimiz on altıncı cildinde de Hz. Hamza'nın (Sâhib-kırân) üstlendiği görevler, onun mücadelecisi bir yapıya sahip olduğunu göstermekte ve gerçek Hz. Hamza ile örtüşmektedir.

“Bahtek: ‘Hamza’nın gerçi kaddi azdır; amma böyle bir şeddâdî binâyı (°Amr Ma°dî) bir depme ile rahşından ser-nigûn idip bende çekmiştir.’didi. Pendevîl Şâh inanmamak istedi. Nûşirevân itdi: ‘Tazelikte böyle çok işler eylemiştir.’ diyüp inandırdı.” (Yazma Metin, Varak: 2a)

Sâhib-kırân'ın askerinin arasında bulunan altı pehlivan için Bahtek, Pendevîl Şâh'a şöyle söyler: “Hamza, yidi yaşında varıp Yimen'i feth idip bunları kendüye yâr eyledi.” Burada olduğu gibi Hamza-nâme'de onun kahramanlıklarına olağanüstü nitelikler de katıldığı görülmektedir. (Yedi yaşında Yemen'i fethetmesi)

Sâhib-kırân'ın mücadelesi İslâm dinini yaymak için olduğundan o; önce şâhları, beyleri İslâm'a davet ediyor; kabul etmezlerse onlarla mücadele ediyor. Hamza, kendisinden kaçan Nûşirevân'ı koruyan İsfahan Şâhı Pendevîl Şâh'a bir mektup gönderiyor:

“...İşte âkıbet tahtından avâre olup kendünden başka sencileyen çok kimseler baş u candan çıkdı. Aklın başında ise onlardan ibret alıp şâh ile Bahtek'i bende çeküp sen de gelüp Müslüman olup hürmet bulasın.” (Yazma Metin, Varak: 12a)

Pendevîl Şâh; bu teklifi kabul etmeyince cenk yapılır ve Hamza'ya yenilir. “Bu kadar zamandır asker cem edip ceng eyledik Hamza'dan intikam alamadık.” deyip Nûşirevân ve Bahtek'i Sâhib-kırân'a teslim eder, kendisi de gördüğü rüya üzerine halkı ile Müslüman olur. Kelbâd; Nûşirevân'ı, Bahtek'i kaçıncı Sâhib-kırân “Zâhir kaçmıştır. Başım sağ olursa cihânı başına dar idip îmâna getirürüm.” der.

Bu örnekler; Hamza'nın mücadele gücünü, azmini ve bahadırılığını göstermektedir. Onun elinden kimse kurtulamaz. Nûşirevân, Pendevîl Şâh, Bahtek her yolu deneseler de asla Hamza'ya gâlip gelemesler ve şöyle söylerler: “Bu kadar acı kuvvetlü adam ile yekâyek ceng itmek hamâkatdır.” (Yazma Metin, Varak:17b)

Yine Kelbâd, °Amr °Ayyâr'ı yakalayıp şâhlar huzuruna getirince Sâhib-kırân gelmeden hemen onu yok etmek isterler. Çünkü ondan çok çekinirler, onun gücünün nelere kâdir olduğunu bilirler.

“Nûşirevân itdi: ‘Hamza görür, ber-dâr itmeden yitişüp kurtarır; çok fesâd olur.’ didi.” (Yazma Metin, Varak:24b) “Bahtek: ‘Şâhım, bu ser-heng bir azimü'l-şân kimsedir. Elbetde sözü olmamak olmaz. Eger sözü olmaz ise fesâda varır.’ ” (Yazma Metin, Varak: 25b)

Şâh Nûşirevân, Sâhib-kırân'a karşı Kûh-ı Kebîr vilâyetinin şâhı Behmen-i Kebîr'den yardım ister. Onun bahadır on altı oğlu ve yüz bin askeri vardır. Şâh, Hoca'ya Behmen-i Kebîr için “Hamza'ya cevap verebilir mi?” dediğinde H^wâce: “Şâhım, buna kefil olamam. Zîra Hamza'ya gâlip er bulunmaz.” der.

Hamza-nâme'de Hz. Hamza'yı yenilmezliğin sembolü olarak görüyoruz. Her türlü imkâna, kalabalık ordulara sahip olan şâhlar ve diğer beyler, Hz.Hamza karşısında muvaffak olamıyorlar. Müslümanlara karşı düşmanlığı had safhada olan ve sürekli Hamza'dan intikam almaya çalışan Nûşirevân'ın ikinci veziri Bahtek; hiçbir plânında başarılı olamıyor, Hz Hamza'nın yenilmesini sağlayamıyor. İncelediğimiz on altıncı cildin sonunda Bahtek, normal yollarla Hamza ile baş edemeyeceğini anlayınca cadıları işin içine koyuyor.

NÛŞİREVÂN: Başkent Medâyin'de tahtı bulunan yedi iklim şâhidir.

“Medâyin, eski İran'ın Dicle civarında yedi şehrin adıdır. İslâm fetihleri sırasında başkenti teşkil etmektedir.” (Devellioğlu 1990: 712)

“Eski coğrafyacılar, yeryüzünü üstüva çizgisinden kuzey kutbuna kadar yedi bölgeye ayırırlar ve her birine ‘İklim’ adını verirlerdi.” (Firdevsî 1949: 458)

Nûşirevân, Mecûsîdir ve Nâr-ı nûr devletine hizmet etmektedir.

“Hazreti Âdem peygamber devrinden Cercîs peygamber devrine gelinceye kadar gerek Allah’a gerek ateşe tapan olsun bir niyet üzerine bir kurban kestiklerinde gökten kurbanın üzerinden tavus şeklinde bir ateş iner ve bu kurbanı yakarsa veya bu tavus şeklinde ateş ortaya çıkmaz yine bir ateş kurbanı yakarsa kurbanın kabul olduğuna inanılırdı. Kurbanı yakmak üzere gökten inen bu ateşe ‘Nâr-ı nûr’ denilirdi. (Aksoy 2001: 77-78)

Nûşirevân, incelediğimiz metinde adı âdil, kendi zâlim diye tanıtılmaktadır.

Çünkü Müslümanlara eziyet etmiştir.

“Nûşirevân, rabb-i insan ve mürebbî-yi nev-i beşer mânâsınadır ki Cebrail mürâdifidir. Âdil, dâdger mânâsınadır. Ekâsire-i Acemden bir maruf padişah ismidir. Cenâb-ı fahr-i kâinat aleyhi salatu’s-salavat onun zamanında pirâyeye-i bahş-i sâha-yı vücûd oldular.” (Mütercim Âsım Efendi 2000: 571)

Eskiden baba oğul gibi olan Nûşirevân ile Hamza’nın arası açılır. Nûşirevân’ın ahdine vefâ etmeyip Müslümanlara eziyet etmesi üzerine Hamza, Medâyin’i basar. Nûşirevân, tâc ve tahtını terk ederek İsfahan Şâhı Pendevîl Şâh’a sığınır. Bütün olanlara rağmen Sâhib-kırân, askerinin geçişi sırasında şâhlara selâm verir; onlar da onun selâmını alırlar. Nûşirevân, Hamza ile iyi geçinmek niyetindedir; fakat bir türlü bunu başaramaz. Çünkü ikinci veziri Bahtek La^cîn, kendisini sürekli Hamza’ya karşı kışkırtır. Nûşirevân, Has Veziri H^wâce-i Dânâ’dan ziyâde Bahtek’in sözünü dinler.

“Şâh ile Hamza baba-oğul idi. Tâ küçükten birbirlerine muhabbetleri kemâlde idi. Ancak ara yirde şeytan-ı la^cîn gibi Bahtek-i pelîd münâfakât ide ide aralarına gavga düşüp âkıbet böyle oldu. Tâc ü

tahtından âvâre idip hâlâ diyâr be diyâr kaçıp gezeriz.” (Yazma Metin, Varak: 3b)

“Şâh: ‘Yâ Hamza! Benim seninle adâvetim yokken bu münâfık cühûd aramıza nifâk idip kırk elli senedir seninle huzur göstermedi.’... ‘Şâh: ‘Be oğlum Hamza, bu melûn gece gündüz igvâ ider bana. Ben de bir sözüne kulak virmeyim, ikisine kulak virmeyim, elbetde beni izlâl ider.’ ” (Yazma Metin, Varak: 61b-62a)

İncelediğimiz on altıncı ciltte Hamza ile yedi iklim şâhı Nûşirevân ve onu koruyan Pendevîl Şâh’ın mücadeleleri anlatılmaktadır. Pendevîl Şâh ve Nûşirevân bir türlü Hamza ve İslâm askerinden intikam alamazlar. Pendevîl Şâh, Hamza’nın Müslümanlığa dâvetini daha çabuk kabul eder ve Müslüman olur. Fakat Nûşirevân veziri Bahtek’in etkisindedir, Müslümanlığı kabul etmez. Bahtek’in önerileri ise ona hiçbir zaman zafer kazandırmaz. Destan sonuna kadar Nûşirevân’ın mücadelesini anlatır. Nûşirevân, kendisini zor durumdan kurtaran Hamza’ya bir ara muhabbet edip riâyet eyler; fakat metinde Müslüman olduğu yolunda bir ifade yoktur.

Sürekli mağlup olan ve kaçmak zorunda kalan Nûşirevân, yedi iklim şâhı iken acınacak hâllere düşer. Harâmîler öldürmek ister, denize atılma tehlikesi geçirir, koyun bakmak zorunda kalır, odun satar; günlerce aç kalır. Onu bu hâllere düşüren veziri Bahtek’tir. Kendisini bulup da bu kötü durumlardan kurtaran ise Hz. Hamza’dır. Böyle olmasına rağmen ne kadar itiraz etse de o, yine Bahtek sözüne inanır.

“Sâhib-kırân: ‘Yâ °Amr! Artık şâh, Bahtek sözüne uymaz; şâh uslandı. Amr itdi: ‘Be hey Ser! Sen dahı ol îtikâtda mısın? Çok geçmez işitirsin, Bahtek nice makbûl olur.’ ” (Yazma Metin, Varak: 65a)

Hamza ile Nûşirevân’ın cenk dışında birbirlerine iyi davrandıklarını görüyoruz. Hamza, Nûşirevân’ı zor durumda odun satarken görünce atından iner ve onun ayağını öpüp “Hay başımın devleti şâhım, bu ne hâldir?” deyip ağlar, ona

saygıda asla kusur etmez. Şâh da Hamza'nın ayağına baş koyup ona "Oğlum Hamza sen misin?" diye hitap eder.

Nûşirevân, incelediğimiz metinde kendi düşüncesiyle hareket etmekten ziyâde başkalarının etkisinde kalarak (Veziri Bahtek, oğlu Feyrûz) kararlar veren bir kişilik sergiliyor. Özellikle Has Veziri H^wâce-i Dâna'nın fikirlerine itibâr edip onun tecrübelerinden yararlanacağına, kendisini zor durumlarda bırakan ikinci veziri Bahtek'in sözüne göre hareket ediyor. Bu da onun başarısız olmasına neden oluyor. Ayrıca Nûşirevân; Hamza kendisine o kadar iyi davrandığı ve kendisini kötü durumlardan kurtardığı halde Bahtek etkisiyle de olsa Müslümanlığı kabul etmiyor.

Nûşirevân'ın iki oğlu vardır: Feyrûz ve Hürmüz. Feyrûz daha ön planda. Babasını Hamza'dan intikam alma yolunda destekler, hatta teşvik eder. Hürmüz'ün adı ise metinde sadece bir yerde geçmektedir.

PENDEVİL ŞÂH: İsfahan şâhidir. Yedi iklim şâhı olan Nûşirevân'ın sancak beyi konumundadır. Pendevîl Şâh da Nûşirevân gibi Nâr-ı nûr devletine hizmet etmektedir.

Pendevîl Şâh, Hamza'dan kaçıp kendisine sığınan Nûşirevân'ı korur ve Hamza'dan bunun intikamını alacağını söyler. İslâm askerinin geçişi sırasında Sâhib-kırân'ı görünce onu çok beğenir ve böyle bir kişiden kötülük gelmeyeceğini söyler. Sâhib-kırân'ın selâmına ayağa kalkarak karşılık veren Pendevîl Şâh'ın ona karşı bir muhabbeti vardır. Hamza'ya göstermiş olduğu saygı ve muhabbete rağmen onun şâhı teslim etme ve Müslüman olma yolundaki teklifini reddeder. Pendevîl Şâh, elçi °Ayyâr'a şöyle der:

“Baka °Ayyâr, ben ol nâmerdlerden degilim ki yidi iklim şâhı Nûşirevân'ı kendi hânemden bende çeküp göndürem! Var efendin Hamza'ya söyle. Ben Nâr-ı Nûr devletinde âciz olmadım ki bana böyle

nâme göndüre. Hemân elinden geleni hiç geri komasın.” (Yazma Metin, Varak: 12b)

Yapılan cenkte şâhlar yenilir. Pendevîl Şah, o gece rüyasında İbrahim Aleyhi's-selâm'ı görüp kendisine tâbi^c olanlarla birlikte Müslüman olur. Hamza ile artık savaşmak istemeyen Pendevîl Şâh, Nûşirevân'a bundan sonra kendisini koruyamayacağını söyler ve ondan Hamza'ya itaat etmesini ister. Pendevîl Şâh, başına gelenlerin Nûşirevân'ı korumuş olmasından kaynaklandığını düşünür.

“Ey şâh! Hamza ile benim adâvetim yok. Ancak sana itibâr ettiğime sebab bu kadar ceng olup askerim helâk oldu. Ben şimden sonra ceng itmem.” (Yazma Metin, Varak: 13a)

Nûşirevân; Bahtek'in etkisiyle Müslüman olma yolundaki teklifi kabul etmeyince Pendevîl Şâh, onları Hamza'ya gönderir. Fakat Şâh, Hamza'nın elinden hile ile kurtarılınca Pendevîl Şâh'tan hesap sorar. Pendevîl Şâh, Hamza gâlip geldiği için bunu yapmaya mecbur olduğunu, tâc ve tahtını böylelikle kurtarabildiğini ve ikisi birlikte olurlarsa Hamza'ya cevap verebileceklerini ifade eder. Fakat şâhın oğlu Feyrûz'un desteğiyle yapılan savaşta yine yenilirler ve kaleye kaçarlar. Pendevîl Şâh'ın Nûşirevân'dan çok çekindiğini, ondan bir sertlik gördüğü an fikir değiştirdiğini görüyoruz.

Pendevîl Şâh'ın kızı da rüyasında İbrahim Aleyhi's-selâm'ı ve Hamza'yı görüp Müslüman olur. Cenkten sonra Dil-nevâz Sultan; yolu, bağına düşen Hamza'yı görür, ona muhabbet besler, mal ve mücevherlerini alarak onunla İslâm askerine gelir. Pendevîl Şâh bunu duyunca gönlünden sevinir; fakat görünüşte üzülmüş gibi yapar. Çünkü Nûşirevân'dan çok çekinmektedir. Bu yüzden daha önce kendisinin de yanındakilerle birlikte Müslüman olduğunu bile söyleyemez. (Bir rivâyete göre Pendevîl Şâh Müslüman olmamıştır.)

Pendevîl Şâh, Sâhib-kırân'ın Müslüman olma yolundaki teklifini kabul etmeyince yine cenk yapılır. Saîd Nebîre; Feyrûz'u öldürür, kâfirler ağır bir yenilgiye uğrarlar. İslâm askeri sayıca çok az olduğu halde gâlip gelir. Nûşirevân, H^wâce ve Bahtek kaçar. Pendevîl Şâh; kaçmaya fırsat bulamaz, Sâhib-kırân'a teslim olur. Kendisini öldüreceklerini zanneder; fakat Hamza onu İslâm'a dâvet eder. Pendevîl Şâh, bu teklifi kabul ederek Müslüman olur ve kızı Dil-nevâz Sultan'ı Sâhib-kırân'a verir. Tekrar İsfahan Şâhı olan Pendevîl Şâh'a Hamza, birçok ihsanda bulunur. Şâh, bütün İsfahan halkını İslâm'a çağırır halk da beylerine uyarak Müslüman olur. Pendevîl Şâh, Hamza'yı ve beylerini sarayında mükemmel bir şekilde ağırlar ve Dil-nevâz Sultan ile Sâhib-kırân'ın kırk gün düğünleri yapılır .

Nûşirevân etkisiyle birkaç cenk yapılsa da Pendevîl Şâh'ın Müslüman olması daha çabuk gerçekleşir. Nûşirevân ise destan boyunca Hamza ile mücadele eder. Bunda rüya olayının da etkisi vardır. Kendisi ve kızı Dil-nevâz Sultan, daha önce rüyalarında İbrahim Aleyhi's-selâm'ı görüp Müslüman olmuşlardır.

SULTÂN-I 'AYYÂRÂN ('AYYÂR-I CİHÂN, 'AMR 'AYYÂR, SER-BÂZ-U CİHÂN): Devellioğlu (1990: 70)'na göre "ayyâr"; hilekâr, dolandırıcı, zekî, kurnaz anlamlarına gelmektedir.

"Kemal Üçok diyor ki: 'El yazması Hamza-nâme ve Eba Müslim-i Horasanî hikâyelerinde Amr u Ayyâr, Ahmet Tarran ve emsalî ayyârlardan bahsolunur. Bunların sırtında bir dağarcık, içinde sapan ve kaya, daru-yı huşber, cenbiye bir nev'i hançer, bir iki elbise bulunur. Ve kendileri çıplak denecek sûrette gezerlermiş. Gece düşman ordusuna yaklaşınca darû-yı huşberi saçarlar ve bunun tesiriyle uyuyan düşman askerleri arasına karışarak aldığı haberi kendi kıt'asına yetiştirirlermiş. Daha sonraları 'ayyâr'; hırsız, yankesici ve dolandırıcı mânâlarına kullanmağa başlamış.'" (Onay 1993: 61)

Bizim metnimizdeki ayyârlar; ʿAmr ʿAyyâr, Kelbâd ʿAyyâr ve Ebu'l Feth yukarıda verdiğimiz ʿayyâr tanımına uymakta olup işleri zekîce, kurnazca ve hile ile halletmeye çalışmaktadırlar. Bu ʿayyârlar düşmanlarını yenebilmek için her türlü oyuna başvurmakta, özellikle onlara dârûlu yiyecekler vererek üstün gelme mücadelesi sergilemektedirler. ʿAmr ʿAyyâr ve Ebu'l Feth olumlu Müslüman tipini, Kelbâd ʿAyyâr ise Müslüman olmayan olumsuz ʿayyâr tipini temsil etmektedir.

ʿAmr ʿAyyâr; Sâhib-kırân'ın elçisi, en büyük yardımcısıdır. Sâhib-kırân; şâhları, beyleri İslâm'a davet edeceği zaman nâmelerini ʿAmr ʿAyyâr ile gönderiyor. Hamza, ona değer veriyor ve ondan “Benim yadigârım” diye bahsediyor. Onun geldiğini görünce beylerine karşılamaları için emir veriyor. Bütün beyler iki taraf olup ona selâma duruyor ve ʿAmr ʿAyyâr da yedi bin ʿayyârın önünden saltanat tavrıyla geçiyor. Çünkü o ʿayyârların sultanıdır.

ʿAmr ʿAyyâr, Sâviye Bânû'ya âşıktır. Sâviye Bânû, Sâhib-kırân'ın askerinin arkasından gösterişli bir şekilde geçen ʿAmr ʿAyyâr'ın “Sâhib-kırân ve Halife-i İslâm ve beyler yanında ne rütbe ʿayyâr olduğumuzu gördünüz mü?” sorusuna şöyle cevap veriyor:

“Ey Ser-bâz-ı Cihân! Biz senin kadrinizi ve marifetinizi Pendevîl Şâh bağında görüp o zaman bildik. Senin kadr-i şânın onların hürmetine değil lâkin onlar da senin kadrinizi bilürler imiş.” (Yazma metin, Varak: 5b)

ʿAmr Ayyâr, bütün işleri zeki ve kurnazca halleder. En zor durumların altından kalkmasını bilir. Hemşire-zâdesi Ebu'l-feth, onun en büyük yardımcısıdır. ʿAmr ʿAyyâr, Ebu'l-feth'in yardımıyla bir çok tehlikeden kurtulur.

Hamza'nın yardımcısı nasıl ʿAmr ʿAyyâr ise şâhların yardımcısı da Kelbâd ʿAyyâr'dır. Bunlar sürekli birbirleri ile mücadele ederler. Kelbâd; ʿAmr'ı çok

kıskanır ve ona karşı hasetlik yapar. Fakat ʿAmr ʿAyyâr, sürekli Kelbâd’a üstün gelir. Kelbâd, Amr’ın bir çırağı hükmündedir.

ʿAmr ʿAyyâr; mücadeleci, gururlu ve Müslüman olmayanlar için kavî bir düşmandır. Onun elinden hiçbir şey kurtulamaz: “Nâ-bekâr Kelbâd! Dünyada sağ oldukça elimden kurtulmazsın.” diyor. Buna rağmen İslâm’ı yaymak için gayet merhametli olabiliyor. Kendilerine o kadar hile yapan Kelbâd’ı ele geçirince öldürmüyor, Müslüman olur diye bekliyor.

EBU’L-FETH: ʿAmr ʿAyyâr’ın hemşire-zâdesi ve en büyük yardımcısıdır. O da, ʿAmr ʿAyyâr gibi doğuştan bir ʿayyârdır. Metinde şöyle tanıtılmaktadır: “Evvelden ayyini ile ʿAmr ʿAyyâr’a benzerdi.” Ebu’l-feth, ʿAmr ʿAyyâr’ı büyük bir tehlikeden kurtarır. Bunun karşılığında ʿAmr ʿAyyâr, Ebu’l-feth’i kendi sandalyesine oturtur ve onu baş halife yapar

Ebu’l-feth, yapacağım dediğini yapan, davasına sâdık bir ʿayyârdır. Bir günde Kelbâd ʿAyyâr’ı üç defa tutup Sâhib-kırân huzuruna getireceğini söyler. Beyler tarafından bunun büyük bir dâvâ olduğu söylense de bunu başarır. Kendisi Sâhib-kırân ve ʿAmr ʿAyyâr tarafından ödüllendirilir.

KELBÂD-İ ʿAYYÂR: ʿAmr ʿAyyâr nasıl Sâhib-kırân’ın yardımcısı olup işleri kurnazca hallediyorsa Kelbâd-i ʿAyyâr da şâhların yardımcısıdır. Nâr-ı nûr devletine hizmet etmektedir. İncelediğimiz metinde Nûşirevân’ın ikinci veziri Bahtek, kendisinden Nâr-ı nûr’un has bendesi olarak bahsetmektedir. Hayli bahadır ʿayyâr olan Kelbâd, ʿAmr ʿAyyâr’ı çok kıskanır. Onu zor durumda bırakmak, ona üstün gelebilmek, onun gibi nâm ve şân sahibi olabilmek; sonuçta şâhların gözüne girmek ve îtibar görmek Kelbâd’ın en büyük arzusudur. Bu nedenle Kelbâd’ın ʿAmr ʿAyyâr ile mücadelesi hiç bitmiyor, sürekli mücadele halindedir.

Kelbâd, ʿAmr ʿAyyâr’ın saltanatla geçişini Sâviye Bânû’nun onu seyredişini kıskanır ve Pendevîl Şâh’a ʿAmr ʿAyyâr’ın Sâviye Bânû’ya âşık olduğunu söyler.

Buna inanmak istemeyen Pendevîl Şâh'a onların ikisini bir yatakta yatarken getirme sözü verir. Bu sözünü yerine getirmek için çok uğraşan Kelbâd, bunda başarılı olamaz. Çünkü 'Amr 'Ayyâr'ın hemşire-zâdesi Ebu'l-feth tarafından oyuna getirilir. Pendevîl Şâh karşısında çok utanan Kelbâd, Şâh tarafından "Haram-zâde, nâ-bekâr ve haset deyus" olarak nitelendirilir.

Kendisini zor durumdan kurtaran Ebu'l-feth'i 'Amr 'Ayyâr, baş halife yapınca bazı beyler onu kıskanır. Bunun üzerine Ebu'l-feth, Kelbâd Ayyâr'ı bir günde üç defa tutup Sâhib-kırân'ın huzuruna getirme sözü verir. Kelbâd'ın 'Amr 'Ayyâr'ı kıskanması, onu oyuna getirmeye çalışması kendisine çok pahalıya mal olur. Artık onun düşmanı 'Amr 'Ayyâr adına Ebu'l-feth'dir. Ebu'l-feth sözünü tutar. Tebdîl-i kıyafet ederek, çeşitli oyunlarla ve ilaçlı yiyeceklerle Kelbâd-i 'Ayyâr'ı bir gün de üç defa tutup Sâhib-kırân'ın huzuruna getirir. O da 'Amr 'Ayyâr'dan Kelbâd'ı affetmesini ister. Bunun üzerine 'Amr 'Ayyâr şöyle der:

“Yâ Arab! Bu nevbette ben tutmadım. Ebu'l-feth'in esiridir. Lâkin insaf degildir. Böyle bir ayyâr küfr-ü dalâletde kalsın. Yâ Kelbâd, Müslüman ol! Bana 'Amr dirlir. Senin gibi çok çerâğım var, gel inad etme. Ben, seni çokdan öldürürdüm. Ancak insâfa gelüp Müslüman olur diye kıymadım. Bu defa inâd idersen seni seyaset idip öyle cefâ ile öldürürüm ki âlemde dâsitân olup kıyamete kadar söylenir.” (Yazma Metin, Varak: 16a)

Kelbâd, boyunun ölçüsünü aldığı söyleyerek Müslüman olur. Kelbâd, ikinci halife yapılır ve sola oturtulur. Fakat Kelbâd, Müslümanlığında samîmi değildir. Kaçıp Şâh Nûşirevân'a gelerek can korkusundan Müslüman olduğunu söyler. Çok inatçı bir kişiliğe sahip olan Kelbâd; 'Amr 'Ayyâr düşmanlığından vazgeçmez, hâlâ ondan intikam alma peşindedir ve bunun için şâhtan izin ister. Çeşitli hilelerle ve ilaçlı yiyeceklerle Kelbâd, iki defa 'Amr 'Ayyâr'ı zor durumda bırakır. 'Amr 'Ayyâr; zekîliği, kurnazlığı ve Ebu'l-feth'in yardımıyla Kelbâd'ın elinden kurtulur. Kelbâd, akıllı görünmeye çalışsa da 'Amr'ın her söylediğine inanır. 'Amr 'Ayyâr, âdeta onunla dalga geçer. Bu defa kendisi zor durumda kalan Kelbâd, Sâhib-kırân'a

yalvarır, o da “Aman diyene zevâl olmaz.” diyerek Kelbâd’ı kurtarır. Kelbâd; hiçbir zaman şâhlara yaranamaz, onlara verdiği sözü yerine getiremez.

°Amr °Ayyâr ile Kelbâd’ın mücadelesi, Kelbâd’ın pes etmesiyle °Amr °Ayyâr’ın üstünlüğü ile sona erer. Kelbâd °Ayyâr, °Amr °Ayyâr’a bîat edip yine onun ikinci halifesi olur. Bundan sonra Sâhib-kırân’a hizmet eder.

Görüldüğü gibi Kelbâd-i °Ayyâr; kiskanç, inatçı, zeki olduğu kadar her söylenene inanan, şöret ve itibâr peşinde koşan bir tip olarak karşımıza çıkıyor.

Hamza-nâme kahramanları °Amr °Ayyâr, ve Kelbâd-i °Ayyâr bütün bu özelliklere sahiptirler. Fakat Sâhib-kırân’ın yardımcısı olan °Amr °Ayyâr Müslümandır ve şâhların yardımcısı Kelbâd-i °Ayyâr’dan daha zekî ve kurnazdır. Bu özelliklerinden dolayı metinde Sultân-ı °Ayyârân olarak vasıflandırılmıştır. Bu nedenle destan boyunca Kelbâd-i °Ayyâr; °Amr °Ayyâr karşısında sürekli ezilmiş, zavallı konumuna düşmüş ve sonunda Müslüman olup onun ikinci halifesi olmuştur.

H^wÂCE-İ DÂNÂ: Şâh Nûşirevân’ın has veziridir. Şâhın koruyucusu, zulüm ve haksızlıklara karşı gelen, tecrübeleri ile şâhı doğru yola yönlendirmeye çalışan Müslüman ve hikmet sahibi bir kişidir.

H^wâce; baba oğul gibi geçinen şâh ile Hamza’nın aralarının Bahtek’in münâfıklık etmesi yüzünden bozulmasına çok üzülür. Çünkü kendisi de Hamza korkusundan tâc ve tahtını terk edip kaçan şâh ile diyâr diyâr gezmek zorunda kalır.

H^wâce-i Dânâ, Hamza’ya karşı muhabbet beslemektedir. Doğru söyleyenin, doğru davrananın her zaman yanındadır. Bahtek’in bütün îkazlarına rağmen ayağa kalkıp Hamza’nın selâmını alan Pendevîl Şâh’ı aferim, diyerek takdir eder. Sâhib-kırân; Pendevîl Şâh ve Nûşirevân’ın askerini yenip onları kaleye kapatınca H^wâce,

şâhlarla birlikte olmaksansa Müslüman ve âlim bir kimse olan Hassan Mu^ctekif'in evinde gizlenerek vakit geçirir. Fakat H^wâce, Müslüman bir kişinin evinde kaldığını şâhlara belli etmemeye çalışır. Nerede olduğu sorulunca da bir hastalığa mübtelâ olduğunu, bu nedenle bir evde kapanıp kaldığını söyler. Yine Nûşirevân, Sâhib-kırân'ın kendilerine yaptıklarını anlatınca gönlünden “Dahî beter ol !” der. Ayrıca Mâlik'e “ Ehl-i İslâm'dan biri ile adâvet üzere olma. Kendi mikdârını bilmen için ceng ider gibi herbirleri ile mukâbil ol...” diyerek nasihat eder. Mâlik ve şâhın münâfıklık eden Bahtek'e hakaretlerini olumlu karşılar. Mâlik de ona “Pîr-i Rûşen” diye hitap edip dua eder.

H^wâce, Müslüman olduğunu belli etmemeye çalışsa da Bahtek bunun farkındadır ve hep şâhı H^wâce'ya karşı kışkırtır. H^wâce'nin Yezdan-perest olduğunu, Hamza için çalıştığını, Nâr-ı nûr devletinin hükmünün sona ermesi, Hamza'nın hükmünün yürümesi için uğraştığını bilir.

İncelediğimiz metinde H^wâce-i Dânâ; yeri geldikçe konuşan, Hamza ile gönül birliği olan, şâhı da bu yönde yönlendirmeye çalışan -bunda pek başarılı olduğunu söylemeyiz- gelecekte haber veren kutlu bir kişi olarak yer almaktadır.

BAHTEK LA^cİN: Yedi iklim şâhı Nûşirevân'ın ikinci veziridir. Mecûsî olup Nâr-ı nûr devletine hizmet etmektedir. Tek istediği Nâr-ı nûr devletinin Hz. Hamza'dan intikam almasıdır. Hamza'yı ve Müslümanları hiç sevmez. Din düşmanlığını hiçbir zaman kendi hâline bırakmaz. Hamza ile dost olmayı kendisi istemediği gibi şâhların ve Hoca'nın da Hamza'ya iyi davranmalarını, ona muhabbet beslemelerini hazmedemez. Çünkü Hamza Müslüman, kendileri ise Mecûsîdir. Aralarında din ayrılığı olduğu müddetçe Hamza ile düşman olmayı, dost olmaya tercih eder. Müslümanlara karşı düşmanlığı had safhadır.

Bahtek'in bütün düşüncesi fitne fesat çıkarmak, şâh ile Hamza'yı birbirine düşürmektir. Bunun için sürekli fırsat kollar; her olumsuz durumu onları birbirine düşürmek için kullanır.

“Şâh ile Hamza, baba oğul idi. Tâ küçükken birbirlerine muhabbetleri kemâlde idi. Ancak ara yirde şeytan-ı laîn gibi Bahtek-i pelîd münâfakât ide ide aralarına gavga düşüp âkıbet böyle oldu.” (Yazma Metin, Varak: 3b)

“Hamza'yı yine kendi cinsinden bir kimse öldürse gerekdir. Hele varıp görüşüp bir hoşça tahrik edeyim.” (Yazma Metin, Varak: 39a)

Bahtek, kin ve garez sahibi haset bir kişidir. Şâhların ve H^wâce'nın Sâhib-kırân'ı ayağa kalkarak selâmladığını, ‘Amr ‘Ayyâr'ın saltanatlı geçişini görünce hasedinden çatlar.

Sâhib-kırân, Bahtek'i “bî-akıl münkîr-i melûn” olarak nitelendirir. H^wâce da “Ben, Bahtek gibi yalan söyleyip mahçup olamam.” diyerek onun yalancı olduğunu açık bir şekilde dile getirir. Şâh Nûşirevân'ın başına her ne geldiyse Bahtek yüzünden gelir. Çünkü Bahtek; fesat, yalancı ve kinci kimliği ile şâhı etkiler, dediğini yaptırır; fakat şâh, onun dediğiyle hiçbir zaman başarıya ulaşamaz.

“Şâh nâçâr sögerek: ‘Ben Hamza ile barışdım idi. Kör cühûd, sen sebep olup bî-huzûr eyledin. Âkıbet bu hâle geldim.’ diyü ağlayu ağlayu bir ata binip H^wâce ardınca can atıp gitti.” (Yazma Metin, Varak:34b)

“Şâh: ‘Be hey laîn, kitapların başında parça parça olsun! Bunca zamandır sözün sebat bulmadı” (Yazma Metin, Varak: 39a)

Şâh, Bahtek sözü ile başarıya ulaşamasa da ona ne kadar kızsada yine onun dediğini yapıyor. Buradan da Bahtek'in insanları etkileyebilen, yönlendirebilen bir yapıya sahip olduğu anlıyoruz. Bahtek, Nûşirevân'ı Gerdûs Şâh hakkında o kadar kışkırtır, ona o kadar nifâk eder ki şâhın kendine olan düşmanlığı muhabbete dönüşür. Nûşirevân, Bahtek'in önerisiyle Rüstem'e karşı Fagfûr Şâh'tan yardım

ister. Fagfûr Şâh da Rüstem'e yenilince Nûşirevân Bahtek'e çok kızar, katl edeceğini söyler; fakat Bahtek'in başka pehlivanlar bulma sözüne yine inanıp mührünü üzerine atar.

Bahtek, bu kadar kin duyduğu Müslümanlardan başta Hamza ve ʿAmr ʿAyyâr olmak üzere aynı zamanda çok korkar. Sıkıştığı anda ya kaçar ya da onlardan aman diler.

“Bahtek itdi: ‘Bre meded şâhım! Söz vakti degil. Arab irişdi ve gazabı kemâlde. Eger ele girecek olursak tahkîk bize kıyar, hemân kaçalım.’ didi.” (Yazma Metin, Varak: 34b)

“Bahtek gördi, odla feryâd idip ‘Devletlü Sâhib-kırân, sen bir mürevvet-kâni serversin. Dinin aşkına beni halâs eyle!’” (Yazma Metin, Varak: 61b)

Sonuç olarak incelediğimiz metinde Bahtek; Müslümanları sevmeyen, onlara karşı son derece düşmanlık besleyen, Hz Hamza'dan intikam almaya çalışan, Nûşirevân'ın üzerinde oldukça etkili olan, sıkıştığı zaman kaçan ve menfaati icabı düşmanından bile aman diyebilen bir tip olarak kendini gösteriyor.

FEYRÛZ : Yedi iklim şâhı Nûşirevân'ın oğludur. Feyrûz, bahadır bir pehlivandır.

Şâhlar, Kelbâd ʿAyyâr'ın Müslüman olmasına çok üzürlürler. Feyrûz da Müslümanlardan bunun intikamını almak ister ve babasını savaşa yüreklendirir. Feyrûz, yapılan savaşta otuz kadar İslâm askerinin kimisini şehit eder, kimisini de yaralar. Yine Feyrûz; ʿAmr ʿAyyâr şâhların eline düştüğünde onu kurtarmak için yapılan cenkte Sâhib-kırân'a bir tokat atma girişiminde bulunur; fakat Sâhib-kırân bunu engeller. Sâhib-kırân, onu “Âşûb-u cihân” (cihânın karıştırıcısı) ve “Fesâd” olarak niteler. Pendevîl Şâh, Sâhib-kırân'ın Müslüman olma yolundaki dâvetini kabul etmeyince yapılan cenkte de Feyrûz, İslâm tarafından karşısına çıkanları ya öldürür ya da yaralar. Fakat karşısına çıkan Saîd Nebîre'ye cevap veremez ve Saîd

Nebîre onu öldürür. Metinde Feyrûz'un öldüğü belirtildiği halde bir müddet sonra yeniden destan kahramanları arasında görülmektedir.

Şâh Nûşirevân, Müslümanlarla yapılan cenkte yenilip kaçınca oğlu Feyrûz o kadar düşmanlık ettiği Sâhib-kırân'dan yardım ister ve kendilerini koruyup gözetlemesini söyler. Sâhib-kırân, asla kin gütmmez. Feyrûz'a kendisini babasından daha çok koruyacağını belirterek onu babasının tahtına oturtur.

Feyrûz, incelediğimiz metinde Müslümanlara karşı her türlü düşmanlığı yapan; fakat zor durumda kaldığında onlardan menfaati icâbı yardım isteyebilen bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır.

DİL-NEVÂZ BÂNU (BÂNÛ-YI CİHÂN): Pendevîl Şâh'ın kızıdır. Hz Hamza'yı rüyasında görüp Müslüman olur. İbrahim aleyhis-selâm, Dil-nevâz Bânû'ya rüyasında şöyle der: “Kızım, seni ben oğlum Hamza Radıyallahü anha nikâh itdim. Bir hoş hizmet eyle.” (Yazma Metin, Varak: 15a)

Kelbâd Müslüman olunca Feyrûz, bunun intikamını almak için cenk yapılmasını ister. Bu cenkte Bânû-yı Cihân'ın savaşması metinde şu şekilde tasvir edilmektedir:

“Bânû-yı Cihân ejder-i heft-ser misâli karşı varıp el şimşir-i hûn-fişâne urup yemîn ü yesâre berk-i hâtif misâli kılıç saldı.” (Yazma Metin, Varak:17b)

Sâhib-kırân'ın yolu bir gün av dönüşü Dil-nevâz Bânû'nun bağına düşer. Rüyasında gördüğü Hz. Hamza'yı karşısında gören Dil-nevâz, çok memnun olur ve onunla birlikte İslâm askerine gelir. Babası Pendevîl Şâh'ın Müslüman olmasından sonra da Dil-nevâz Bânû ile Sâhib-kırân evlenir, kırk gün düğünleri yapılır.

SÂVIYE BÂNU (BÂNÛ-YI CİHÂN): Pendevîl Şâh bağında bulunan şuh-meşreb bir kadındır. Pendevîl Şâh'a bile yüz vermeyen Sâviye Bânû, ʿAmr ʿAyyâr'a âşıktır. ʿAmr ʿAyyâr da onun aşkından yanıp tutuşmaktadır.

Sâviye Bânû'nun ʿAmr ʿAyyâr'a âşık olduğunu Pendevîl Şâh'a ispat etmeye çalışan Kelbâd, çok zor durumda kalır. Sâviye Bânû, başına gelenlerden sonra olanlardan hiç haberi yokmuş gibi gâyet rahat hareket ederek hakkını aramaya çalışır. Bu davranış şeklinden Sâviye Bânû'nun çok rahat bir kadın olduğunu, karmaşık olaylardan kolayca sıyrılabildiğini anlıyoruz.

HALİFE-İ İSLÂM KUBÂD ŞEHR-İ YÂR: Metinde Nûşirevân'ın kızından hâsıl olduğu ve İslâm hâlifesi olmadan önce onun ordusunu târumâr ederek vilâyetini elinden aldığı belirtiliyor. Sâhib-kırân'ın askerinin arasında Hâlîfe-i İslâm Kubâd Şehr-yâr'ın geçişi şöyle tasvir ediliyor:

“ Sâhib-kırân'dan sonra Hâlîfe-i İslâm Kubâd Şehr-yâr, fil üzerine taht-ı şâhi çadır-ı hümâyun çekilmiş, önünde bu kadar tabl-u alemler çalınup alem-i ejder-peykere arka virüp kaytafa kubbe-nîşîn alem-i ejder-peykeri omuzuna alıp kaytafanın başı alem başına beraber olmuş, özge âlâ-yı azametle ve şevket-i şecâatle gelüp geçdiler.” (Yazma Metin, Varak: 4a)

ʿAMR MAʿDÎ: Hz.Hamza'nın ser-askeridir. ʿAmr Maʿdî'nin fizikî portresi ayrıntılı olarak verilmiştir:

“...ʿAmr Maʿdî, beş karındaşlarıyla ve âlâ zînetle gelüp geçti. Ammâ Sultân-ı Âdiyân'ı ol heybet ü azametle çil aygır üzerinde görüp otuz altı arş kaddiyle dizleri at kulağına beraber olmuş, karnı at gerdanına dökülmüş, yüz yitmiş yapraklı şeşperi bir tağ kullesi gibi omuzu üzeri gelüp geçdikde...” (Yazma Metin, Varak: 1b-2a)

İri yarı ve kuvvetli bir yapıya sahip olan ʿAmr Maʿdî'yi Hz.Hamza, çok kolay bir şekilde yenmiş kendine bağlamış ve onu ser-askeri yapmıştır.

SAİD NEBİRE: Saîd Nebîre, metinde kendisini Hamza'nın hemşire-zâdesi Mâlik'e şöyle tanıtıyor: "Hamza oğlu oğluyum. Yabancı değilim yâ Mâlik, seninle de akrabayım."

Saîd Nebîre, çok güçlü ve korkusuz bir dilâverdir. Sâhib-kırân, ona "Gözümün nûru" diye hitap eder. Pendevîl Şâh, Sâhib-kırân'ın İslâm'a davetini kabul etmeyince şâhlar ile İslâm askeri arasında cenk yapılır. Meydana giren Nûşirevân'ın oğlu Feyrûz'a kimse cevap veremez. Karşısına çıkan herkesi ya öldüren ya da yaralayan Feyrûz'u, Saîd Nebîre bir kılıç darbesiyle öldürür. Bu başarısı Sâhib-kırân ve 'Amr 'Ayyâr tarafından çok takdir edilir. Fakat alçakgönüllü olan Saîd Nebîre, destan olacak kadar kahramanlık gösterdiği halde yaptıklarını yeterli görmez. O, cenge bile tanınmamak için yüzü örtülü bir şekilde gelmiştir. Onun en büyük isteği kâfirlere daha büyük bir ders vermektir. Saîd Nebîre, Feyrûz'u öldürmeden önce de Vilâyet-i Kâşâne'ye gidip Câbir-i Kâşânî adlı şâhı katl edip İslâm askerine getirmiştir.

Kimseye yenilmeyen Saîd Nebîre, Mâlik'in kardeşi Hâris İbn-i Süheyl'i öldürmesi üzerine meydana giren Mâlik'e yenilir. O; alçakgönüllü, aynı zamanda gururlu bir İslâm cengâveridir .

HÂRİS PİR: Ben-i Nakî kabilesinin beyidir. Zamanında bahadır bir kimse olan Hâris Pîr bir zaman Kâbe'de bulunmuş ve Hamza Radıyallahü anhü hazretlerinin kız kardeşi Abdü'l-müttalib'in kızı ile evlenmiştir. Bu evlilikten üç oğlu olmuştur. Bunların içinde Mâlik, oldukça bahadır bir cengâverdir. Mâlik'in babası olan Hâris put-peresttir. Fakat Mâlik, ne puta ne de ateşe tapar.

Sâhib-kırân'dan yüz bin asker ile intikam almaya giden Ebrehe'nin hemşire-zâdeleri Erdivân Âhenkabâ, ve Süheyl ü Yelpây; Ebrehe'nin Fitne-rây vezîrinin kışkırtmasıyla yolda uğradıkları Ben-i Nakî kabilesinin beyi Hâris Pîr ve bahadır

oğlu Mâlik'ten Hamza'ya karşı yardım isterler. Mâlik'in "Dayım ile nasıl cenk ederiz?" demesine karşı babası Hâris "Oğlum, Hamza ile imtihan olsunlar." diyerek yardımı kabul eder. Gelişen bir çok olaydan sonra Mâlik, gördüğü rüya üzerine Müslüman olur. Sâhib-kırân; Hâris'e ve oğullarına, kardeşlerine mal verip riâyet eder.

MÂLİK-İ EŞTER NECEFÎ: Hâris Pîr'in üç oğlundan biridir. Bahadır bir cengâver olan Mâlik'in annesi Abdü'l-muttalib'in kızı, Hamza'nın kız kardeşidir. Hamza, Mâlik'in dayısı olmaktadır. Lâkâbı Mâlik-i Eşter Necefî'dir. Mâlik; kılıcını çok iyi kullanır, o kadar kuvvetlidir ki kılıcı demirden geçer, düşmanı Kaf'ta olsa elinden kurtulamaz. Mâlik'in Mâdiyân-ı Şa^cşa^ca adında bir kırsağı vardır. Babası put-perest olduğu halde o, ne ateşe ne de puta tapar. İncelediğimiz metinde Mâlik şöyle tanıtılmaktadır:

"Hâris'in Abdü'l-muttalib'in kerimesinden bir fâris oğlu gâyetle bahadır kopmuştu ve gâyet alâ nîze kullanırdı. Şöyle kuvvete mâlik idi kim nîzesi teymûrdan geçerdı. Babası Hâris büt-perest idi. Ammâ oğlu Mâlik ne büte ve ne ateşe tapardı. Bir gözi yırtılaz idi. Ol sebebden heybetlü görünürdi." (Yazma Metin, Varak: 38a)

Mâlik'in babası Hâris; Ebrehe'nin Fitne-rây veziri tarafından kışkırtılan hemşire-zâdeleri, kendisinden yardım isteyince kabul eder. Amacı onların Hamza ile imtihan olmalarını sağlamaktır. Fakat o sırada on altı yaşında olan Mâlik'e rüyasında bir pîr-i nûranî dayısı ile savaşmamasını, kendisinin âhir zaman peygamberi Muhammed Mustafa Sallallahü Aleyhivesellem'in seçkin ashâblarından olacağını söyler.

Mâlik'in kuvvetli bahadır olduğunu duyan Bahtek, rahat durmaz ve onu Hamza'ya karşı kullanmak ister. Bir çok hediye ile yanına gider. Bahtek, Mâlik'e "Hamza'nın ölümü senin elinden olacaktır." deyince kıyamet kopar. Mâlik, Bâhtek'i çok kötü bir şekilde döverek kovar. Mâlik, Hamza'yı görmese de onun nâmını işitip ona âşık olmuştur. Kötü niyeti yoktur, amacı görüşmektir. Yine gördüğü rüyada İbrahim Aleyhi's-selâm, Mâlik'e Hamza ve beyleri ile savaşmaması için nasihat

eder. Aynı nasihatı H^wâce-i Dâna da eder, ayrıca mertlik ile Sâhib-kırân yanında kaç gün cenk ederse o kadar hürmetli olacağını söyler.

Mâlik; Sâhib-kırân'a bir mektup göndererek âlât-ı Sâhib-kırân'ı kendisine vermesini, inat ederse er meydanında imtihan olmayı ister. Amacı serâ-perdeye varıp üst yanda oturmak; ama bunu meydanda erlik göstererek ispatlamaktır. Böylece dayısı Hamza'nın ser-kaplanlarından üstün olacaktır. Sâhib-kırân cenk yapılmasını ister. Hemşire-zâdesi Mâlik'in iyi süngü kullandığını bilir ve karşısına en iyi cengâverlerini çıkarır. Mâlik; Saîd Nebîre'yi, Melik-i Behram'ı ve Melik-i Behmen'i yener. Bunun üzerine meydana Aşkar'ı ile birlikte Sâhib-kırân girer. Dayısını görünce Mâlik'in gözleri dolar, ayağına kapanmak ister; fakat gayret edip Sâhib-kırân ile cenk etmek ister. Amacı âlât-ı Sâhib-kırân'ı ondan zorla almaktır. Mâlik; Sâhib-kırân'dan önce birinci ser-kaplanı Lendühâ ile karşılaşmak ister. Hamza, Lendühâ'ya Mâlik hemşire-zâdesi olduğu için onunla usûl ile cenk etmesini söyler. Üç gün cenk olur, yenişemezler. Lendühâ: "Server, senden sonra böyle acı kuvvete nâil olmuş bir er görmedim." der. Mâlik Lendühâ'nın filini helâk edince gazâba gelen Lendühâ'yı, Sâhib-kırân meydandan çıkarır. "Ehl-i İslâm'a adâvet lâyük değil, erlik ise ancak olur." diyerek kendisi meydana girer. Sâhib-kırân, onun süngü kullanımına hayran olur ve onu "feridü'z-zaman" olarak niteler. Yedi gün cenk, üç gün işret ederek tam otuz dokuz gün cenk yapılır. Kırkıncı gün ayırt edici gündür. Sâhib-kırân, Mâlik ile öyle bir cenk eder ki Mâlik ona hayran kalır. Ayağına kapanarak af diler. Zaten Mâlik'in amacı Sâhib-kırân ile şu kadar gün cenk ettim, diyerek emsâlleri arasında övünmektir. Mâlik'e birinci ser-kaplan Lendühâ'nın altında yer verilir ve ikinci ser-kaplan yapılır.

Mâlik'in İslâmiyet'i kabul etmesiyle Müslümanlar bahadır ve cengâver yeni bir güç; Nüşiverân ise kuvvetli bir düşman kazanmıştır. Elhamdülillah Müslümanım, diyen Mâlik, Sâhib-kırân'ın yanında kâfirlerle savaşıyor. Ebrehe'nin hemşire-zâdelerini İslâmiyet'e dâvet eder. Kabul etmeyince İslâm orduları ile kâfirler arasında büyük bir savaş olur. Sâhib-kırân, Nüşirevân'ın tahtını kılıçlayıp mal ve hazinelerini yağmalar. Şâh'ın bârigâhını Mâlik'e bağışlar.

HÂRİS İBN-İ SÜHEYL: Hâris Pîr'in oğlu, Mâlik'in kardeşidir. Mâlik, Sâhib-kırân ile âlât-ı Sâhib-kırân'ı zorla almak için cenk yapmak isteyince meydana ilk olarak Hâris ibn-i Süheyl girer. Karşısına Sâhib-kırân tarafından Saîd Nebîre çıkar. Yapılan cenkte Süheyl, Saîd Nebîre'ye yenilir. Kâfirler ile İslâm ordusu arasında yapılan savaşta Nûşirevân yenilince Sâhib-kırân, Hâris ve oğullarına mal verip riâyet eder.

GERDÛS ŞÂH: Harcene şâhı olup yedi iklim şâhı Nûşirevân'ın bir sancak beyidir. Birçok araştırmacı, Harcene şehrinin Amasya şehri olduğunu belirtmektedir.

“Amasiyye ki tevârih-i kadîmde Harcene adıyla yâd olur, içine gamkîn girerse dil-şâd olur ve bend-i gamdan canı âzâd olur, nâdire-i asr ve şöhre-i dehr olmuş meşhûr şehrdür, gayret-i Mısır kendüsi ve rişk-i Nil önündeki nehrdür.” (İbn-i Kemal 1957: 27)

Bu şehir Danişmend-nâme'de Haraşna olarak geçmektedir. Harşanûn thema'sının Harşana'dan başka ayrıca dört kaleye sâhip olduğu ve asıl adının “Kharsianon” olduğu belirtilmektedir. (Honigmann 1970: 47)

Metinde, Sâhib-kırân Kaf'tan gelerek Gerdûs Şâh'ı Müslüman yapar ve onun kızı Râbia ile evlenir. “Sırrının saklanması, kimsenin bilmemesi gerektiğini” söyleyerek gider; daha sonra Sa^cdi Şâmî adı ile yeniden ortaya çıkar. Sâhib-kırân'ın Rabia'dan “Rüstem” adlı bir oğlu olur. Gerdûs Şâh; Rüstem'e babalık yapar, onun hem ilim tahsil etmesini hem de cengâver olarak yetişmesini sağlar.

Gerdûs Şâh itaatkârdır. Nûşirevân'dan çok çekinir, onu gücendirmekten, kızdırmaktan ve sonuçta da başından olmaktan çok korkar. Onun Nûşirevân'a karşı gelmek gibi bir niyeti yoktur. Nûşirevân, elçileri aracılığı ile ecdâtları Feridun Şâh dahmesinden hak iddia edince istediklerini vermeyi hemen kabul eder. Elçilerin uygunsuz söz ve tavırlarına tahammül eder. Bunları Rüstem'e hoş göstermeye çalışır.

Şehzâdesi Rüstem'in kendisinden ulu bir şâh olduğunu bilmesi gerektiğini söyler. Rüstem ise bütün bunlara karşı çıkar, hakkını arar.

RÂBİA: Harcene şâhı Gerdûs Şâh'ın kızıdır. Sâhib-kırân bir zaman Harcene'ye varıp Sa^cdi Şâmî adı ile Gerdûs Şâh'ı Müslüman eder ve Şâh'ın kızı Râbia ile evlenir. Hamza'nın bu evliliğinden Rüstem adlı oğlu olur.

RÜSTEM: Metinde, Sâhib-kırân'ın Harcene Şâhı Gerdûs Şâh'ın kızı Rabia'dan olma oğlu olarak geçmektedir. Baba, yerini doldurabilecek evlâdı kendi toplumunun hayat şartlarına ve kıymet hükümlerine göre yetiştirmek zorundadır. Burada da Sâhib-kırân'dan sonra Sâhib-kırân-ı sâni olacak Rüstem yetişiyor.

“...Ol zaman ki Sâhib-kırân Kaf'dan geldi, Râbia atlas pûşî getürdü. Gerdûs Şâhı Müslüman idip benim sırrım sakla, kimse bilmesün” diyip gitdi. Sonra Sa^cdi Şâmî nâmı ile Kayseri tutup şâha gönderdi. Şâh da hile idip Hamza Radyallahü Anhü ateşe atdırdı. Hakk teâlâ halâs idip Gerdûs Şâh çok ağladı. Sonra haber alıp şâd oldu ve Sâhib-kırân'ın Râbia'dan ciger- gûşesi olmuş idi. Nâmına 'Rüstem' dirlerdi.” (Yazma Metin, Varak: 65b)

Rüstem, babasının Hamza olduğunu bilmez. Bu durum ondan saklanır. O, Gerdûs Şâh'ı ata bilir. Rüstem, ^cAmr ^cAyyâr'ın oğlu Seyyâre ile okula gider ve birçok ilim öğrenir. Fizikî yapı bilgi ile donatılınca mükemmel bir tip ortaya çıkıyor. Babası Hamza gibi çok güçlü ve kuvvetli olan Rüstem daha okul yıllarında hiçbir haksızlığa tahammül edemez. Çıkan bir kavgada devletin ileri gelenlerinden birinin oğlunu çok kötü bir şekilde döver.

Gerdûs Şâh'ın bir bahadırı Rüstem'e silah kullanmayı ve savaşmayı öğretir. Artık Rüstem'in karşısında kimse duramaz, kiminle savaşsa gâlip gelir. Vücut yapısı olarak çok iri ve güçlü olan Rüstem, oyluğuna uygun bir at bulamaz; buna çok üzülür. Gördüğü bir rüya üzerine Ferudun Şâh'ın kendisi için yaptırdığı dahmeyi feth eder. Bir at, savaş âletleri, birçok mal ve hazine çıkarırlar. Bunları bir hafta taşırlar.

Artık Rüstem, oyluğuna uygun bir at bulmuştur. Böyle ata ve harp âletlerine sahip olan Rüstem'e Allah'ın yardımı ve atasının duasıyla kimse engel olamaz. Böylece destan kahramanının olağanüstülüklerle donanması, ata ve silâha kavuşması gerçekleşmiş olur. Rüstem, Nûşirevân'ın ecdâdı Ferudun Şâh dahmesinden hak iddia etmesi üzerine onun elçilerini -Mâhan Vezir ve Sehrâb pehlivan- ve beş altı yüz bin cenk askerini helâk eder. O, hakkını savunan bir bahadır; çünkü dahmeyi kendisi fethetmiştir. Nûşirevân, Bahtek etkisiyle bu sefer Rüstem'e karşı Fagfûr Şâh'tan yardım ister. Fakat Rüstem onu da öldürür, askerini kırıp geçirir. Savaştan kurtulanlar Rüstem'i, Nûşirevân'a insan ejderhası şeklinde tarif ederler.

Rüstem, Sâhib-kırân-zâde ve Sâhib-kırân-ı sânidir. Ona cihânda kimse rakip olamaz. Rüstem'in başarılarında cengâverliği, haksızlığa asla tahammül edemeyişi, tuttuğunu koparan bir yapıya sahip olmasının yanında görmüş olduğu rüyanın da önemli bir etkisi olduğunu görmekteyiz. Bu rüya üzerine kendisine uygun bir ata ve birçok harp âletine sahip olmuştur.

“Devletim ata! Hakk Teâlâ'nın inâyetiyle ve senin duan berekâtı ile şimdiden sonra bana kahramanlar hâil olmaz. Ben böyle ata, böyle âlâta mâlik oldum. Dünya bütün bütün kâfir olup üzerime gelseler gasâvet itme. Sen hemân dâim safâda ol. Sen benim çok kanlı düğünümüne temâşâ idersin.” (Yazma Metin, Varak: 77a)

SEYYÂRE: Hamza'nın Gerdûs Şâh'ın kızı Râbia'dan bir oğlu olur: Rüstem. O sırada ʿAmr ʿAyyâr'ın da bir oğlu olur: Seyyâre. Seyyâre; babasının ʿAmr ʿAyyâr olduğunu bilmez, babasını ölmüş bilir. Seyyâre ile Rüstem aynı hocada okurlar. Gerdûs Şâh'a hazine için gelen kişilerin Nûşirevân'ın elçileri olduğunu ve ne istediklerini tenbihli oldukları için hiç kimse söylemezken Seyyâre duramayıp Rüstem'e haber verir. Artık Rüstem'in önüne geçilmez.

FERİDUN ŞÂH: Vaktiyle cihânda ün salmış, Şâh Nûşirevân'ın ecdâtlarındandır. Hamza oğlu Rüstem adına bir dahme yaptırmış ve buraya onun için bir at, harp âletleri, birçok mal koymuştur. Bunların karşılığında Rüstem'den gazâ

ettikçe ruhu için hayır dua etmesini ister. Bütün bunları Rüstem, rüya yolu ile öğrenir.

Feridun Şâh, Mecûsî Nûşirevân'ın ecdâdı olmasına rağmen dahmeyi Müslüman olan Rüstem için yaptırmış ve o kadar hazineyi ve atı ona bırakmış, karşılığında da hayır dua istemiştir. Çünkü Feridun Şâh Tanrı'ya inanmaktadır.

“Ey Tanrı nedir bilen muzaffer padişah! Tanrı'ya şükrolsun, ve Tanrı da senden razı olsun...” (Firdevsî 1945: 100)

MÂHÂN (HÂMÂN) VEZÎR: Nûşirevân'ın pây-ı taht pehlivânıdır. Mâhân Vezir, Rüstem'in fethettiği Feridun Şâh hazinesini vermesi için Gerdûs Şâh'a elçi olarak gönderilir. Rüstem, Feridun Şâh hazinesini vermek istemez. Çıkan kavgada Rüstem, önce Sehrâb'ı öldürür. Bu karışıklıkta kaçan Mâhân Vezîri de şehrin ortasında bulup iki parça eder.

Hâmân, Hz. Musa zamanındaki Mısır Firavunu'nun veziridir. (Pala 1995: 228) Burada karşımıza Nûşirevân'ın pay-i taht pehlivanı olarak çıkmıştır. Hâmân; ister firavunun veziri olsun isterse Nûşirevan'ın baş pehlivanı olsun Müslüman olan Hz. Hamza'nın oğlu Rüstem karşısında güçsüz kalmış ve Rüstem onu öldürmüştür.

SEHRÂB: Gerdûs Şâh'a elçi olarak gönderilen Mâhân Vezîr'in yanına verilen Acem-nâm bir pehlivândır. Sehrâb, azâmetle Gerdûs Şâh'ın sarayına girer ve şâh karşısında uygunsuz tavırlar sergiler. Âdab ve erkân tanımayan Sehrâb, sanki kendisi şâh; şâh da onun çırağıymış gibi hareket eder. Dünyada Nûşirevân'dan gayri şâh yok, kendinden başka da pehlivân yok gibi davranır. Sehrâb, çok gururlu ve kibirli biridir. Rüstem'i adam yerine koymaz, onun selâmını dil ucuyla alır.

Rüstem, gelen elçilerin kim olduğunu Seyyâre'den öğrenince hazineyi vermek istemez. Sehrâb üzerine saldırınca hemen onu öldürür. Nûşîrevân'ın diğer askerlerini de helâk eder.

BEHMEN-İ KEBÎR: Kûh-ı Kebîr vilâyetinin şâhidir. Bahadır on altı oğlu ve yüz bin askeri vardır. Sâhib- kırân'dan kaçan Nûşîrevân, Hoca ve Bahtek; Behmen-i Kebîr'e sığınır. Behmen-i Kebîr, Sâhib-kırân'ın şâhi teslim etmesi ve Müslüman olması yolundaki teklifini kabul etmez. Bunun üzerine cenk yapılır. Bahadır bir pehlivan olan Behmen-i Kebîr, İslâm tarafından meydana giren ve oğlu Emânî-yi Kerrefî'yi öldüren Siyâh Şîr-i Asiyâb'ı, İstenfûs'ü ve Melik-i Behram'ı yener. Yetmiş beş arşın boyunda olan Behmen-i Kebîr, Sâhib-kırân ile kırk gün cenk eder. Cenk sonunda yenilen Behmen-i Kebîr, Hamza'nın büyüklüğünü görüp, onun Müslüman olma yolundaki teklifini kabul eder. Bütün Kûfe halkı Müslüman olur. Behmen'e, Kûhüstânî altında yer verilir.

EMÂNÎ-Yİ KERREFÎ: Kûh-ı Kebîr vilâyetinin şâhi Behmen-i Kebîr'in on altı oğlundan biridir. Babasının şâhi, Sâhib-kırân'a teslim etmemesi üzerine ilk olarak meydana giren Emânî-yi Kerrefî, İslâm cengâverlerinden Siyâh Şîr-i Asiyâb tarafından öldürülür.

SİYAH ŞİR-İ ASİYÂB: Behmen-i Kebîr'in oğlu Emânî-yi Kerrefî'yi öldüren İslâm cengâveridir.

CEMÂLİ KÛHİ: Kûfe beyidir. Sâhib-kırân'ın İslâm'a davetini olumlu karşılayıp Müslüman olur.

HASSAN MU'TEKİF: Hem Müslüman hem âlim, fâzıl bir kimsedir. Sâhib-kırân; Pendevîl Şâh ile Nûşirevân'ın askerini bozup kaleye kapattığı zaman Hassan Mü'tekif, H^wâce-i Dâñâ'yı evinde gizler; ona izzet ve ikramda bulunur.

LENDÜHÂ: Sâhib-kırân'ın birinci ser-kaplanıdır. Hamza'nın hemşire-zâdesi Mâlik ile Lendühâ üç gün cenk ederler; fakat yenişemezler. Her ikisi de çok kuvvetlidir. Lendühâ'nın kuvvetini Sâhib-kırân, şöyle ifade etmektedir: "Lendühâ'yı basan, beni basar. O, bir deryâdır."

MELİK-İ BEHRAM: Sâhib-kırân ile kırk gün cenk yapmış ve onun üçüncü ser-kaplanı olmuştur. Mâlik, kardeşi Süheyl'i yenen Saîd Nebîre'yi alt üst edince meydana Melik-i Behram girer. Melik-i Behram, ne kadar mücadele ettiyse de Mâlik'e yenilmekten kurtulamaz.

PÎR-İ FERHÂDİ: Küffâr tarafından İslâm askerine yapılan gece baskınını yirmi bin dilâveri ile önlemeye çalışan karakoldaki cengâverlerden biridir.

MELİK-İ BEHMEN (BEHMEN-İ KÛHÛSTÂNÎ): Sâhib-kırân'ın cengâverlerindendir. Melik-i Behram, Mâlik'e yenilince meydana Melik-i Behmen girer. Fakat o da Mâlik'e yenilir.

EBREHE: Eshâb-ı fîlin başı olan şahsın adıdır. Ebrehe, Kâbe'yi yok etmek niyetiyle gelmiş, Allah'ın gazâbına uğrayarak bütün askeriyle helâk olmuştur. İncelediğimiz metinde kakhâr padişah olarak anılmakta ve Mekke hizmetçisinin, Kâbe'yi süpüren kişinin oğlu (Hamza) Ebrehe'yi sihr ile helâk eyledi şeklinde geçmektedir. Ebrehe'nin veziri Fitne-rây vezirdir.

FİTNE-RÂY VEZİR: Ebrehe'nin fitne çıkarıcı veziridir. Bahtek karakterli bir kâfirdir. Ebrehe'nin kızkardeşinin çocukları olan Erdivân Âhenkabâ ve Süheyl ü Yelpay'a, Ebrehe'yi Hamza'nın öldürdüğünü söyler ve onları Hamza'dan intikâm almaya kışkırtır. Bunun yedi iklim şâhı Nûşirevân'a büyük hizmet olacağını belirtir.

ERDİVÂN ÂHENKABÂ ve SÜHEYL Ü YELPÂY: Ebrehe'nin kız kardeşinin çocuklarıdır. Ebrehe, Allah'ın gazâbına uğrayıp helâk olduğunda çok küçüklerdir. Ebrehe'nin Fitne-rây veziri, onları Hamza'dan intikam almaya zorlar. Bunlar da bed-asl oldukları için yüz bin asker ile Hamza'nın üzerine giderler.

Mâlik'in Müslüman olup Sâhib-kırân ile birlikte olduğunu duyan Nûşirevân çok üzülür. Şâhı bu sırada teselli eden ve Hamza'dan bunun intikâmını alacaklarını söyleyenler Ebrehe'nin hemşîre-zâdeleridir. Yapılan savaşta Mâlik'in karşısına ilk çıkan Erdivân Âhenkabâ'ya Mâlik, önce İslâm'ı kabul etmesini teklif eder. Fakat Erdivân, İslâm'ı kabul etmediği gibi Hamza ve Mâlik için kötü sözler söyler. Yapılan cenkte önce Erdivân, sonra yerine geçen kardeşi Süheyl ü Yelpây yenilir. Fitne-rây vezir yüz bin askere savaş için emir verir. Yapılan savaşta İslâm ordusu gâlip gelir. Şâh, Bahtek ve H^wâce yine kaçarlar.

FAGFÛR ŞÂH ve KAYMÂS-I ÇAYİNNİ: Şâh Nûşirevân, Fagfûr Şâh'dan yardım ister. O da iki yüz elli bin askeri ile Medâyin'e gelir. Yapılan cenkte meydana ilk çıkan Fagfûr Şâh'ın adamı Kaymâs-ı Çayinni'dir. Rüstem, onu hemen öldürür. Bunun üzerine İslâm ordusu ile Fagfûr Şâh'ın ordusu arasında cenk yapılır. Rüstem, kâfir askerlerini kırıp geçirir. Bu arada Fagfûr Şâh'ı da iki parça ederek öldürür.

Fagfûr, eski Çin hükümdarlarının ünvanıdır. (Onay 1993: 161) Sahib-kırân'ın oğlu Rüstem, Çin hükümdarına da üstün gelmiş, onu öldürmüştür.

ABDÛ'L-MECİD ve ABDÛ'L-FERAY: Bahtek ve Nûşirevân'ın Rüstem'e karşı yardım istedikleri son kişilerdir. Bunlar adada yaşayan iki kardeşirler ve kırk bin asker ile bir cadıları vardır.

BEHRAM-I CEZİRE NEŞİN-NÂM ve BEHMEN-İ CEZİRE NİŞİN-NÂM: Behram-ı Cezire Neşin-nâm, Acem pehlivanlarından birinin adıdır.

Zamanında Sâhib-kırân onu öldürmüştür. Behmen-i Cezire Nişîn-nâm onun oğludur. Sâhib-kırân'ın öldürmüş olduğu babasının intikamını Rüstem'i öldürerek almak ister. Ava çıkan Rüstem'i yalnızken öldürmek ister; fakat Rüstem, Behmen'i ve askerlerini kırıp geçirir. Elde ettiği mal ve ganimeti yanındakilere ve Gerdûs Şâh'a verir.

HZ. HAMZA'NIN ORDUSUNDAKİ PEHLİVANLAR

Mukbil Yıl Yelenk Bûş -

Mukbil yek Darb

Mevdüfken

Kays Bin Nu^cmân Şâh

Münzir Bin Nu^cmân Şâh

Tavk-ı Garrân

Hz Hamza, yedi yaşında Yemen'i feth edip bu pehlivanları kendisine bağlıyor.

Zü'l-hımâr-ı Bed-mest

Bü'l-hımâr-ı Bed-mest

Bunlar Hamza'nın cellâtları olup iki kardeşirler, gece ve gündüz mest gezerler. Metinde şöyle tasvir edilmişlerdir:

“Kırmızı nemedler giymiş, kolları omuzuna varınca açık, bıyıkları binâ gûşuna varmış, yüzlerine bakanın aklı çâk olur.” (Yazma Metin, Varak:2b)

Esed-i Mârgir

Esed-i Tûmârgir

Esed-i ejder-keş

Bunlar da cellâdların şâkirdleridir.

Gaşemşem (özge dilâverdir.)

İstenfûs-ü Yunânî ve Kardeşi Sitenfûs:

On iki bin askeriyle İstenfûs-ü Yunânî ve kardeşi Sitenfûs, Sâhib-kırân'ın cengâverlerindendirler. Sâhib-kırân'ın şâhı teslim etmesi ve Müslüman olması yolundaki teklifini kabul etmeyen Kûh-u Kebîr vilâyetinin şâhı Behmen-i Kebîr ile cenk yapılır .Behmen-i Kebîr; oğlu Emânî Kerrefî'yi öldüren Siyâh Şîr-ü Asiyâb'ı yenince karşısına İslâm tarafından İstenfûs-ü Yunânî çıkar ve onu da yener.

Abdü'l-Cebbâr-i Halebî ve Abdü'l- Gaffâr-i Halebî:

On iki bin askeriyle Sâhib-kırân'ın ordusunda yer alan bahadırlardır.

Hâm-ı Dimişkî ve Hûm-u Dimişkî:

Sâhib-kırân'ın cengâverleridir. On iki bin askere sahiptirler.

Melik-i Behram-ı Gürdühânî:

Sâhib-kırân'ın ordusundaki cengâverlerden biri.

Melik-i Behmen-i Kûhsânî:

Sâhib-kırân'ın ordusundaki cengâverlerden biri.

Erceb Avî, İmrâni Câbilkâ

Kırk bin asker ile Sâhib-kırân'ın ordusunda yer alırlar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAMZA-NÂME KAHRAMANLARININ DİĞER DESTANÎ ESERLERDEKİ KONUMLARI

[Destan Kahramanlarının Kaynakları (Taberî Tarihi - Şehnâme) Göz Önüne Alınarak Değerlendirilmesi ve İslâmî Türk Destanlarındaki (Battal-nâme - Danişmend-nâme - Saltuk-nâme) Konumlarının İncelenmesi]

İslâmiyet'in kabulüyle Arap ve Fars kültürü, Türk edebiyatına yeni bir karakter vermiş özellikle İran destânî edebiyatı etkisini kuvvetle hissettirmiştir.

“Bilhassa Firdevsî'nin ünlü eseri Şehnâme kaleme alındıktan sonra bu tesir, kendini daha da hissettirdi ve Türk destânî geleneği bu etki ile iyice gelişti.” (Ocak 1984: 42)

Türkler eski millî destanlarına İslâmiyet tesiriyle farklı bir çehre kazandırırken İslâmî destanlar da vermişlerdir. Kocatürk (1964: 191)'e göre Hamza-nâme, Türkler tarafından benimsenen büyük İslâmî kahramanlık destanlarının ilkidir. Hz. Hamza'nın, Ebu Müslim'in ve benzerlerinin İslâm dini uğruna yapmış oldukları savaşlar, Türk halkı tarafından sevilerek anlatılmış; Türklerin Anadolu'yu Türkleştirme ve İslâmlaştırma mücâdeleleri bu destan hatıralarıyla birleşerek yeni Türk İslâm destanları meydana gelmiştir. Bunlar Battal-nâme, Danişmend-nâme ve Saltuk-nâme'dir.

Hız. Muhammed'in amcası Hız. Hamza'nın kahramanlıkları ölümünden sonra Araplar arasında destanlaşmaya başlamış, şifâhî Arap hikâyecilerinin belli başlı konularından biri olmuştur. Daha sonra İran ruhunun da destana karıştırıldığını ve

eserin İranlılar tarafından da işlendiğini görüyoruz. İranlılar birtakım yeni unsurlar katarak bu destanı geliştirmişler; Türkler de dinî bir muhteva ile zenginleştirmişlerdir. (Albayrak 1997: 516) Bu nedenle Hamza-nâme kahramanlarını, kaynaklarını (Şehnâme - Taberî Tarihi) göz önüne alarak değerlendirmeye ve bu kahramanların İslâmî Türk destanlarındaki (Battal-nâme - Danişmend-nâme – Saltuk-nâme) konumlarını incelemeye çalıştık.

Hamza-nâme kahramanlarından Hz.Hamza, Rüstem, Nûşirevân, Kubad, Behram, Behmen, Bânu-yı Cihân, Lendühâ ibn-i Sa^cdân, Fagfûr, Ebrehe, ve Feridun'un isimleri Şehnâme, Taberî Tarihi; Battal-nâme, Danişmend-nâme ve Saltuk-nâme'de geçmektedir.

Hamza-nâme'de konu, Türk-İslâm kültürünün ortak kaynakları Şehnâme, Taberî Tarihi'nden alınmış; fakat bütün tarihî kahramanlık hikâyelerinde olduğu gibi birçok savaşlar, maceralar, yer ve kişiler ilâvesiyle olay gerçekliğini kaybetmiştir. Bu yüzden eserdeki kahramanlarla ilgili verilen birçok bilgi, kişilerin gerçek tarihî kimliklerinden çok farklıdır. Burada değişmeyen tek şey, Hz. Hamza'nın İslâmiyeti yaymak için verdiği mücadele ve güçlü şahsiyetidir.

“Şehnâme; İslâm edebiyatında konularını tarihî şahsiyetlerden alan romanlara da yol açmıştır ki bunların en karakteristik ve en çok rağbet gören örneği ‘İskendernâme’dir.” (Akyüz 1945: XIX)

Hamza-nâme yazarı Hamzavî'nin de Kıssa-i İskender adlı eseri vardır. Yapmış olduğumuz bu çalışma ile tarihî romanı andıran Hamza-nâme'de de Şehnâme'nin izleri olduğunu, Şehnâme kahramanlarının bu destanda yer aldığını

gördük. Hz. Hamza tarihî bir şahsiyettir ve Hamza-nâme de onun etrafında oluşmuş âdeta bir kahramanlık romanıdır.

Hz. Hamza, Hz. Hamza'nın babası Abdü'l-muttalib, Ebrehe Taberî Tarihi'nde yer alan gerçek kişilikler; Nûşirevân, Rüstem, Feridun, Behram, Behmen, Kubad vb. kahramanlar ise Şehnâme'de adı geçen İran mitolojisindeki Acem hükümdarlarıdır.

HZ.HAMZA: Hz. Muhammed'in amcası Hz. Hamza, gerçek tarihî bir kişilik olarak Taberî Tarihi'nde yer almaktadır. Hz. Hamza'nın hayatını çalışmamızın giriş bölümünde Taberî Tarihi'nden ve diğer tarihî kaynaklardan alıntılar yaparak ayrıntılı bir şekilde vermeye çalıştık.

Konumuz olan Hamza-nâme'de Hz. Hamza; hayatı (Abdü'l-muttalib'in oğlu olması, anne ve babasının Mekke'de bulunması), av merakı, cesareti, güçlü şahsiyeti, İslâmiyeti yaymak amacıyla yapmış olduğu mücadelelerle gerçek bir kişilik olmasına rağmen destanda ona ait olmayan birçok maceraya, başka dönemlere, yer ve kişilere ait olaylara da yer verilmiş; Müslüman halk zihninde yer etmiş kahramanlık olaylarını Hz. Hamza'nın şahsında toplamış, onun adına anlatmış ve dinlemiştir. Böylelikle gerek mânevi gerekse maddi yönden O'nun varlığının büyüklüğü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Örneğin; Hz. Hamza, tarihî bir kişilik olarak Arap Yarımadası'ndan dışarı çıkmadığı halde Hamza-nâme'de Arabistan yanında İran, Anadolu, Afrika coğrafyalarında mücadele eden bir kahraman olarak gösterilmiştir. Yine Hz. Hamza'nın Nûşirevân'la aynı dönemde yaşayıp İslâm dinini yayma mücadelesi vermesi, Gerdûs Şâh'ın kızı Rabia'yı alması ve ondan Rüstem adlı oğlunun olması, Ebrehe'yi sihr ile öldürmesi Hz. Hamza'nın gerçek yaşamıyla ilgisi

olmayan olaylardır. Ebrehe olayı, Taberî Tarihi'nde yer almakta olup Ebrehe'nin Allah tarafından helâk edildiği belirtilmektedir.

Hamza-nâme kahramanı Hz. Hamza; cesareti, dürüstlüğü, kahramanlığı, İslâm dinini yayma uğruna verdiği mücadeleleriyle Türk insanını çok etkilemiş olmalı ki Hz. Hamza'nın menkıbevî hayatı sadece Hamza-nâmelerde anlatılmakla sınırlı kalmamış Saltuk-nâme'de de yerini almıştır.

“Şerif eyitdi: ‘Yâ bu Hamza bin Abdü'l-muttalib kimdür?’ didi. Muallim eyitdi: ‘Server! Bu Hamza b. Abdü'l-muttalib'in adı Caber'dür, Abdü'l-muttalib'in oğludur, Mekke şehrindendür, Kureyş'e hısımdur, Benî Haşîm'dendür. Ol dahî çok işler idüp sonra Acem Sultânı Nûşirevân-ı Âdil'ün mihr-bânu kızın cebrile alup anca kere ceng ü cidâl idüp Nûşirevân-ı Âdil'i ilinden çıkarup çok işler idüp andan sonra alup Kaf Tağı'na girüp on sekiz yıl şikâr idüpdür ve dahi dünyayı tamâm geşt itmüştür. Âkıbet ol dahı fevt oldı gitdi. Bunların hikâyeti budur.'didi.” (Ebu'l Hayr-ı Rûmî 1987: 259)

Saltuk-nâme'de verilen bilgide Hz.Hamza'nın Acem Sultanı Nûşirevân'ın kızını zorla aldığı belirtilirken inceleme konumuz Hamza-nâme'de ise İsfahan Şâhı Pendevîl Şâh'ın kızı Dil-nevâz Bânû, kendi isteği ile Hz. Hamza ile evlenir. Çünkü daha önce rüyasında İbrahim Aleyhisselâm, Hz.Hamza'yı ona gösterip kendisine nikâh ettiğini söylemiş ve Dil-nevâz Bânû da Müslüman olmuştur. Hz. Hamza'nın Nûşirevân'ı ilini (Medâyin) terk etmek zorunda bırakması Hamza-nâme'de aynen geçmektedir. Fakat bunun sebebi Nûşirevân'ın Müslümanlara eziyet etmiş olmasıdır. Bu nedenle Nûşirevân'dan adı âdil, kendi zâlim diye bahsedilmektedir:

“...Ol zamanki Hamza Radıyallahü anhü Medâyin'i basup Nûşirevân tâc ü tahtı terk ü kaçup Pendevîl Şâh kabul idip Nûşirevân'a teselli virdi...” “Sâhib-kırân beglere itdi: ‘Ey begler! Nûşirevân

didikleri adı âdil, kendi zâlim bize bu kadar cefâ itdi.” (Yazma Metin, Varak: 1b)

Battal-nâme kahramanı Battal Gazi'nin, Saltuk-nâme kahramanı Sarı Saltuk'un bindiği at; Hamza-nâme kahramanı Hz. Hamza'nın Aşkar'ı olup kullandıkları savaş aletleri de Hz. Hamza'nındır.

Battal Gazi'nin babası Hüseyin Gazi, önüne çıkan bir geyiği yakalamak için koşturur, geyik bir mağaraya girer. Burada daha sonra Battal'ın sahip olacağı “Div-zâde Aşkar” ile karşılaşır.

“Geyik kaçtı, gidip bir mağaraya girdi, belirsiz oldu. Hüseyin atından inip mağaraya girdi. Bir iki adım yürüdü. Karşısına bir sarı at çıktı.....İleri yürüyerek atın yularını tuttu.....Emir'ül müminîn ve Hamza'nın silahını gördü. Her bir âletin üzerinde onların adları yazılıydı.” (Köksal 2003: 14-15)

Sarı Saltuk, rüyasında Battal Gazi'nin tarif ettiği üzere mağarada Aşkar'ı ve Hz. Hamza'nın eşyalarını, savaş âletlerini bulur.

“Seyyid Battal Gazi eyitdi: ‘Ciğer-güşem! Dur yiründen hurûc eyle. Sana kimse mukâbil olmaya. Yürü falan mağaraya var, benüm bindüğüm ‘Aşkar’umı anda bulasın.’ didi. ‘Ve esbâb-ı âlât-ı harbî, mükemmel tîğ-ı Dahhâk bilesinde al.....sünüsün ve bâkî yarağın, dahı ol Güştasb kalkanı, ne kim Hazret-i Hamza'nun yarağıdır, hep andadur.’ didi.” (Ebu'l Hayr-ı Rûmî 1987: 5)

Yine Sarı Saltuk, Tanrı'ya dua ederken şöyle der:

“Yâ Rabbü'l-âlemîn! Sana sığındım, bana sen, kuvvet ve meded virgil. Bana çok lutf ve kerem idüp durursın ve hem Hazret-i Hamza b.Abdü'l-muttalib Sâhib-kırân'un sünüsün ve Hz.Abbâs b. Abdu'l-muttalib'ün kalkanın ve Anter b. Şeddâd'un hançerin Râmîn Şâh Adî'nün yayın ve okın ve dahı Rüstem b. Zâl b. Sâm Süvâr'un gürzin ve...” (Ebu'l Hayr-ı Rûmî 1987: 309)

Burada da gördüğümüz gibi Hz. Hamza, Saltuk-nâme'de de Sâhib-kırân olarak geçmekte ve Sarı Saltuk O'nun sünüsüne sahip olduğu için dua etmektedir.

Sarı Saltuk, Habeşistan seferinde birçok zorluklarla karşılaşır. Önüne çıkan devi, Sarı Saltuk'un "Zohhâk'ın kılıcı" öldüremez. Sarı Saltuk; Hz. Hamza'nın, Battal Gazi'nin kullandığı ateşler saçan süngüyü kullanır ve bununla devi yakar.

Battal-nâme'de Battal Gazi'nin doğuşu efsânevî olarak anlatılırken Cebrail'in getirdiği vahyde Cafer'in (Battal) Hz. Hamza'ya benzeyeceği, kiliseleri yıkıp camiler yapacağı belirtilmektedir. Hz. Hamza da Hamza-nâme'de İslâm dinini yaymak için mücadele etmiş, gittiği yerlerde kiliseleri yıkmıştır. Her ikisinin de akın dilemesinin amacı İslâm dininin gereği olarak yapılmakta olup başlıca hedefleri İslâm dininin Mecûsîlere, Hıristiyanlara üstün gelmesini sağlamaktır. Güç ve yenilmezliğin sembolü olan Hz. Hamza'nın gücü Battal Gazi'de toplanmıştır.

Hamza-nâme kahramanı Hz.Hamzâ, Kaf'tan gelip Harcene Şâhı'nın kızı Rabia ile evlenir ve ondan Rüstem adlı bir oğlu olur. Daha sonra Sa^cdi Şamî adı ile Kayseri tutup şâha gönderir. Şâh hile ile Hz. Hamza'yı ateşte yakmak istese de Allah'ın yardımıyla yanmaktan kurtulur. Battal-nâme kahramanı Battal Gazi de Harcen kalesi komutanı Taryun'un Müslümanlığı kabul eden kızı Gülendâm'la evlenip bir sene Harcen'de kalır ve ondan Beşir adlı bir oğlu olur. Battal da Hz. Hamza gibi Kayser tarafından ateşte yakılmak istenir, fakat Battal çeşitli oyunlarla yanmaktan kurtulmasını bilir. Battal'ın da Harcene'de kalışı kendi kimliği ile olmaz. Kayserin askerlerine kendilerini yok etmek için Kaf'tan geldiğini söyleyen Battal Gazi, zenci kıyafetine girip adının da Behud olduğunu söyleyerek Kayseri de inandırır.

Bütün bu örneklerden Hz. Hamza'nın kahramanlıklarının, maceralarının bütün İslâm âleminde olduğu gibi Türk halkının muhayyilesinde de geniş bir yer

tuttuğunu, tek başına Hamza-nâmeler anlatıldığı gibi İslâmî-Türk destanlarında da yer aldığını görüyoruz.

RÜSTEM: İran'ın ünlü kahramanıdır. Adından Şehnâme'de övgüyle bahsedilir. Rüstem'in babası Zâl, annesi Rüdâbe'dir. Rüstem'in doğumu olağanüstü özellikler gösterir. Çok hızlı bir şekilde büyür, gelişir; küçük yaşta kendisinden beklenilmeyen kahramanlıklar gösterir. Şehnâme'de çok büyük bir kuvvet ve cesaret simgesi olan Rüstem, girdiği her savaştan gâlip olarak çıkar.

Fizikî yönden çok güçlü olan Rüstem'in kalçaları deve kalçalarına, yüreği aslan yüreğine gücü de aslan ve sırtlan gücüne benzetilmektedir. İri yapılı olduğu için kendine uygun atı zor bulur; çünkü her at onu çekmez:

“Rüstem, hangi atı önüne çekti ve sırtına elini bastırdıysa // Elinin ağırlığından ve şiddetinden o atın beli iki büklüm oldu, çöktüğü gibi karnı yere yapıştı.” (Firdevsî 1947: 14)

Rüstem'in kendisine uygun atı bulması Şehnâme'de şöyle anlatılmaktadır: Rüstem, önünden koşturulan Kâbil atlarından oluşan bir sürüden gözüne fil gövdeli bir yavru atı kestirir. Sürünün ihtiyar çobanı, bu yavruya Rüstem'in Rahşî dediklerini söyler. Böylece Rüstem, sonunda aradığı atı bulur.

Rüstem'in Şehnâme'de geçen diğer bir özelliği de Tanrı'ya inanması, O'na olan sonsuz güveni ve bağlılığıdır. O, Zerdüşt dinine girmemiştir. Savaş öncesi ve sonrası Tanrı'ya dua edip şükr eder. Oğlu Sührâb, karşısında yenileceğini anlayınca Tanrı'ya yalvarır ve duası hemen kabul olur:

“ Bu sefer de Tanrı'ya: ‘Ey Tanrı'm! Sen bana bu işde yardımcı ol, beni koru! // İlk verdiğin kuvveti bana geri ver, ey Temiz Tanrı!’ diye yalvardı. // Tanrı da ona önce azalttığı kadar kuvveti geri vererek dileğini yerine getirdi.” (Firdevsî 1947: 334)

Tam bir tevekkül sahibi olan Rüstem, ölümden kimsenin kurtulamayacağına inandığı için hiçbir şeyden korkmaz, olağan üstü maceralara atılır; hepsinden de

başarıyla çıkar. Rüstem, Keykubâd'ı Elburz Dağı'ndan getirirken yolda Turan ordusuyla karşılaşır. İran padişahı ordusuna savaş düzeni vermek isteyince Rüstem, ona şöyle der:

“Ey padişah! Senin tutup da böyle savaşa girişmene ne lüzum var? // Ben Rahş'ım, onun zırhı ve gürzüm varken hangi düşman karşımda durabilir? / Bana yardımcı olarak yüreğim ve pazılarım ve gürzüm yeter. Tanrı'dan başka hiçbir koruyucu istemem!” (Firdevsi 1947: 28)

Rüstem'in kahramanlığı, olağanüstü kuvveti, kullandığı esrarlı aletleri, giysileri Şehnâme'de ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Rüstem'in yayının kirişi aslan derisindedir. Savaşa çıkarken üzerine giydiği kaplan derisinden elbisesi ne ateşte yanar ne de suda ıslanır. Rüstem onu giyince kuş gibi uçar, altındaki atı ise bir canavar kesilir:

“Onun altında bir de at vardır, ki bu atı gören Bistun dağı ayaklanmış da yürüyor, sanır.// Savaş sırasında hiç durmadan kişner, bağırır; taşlardan, topraklardan ateşler çıkarır.// Rüstem'in böyle o kadar çok özellikleri vardır ki savaş alanında o, insandan bambaşka bir şeydir!” (Firdevsî 1990: 104)

Rüstem, Taberî Târihi'nde Keykâvus'un komutanı olarak geçmektedir.

Sicistan'ı idâre eden Rüstem, zâlim ve kuvvetli bir kişidir.

“Rüstem ile Nevzerân kuvvetli ve bahadır idiler. Öldürmek ve esir almak sûretiyle Türklere büyük zâyat verdirdiler. Efrâsiyâb'la şiddetle savaştılar. Rüstem, Efrâsiyâb'ın komutanlarından Şehr ile Şehre'yi kendi eliyle öldürdü.” (Taberî 1990: 732)

Rüstem; Keykavus'u hapisten kurtarır, Efrâsiyâb'la savaşır, İsfendiyar'ı öldürür. Olağanüstü başarılar gösterir. Rüstem; Keykâvus'u hapisten kurtarınca, Keykâvus da onu hükümdarın bendesi olmaktan kurtarır, Sicistan ile Zabilistan'ı ona verir; gümüş ve altından yapılmış tahta oturtur.

Rüstem'in Keykubad asrından Keyhüsrev'in saltanatının sonuna kadar ömür sürdüğü ve sekiz yüz yıl yaşadığı rivâyet edilmektedir.

“Aslan ne kadar kocalsa bir gün, / Düşmanlara hep gelir en üstün. / Artık yedi yüz yaşındayım ben! / Bir taze gücün yaşındayım ben!” (Taberî 1990: 135-136)

Hamza-nâme'de Hz. Hamza'nın oğlu olan Şehnâme kahramanı Rüstem'in gürzü, kılıcı Saltuk-nâme kahramanı Sarı Saltuk'a zaferler kazandırır. (Ebu'l Hayr-ı Rûmî 1987: 309) Kâfir Alman Beği Fagfûr'u Sarı Saltuk, Rüstem'in kılıcı ile yakalar. Hamza-nâme'de de Rüstem, Nûşirevân'a yardıma gelen Fagfûr Şâh'ı yener ve öldürür. Battal-nâme'de ise Battal Gazi, Kayserin kızını almak isteyen Fagfûr Şâh'ın oğlu ile mücadele eder.

Hamza-nâme'de yer alan tarihî ve mitolojik kahramanlardan Rüstem, Feridun, Nûşirevân ve Fagfûr; Danişmend-nâme'nin “Nasihat” bölümünde dünyanın fâniliğini, kimseye kalmayacağını vurgulamak amacıyla yer almaktadırlar.

“Kanı Sâm u süvâr yâ Zâl ü Rüstem

“Kanı Şeddâd kanı Kaysar kanı Cem”

* * * *

“Kanı n'oldı Kubad Nûşirevân Şâh

“Kanı ol tâc-dâr-ı Hürmüz Şâh” (Demir 2004: 275)

Rüstem; inceleme yaptığımız Hamza-nâme'nin on altıncı cildinde ve yukarıda bahsettiğimiz destanlarda eşi benzeri görülmeyen bir kuvvet ve cesaret sembolüdür. Ait olduğu milleti sıkıntı ve belâlardan kurtarır. Fizikî yönden çok güçlü olan Rüstem, kendine uygun atı zor bulur. Hamza-nâme'de Rahş'a ve savaş âletlerine Şehnâme'den farklı olarak rüyâ yolu ile sahip olur. Rüstem, rüyada tarif

edildiği üzere geyiğin yol göstericiliği ile Feridun Şâh'ın kendisi adına yaptırdığı dahmeyi fetheder ve mağarada atı ve savaş âletlerini bulur. Hz. Hamza da Hz. İbrahim oğlu Hz. İshak'ın bindiği kutsal atı ve kendisi için gerekli harp âletlerini bir mağarada bulmuştur.

“Feridun Şâh: ‘Bu âhu geldiği cânibe toğru gidesin, bir mağara vardır. Senin nâmına bir dahme yaptırdım. Hemân feth eylemege gayret eyle. Sana bir at ve bir darb, on iki bin askere yitecek âlât-ı harbî, cebe ve cevşen ve mâl-ü mütekâsire kodum.’ ” (Yazma Metin, Varak: 69b)

“Hamza tevekkül-i Hakk idüp mağara kapusına gelince gördi kapu açık. Besmele ile kapudan içeri girüp sol yanında bir sofa itmişler, üzerinde bir boz at turur.” (İz 1996: 254)

İslâmî Türk destanlarından Saltuk-nâme’de de kahramanın ata ve savaş aletlerine sahip olması rüya yolu ile gerçekleşir ve yine bunlar bir mağarada bulunur. Battal-nâme’de de Aşkar’ı, Battal Gazi’nin babası Hüseyin Gazi geyiğin yol gösterdiği bir mağarada bulur.

“Bu her iki destanda da görülen rüya, Hz. Hamza’nın savaş âletleri vb. gibi unsurlar, bu destana (Saltuknâme’ye) İslâmiyet’in verdiği yeni bir çehre olmasına rağmen, destandaki atın mağarada bulunması çok eski bir Türk inanışlarının kalıntısıdır.” (Yüce 1987: 227-228)

Eski bir Türk inanışı olan destandaki atın mağarada bulunması olayının diğer İslâmî-Türk Destanları gibi Hamza-nâme’de de aynen yer alması, olayların bir kısmının Anadolu topraklarında geçiyor olması, onun bir Anadolu destanı olduğunu göstermektedir.

Rüstem; Hamza-nâme’de Hz. Hamza’nın Harcene Şâh’ı Gerdûs Şâh’ın kızı Râbia’dan olma oğludur ve Müslüman kimliği ile karşımıza çıkmaktadır. “Sâhib-kırân” sıfatı ile yenilmezliğin sembolü olan Hz. Hamza’nın Müslüman oğlu Rüstem

de “Sâhib-kırân-ı sâni” olacaktır. Rüstem’in yetiştiriliş tarzı ile Battal-nâme kahramanı Battal Gazi’nin, Saltuk-nâme kahramanı Sarı Saltuk’un yetiştiriliş tarzları aynıdır. Bunlar önce ilim tahsil ederler, daha sonra silahşörlük eğitimi alırlar. At koşturmada, kılıç kullanmada hiçbirinin eşi benzeri bulunmaz; çocuk denecek yaşta pervasızca hareketler gösterip tek başlarına büyük işler başarırlar. Amaçları Müslümanlığı yaymak, İslâmiyeti diğer dinlere üstün kılmaktır.

Hz Muhammed’i korumak ve Müslümanlığı yaymak için hayatı boyunca savaşan, bu uğurda şehit olan Hz Hamza’nın oğlu bir destanda ancak Rüstem gibi bir kahraman olabilirdi. Çünkü Rüstem fizikî yönden güç sembolü olduğu gibi aynı zamanda Şehnâme’de belirtildiği üzere Tanrı’ya da inanmaktadır. Savaşlardan sonra Tanrı’ya şükreder ve askerlerine secdeye kapanarak şükretmelerini söyler. Fakat incelediğimiz metinde Rüstem, babasının Hamza olduğunu bilmemekte; Şehnâme’de ise oğlu Sübrâb’ı tanımamaktadır. Ayrıca Rüstem’in oğlu Sührâb’la karşılaşması Rüstem’in yenildiği tek savaş ortamıdır. Rüstem’i yaşadığı müddetçe ancak oğlu yenebiliyor. Hamza-nâme’de de Hamza’yı yense yense ancak oğlu Rüstem yenebilir, deniyor.

NUŞİREVÂN: Taberî’nin rivâyetine göre Nûşirevân, Kubad’ın oğludur. Kubad’ın ölümünden sonra başkent Medâyin’de tahta çıkmıştır. Nûşirevân, memleketi adâletle yönetmiş ve adâletiyle bütün cihâna nâm salmıştır.

“Kisra Nûşirevân; halk arasında fikir ve düşüncelerin doğruluğu, bilgisi, akli ve tedbirli iş görmesiyle tanınmıştı. Bununla beraber tebaasına karşı şefkatli ve merhametli bir hükümdardı. Başına tâc giydiği zaman, memleketin uluları onun katına girerek hakkında uzun uzadıya iyi duada bulundular. Onlar, sözlerini bitirdikten sonra hükümdar nutuk vererek, Tanrı’nın yarattıklarına yaptığı ihsanları saymakla söze başladı; onların işlerini tedbirle idâre ettiğini, yiyecek ve geçinmelerini de tâyin etmiş olduğunu anlattı.” (Taberî 1992: 1057)

Nûşirevân; devlet idâresini eline aldıktan sonra halkın yararına birçok işler yapmış, idârî işleri hallettikten sonra askerî işlere de önem vermiştir. Antakya, Herakl, İskenderiye'yi fethetmiştir.

“Herakl yakınındaki yerleriyle Ermenistan, (bundan başka) Rum ve Aden tarafından Bahreyn'e kadar uzanan yerler ona itâat etmiş bulunuyordu.” (Taberî 1991: 1060)

Nûşirevân, kendisinden yardım isteyen kavimlere asker yollamış; onlara yardımcı olmuştur. Kendisi de her zaman zafer kazanarak ve yardım görerek yaşamıştır. Ondan bütün kavimler korkmuş; Türk, Çin, Hazer ve başka kavimlerin çok sayıda elçi heyetleri onun kapısına kadar gelmişlerdir. Sâsâniler sülâlesinden bir hükümdar olan Nûşirevân'ın İran'da ilim ve kültürün gelişmesinde de büyük hizmetleri olmuştur.

“Enûşirvân (Nûşirevân) zamanında Justinyen'in baskısından kaçan âlim ve feylesofların Cünd-i Şâpûr'a iltica ederek telif ve tercüme vazifesiyle vazifelendirilmeleri, o aralık büyük bir ehemmiyet kazanmış olan 'Nev-Eflâtûniye' esaslarının da İran'a intikâlini mucib oldu. Böyle olmakla beraber Enûşirvân bununla da iktifa etmeyerek pek eski zamanlardan beri İran'da hakim bir nüfus icra eden Hind medeniyeti mahsullerini de Sanskritçe'den tercüme ettirdi.” (Köprülü 1980: 111)

Bilginleri sayan Kisra, kırk sekiz yıl hükümet sürdü. Tanrı elçisi (s.m.), Nûşirevân hakimiyetinin son yıllarında doğmuştur. (Taberî 1991: 1061) Bu yıl, aynı zamanda fil yılı olup Ebrehe, Kâbe üzerine yürümüştür..

Nûşirevân hem adâleti hem de yaptırmış olduğu ünlü saraylar ve bu sarayların taklarıyla anılan bir hükümdardır. Şaşalı bir yapı olan Tâk-ı Kisra Hz. Peygamber'in dünyaya geldiği gece çatlamış ve yıkılmıştır. (Onay 1993: 404) Bin yıldan beri sönmemiş olan Fars ateş-gedelerinin ateşleri sönmüş, Save Gölü'nün suları eksilmiştir. Bütün bu gelişmeler Nûşirevân'ı korkutmuştur. Nûşirevân, kırk

sekiz yıl hâkimiyet sürdürdükten sonra ölmüş, yerine oğlu Hürmüz hükümdar olmuştur.

Sâdi'nin "Gülistan"ında da Nûşirevân'ın adâletini, yiğitliğini, cömertliğini anlatan birçok hikâye yer almaktadır.

Adâletiyile bu kadar ün salmış Nûşirevân'ın hükümdarlığının ilk dönemlerinde pek de âdil bir kişi olmadığı belirtilmektedir. Vezirinin ona verdiği hikmetli bir örnek onu ömür boyu âdil olmaya sevk etmiştir:

"Bir gün Nûşirevân ile vezîri Büzürcmihr harap bir yerin yakınından geçiyorlardı. Nûşirevân, bir ağacın tepesine tünemiş iki baykuş görünce vezirine 'Acaba bunlar ne konuşuyorlar?' diye sormuştu. Vezir de 'Baykuşlardan birisi oğluna diğerinin kızını almak istiyor. Diğer baykuş da bu evliliğe karşılık yüz harap köy istiyor. Bu teklifi kabul eden baykuş diğerine şöyle hitap ediyor: 'Şâh, bu şâh; devir, bu devir oldukça daha çok köyler harap olur, merak etme diyor.' deyince Nûşirevân, bu hikmetli söz karşılığında yaptığı hatayı anlamış ve bir daha ömür boyu adâletten ayrılmamıştır." (Tökel 2000: 243)

İncediğimiz Hamza-nâme metninde yedi iklim şâhı olarak geçen Nûşirevân, Taberî'deki gibi adâletiyile övülmemekte adı âdil, kendi zâlim diye tanıtılmaktadır. Nedeni de açıklanmakta; Müslümanlara eziyet, cefa ettiği belirtilmektedir.

Destanda Hamza, Sâhib-kırân sıfatı ile Nûşirevân'ı Müslüman olmaya davet eder. Fakat o, bu teklifi veziri Bahtek etkisiyle kabul etmez ve destan sonuna kadar bu mücadele devam eder. Bu durum gerçek tarihe uymamaktadır. İslâmiyet'in gelmesi, Hz. Hamza'nın Müslüman olması, Nûşirevân'dan çok sonra gerçekleşen olaylardır. Nûşirevân 531–579 yılları arasında hükümdarlık yapıyor. Hamza ise 570 yılında doğuyor.

Hz.Hamza-Nûşirevân mücadelesinde sürekli gâlip gelen Hamza'dır yani Müslümanlardır. Hz. Hamza; kuvvetli, cesur, bahadır, kendisinden çekinilen bir pehlivandır ve Müslümanlığı yaymak için büyük çaba sarf etmektedir. Nûşirevân da

zamanında adâletiyle ün salmış, her zaman zafer kazanmış bir hükümdardır, yedi iklim şâhidir. Ondan bütün kavimler korkar. Türk, Çin, Hazer ve başka kavimlerin çok sayıda elçi heyetleri onun kapısına kadar gelirler. Böyle olmasına rağmen, İslâm kahramanı Hz. Hamza, incelediğimiz metinde Nûşirevân'ı ve ordusunu hep yenmiş; Nûşirevân ondan diyâr be diyâr kaçmak zorunda kalmıştır. Veziri Bahtek'in hiçbir plâni onu Hamza karşısında başarılı kılamamıştır.

Buradan da anlıyoruz ki Müslüman Türkler, sadece İslâmiyet'i kabul etmekle kalmamışlar; onun en büyük savunucusu, temsilcisi olmuşlardır. İslâm kahramanlarını yüceltmişler, tarihte hiç kimseye yenilmeyen, herkesin kendisinden çekindiği yedi iklim şâhi Nûşirevân'ı, Hz. Hamza karşısında zavallı konumuna düşürmüşlerdir. Çünkü Nûşirevân ile veziri Bahtek Mecûsî olup ateşe tapmaktadırlar ve bunlar Müslümanlara eziyet etmişlerdir. Veziri Bahtek'in ifâdesiyle Hamza ile aralarında din ayrılığı vardır. Bu nedenle şâhin iyiliksever olması, insanî yönünün bulunması, niyetinin iyi olması yeterli olmamış; destan boyunca Nûşirevân, hiçbir zaman Hamza'ya galip gelememiştir. Bu duruma Nûşirevân'ın ikinci veziri Bahtek'i dinlemesi; Tanrı'ya inanan Has Veziri Hoca-i Dâna'yı dinlememesi sebep olmuştur. Hz. Hamza ise Müslüman Türklerin gönlünde yenilmezliğin sembolüdür, ona kimse galip gelemmez. O, gücünü İslamiyet'ten almaktadır.

Nûşirevân'ın incelediğimiz metinde Feyrûz ve Hürmüz adlı iki oğlundan bahsedilmekte olup Feyrûz daha ön plandadır. Taberî'de ise sadece Hürmüz'den bahsedilmekte, Nûşirevân ölünce yerine oğlu Hürmüz'ün geçtiği belirtilmektedir.

İkinci Gıyaseddin Keyhüsrev ölünce yerine ikinci İzzettin Keykâvus geçer. Saltuk-nâme'de ikinci İzzettin'in Affan adlı bir veziri vardır. Bu vezir; destan

kahramanı Sarı Saltuk ile uğraşır, ona iftira eder. Bu tip, Hamza-nâme’de Şâh Nûşirevân’ın veziri Bahtek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahtek de sürekli destan kahramanı Hz. Hamza ile uğraşır. Yine Battal-nâme’de Battal Gazi, İslâm dünyası için ciddi bir tehlike teşkil eden Bâbek adlı sahte bir peygamberle sürekli mücadele eder. Tarihte İslâm âlemini meşgul eden Bâbek ve onun başlattığı hareket, İslâmi bir destan olan Hamza-nâme’de de isim değişikliği ile Bahtek şeklinde yerini almış olabilir. Sonuçta her ikisi de Müslümanlarla, İslâm âlemi ile uğraşmış, onları uzun süre meşgul etmiş; ama asla muvaffak olamamışlardır.

LENDÜHA: Hamza-nâme kahramanlarından Hz. Hamza’nın birinci serkaplanı Lendüha, Saltuk-nâme’de de yer almaktadır. Sarı Saltuk’un Hindistan seferinde oradaki Mecûsîlerle mücadelesi anlatılırken Lendüha İbn-i Sadan’ın Hindistan diyârında bir pehlivan olduğu ve Hz. Hamza’nın onu kendisine bağladığı belirtilmektedir.

“Lendehâ b. Su’dân, Hindistan diyârında işidürsüz kim kopmuşdur, ulu pehlivandır ve dahı Arab pehlivanı Hamza Sâhib-kırân b. Abdu’l- muttalib–kim Mekke kurbından Kureyş içindendür–Acem’de Nûşirevân-ı ‘Âdil birle mukabele olmuşdur. Kızı Mihr’i isteyüp virmeyüp, çok ceng eylemişdür. Âhir anı Hindistan’a salup Lendeha b. Su’dân üzerine gönderdiler. İkişi çok ceng eylediler. Hamza b. Abdü’l-muttalib anı kendüye musahhar idicek bu Lendeha b. Su’dân tahtını küçük oğluna virüp kendü Hazret-i Hamza b. Abdü’l-muttalib birle gitmişler...Bunları Hz. Hamza b. Abdu’l-muttalib/ Hazret-i İbrahim Halîl peygamber dinine koymuşdı.” (Ebu’l Hayr-ı Rûmî 1987: 367-368)

FERİDUN: İran’ın Pişdadiyân sülâlesinin altıncı hükümdarıdır. Dahhâk’ın öldürülmesinden sonra tahta geçmiş ve 500 yıl hükümdarlık yapmıştır.

Feridun, Şehnâme’de bir adâlet timsâlidir; iyilik severliği ve doğruluğu ile anılır.

“Zaman, kötülükten yana bütün tasasını attı; herkes Tanrı’nın doğru yolunu tuttu. // Feridun, beş yüz yıl padişahlık yaptı. Bu müddet zarfında bir gün bile kötülük etmedi.”... “Ey oğul, işte Feridun’un bu dünyada tek kazancı iyi bir ad bırakması ve doğruluk yapmasıdır!” (Firdevsî 1945: 98-193)

Feridun, tahta çıkınca ordunun büyükleri ve dünyanın dört bir yanından görmüş kişiler yanına gelerek ona şöyle diyorlar:

“Ey Tanrı nedir bilen muzaffer padişah! Tanrı’ya şükür olsun ve Tanrı da senden razı olsun.” ... “Onun tâcı, tahtı, külâhı ve padişahlık yüzüğü için Tanrı’dan saadet dilediler.” (Firdevsî 1945: 100)

Yine Feridun ölümüne yakın şöyle dua eder:

“ Ey Tanrı’m! Benim her dilediğimi verdin, şimdi de bana öteki âlemi nasib et.” (Firdevsî 1945: 192)

Şehnâme’de Feridun, verdiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi Tanrı’ya ve öteki âleme inanan bir hükümdar olarak anlatılmaktadır.

İncelediğimiz Hamza-nâme’nin onaltıncı cildinde Feridun, Nûşirevân’ın cediti olarak geçmektedir. Nûşirevân ise Mecûsîdir. Tanrı’ya inanan Feridun, hazinesini cediti olduğu Nûşirevân’a değil yine Tanrı’ya inanan ve Müslüman olan Rüstem’e bırakır, onun adına bir dahme yaptırır. Rüstem adına bir at, birçok harp âleti, giysi ve mal bırakır. Bunları almasını, gaza ettikçe ruhuna hayır duada bulunmasını ister. Bu durum Şehnâme’de anlatılanlarla örtüşmektedir.

KUBAD: Taberî’nin rivâyetine göre Keykubad, Süleyman peygamber zamanında Acem padişahıdır. Kubad, Medâyin’e giderek devletin idaresini eline

almış ve uzun süre padişahlık yapmıştır. Nûşirevân Kubad'ın oğludur ve Kubad kendi yerine oğlu Kısra Nûşirevân'ı hükümdar yapmıştır.

“Kardeşi Camasp'ın hakimiyetiyle birlikte kırk üç yıl hükümdarlık ettikten sonra öldü. Kısra, babası Kubad'ın emir ve tavsiyelerini yerine getirdi.” (Taberî 1991: 1048)

Şehnâme'de Kubad'dan şöyle bahsedilmektedir: İran tahtına padişah aranırken Zâl, Feridun soyundan Keykubad'ın tahta çıkmasını uygun görür. Bunun üzerine Rüstem, Keykubad'ı Elburz Dağı'ndan bulup getirir. Keykubad, hükümdar olur ve yüz yıl hükümdarlık yapar. Keykubad, Şehnâme'de adâleti, ululuğu ile övülen bir hükümdardır.

“Keykubad, anlayış ve adaletle tahtına çıktığı zaman, / Memleketin ileri gelenlerine şunları söyledi: ‘Bütün yeryüzü benim hükmüm altındadır! / Eğer bir fil bile bir sivrisineğe düşmanlık edecek olursa, bence, din de adalet de yaralanmış olur... / Yeryüzünün düzeni, benim adâletime ve emeğime bağlıdır. Suyun ve toprağın bulunduğu her yerde adâletimden faydalanılacaktır. / Hepiniz Tanrı'ya sığının, akıllı olun ve kimseyi incitmeyin. / Aradan on yıl geçmişti. Bu padişahın açıktan açığa olsun, alttan alta olsun adâletin dışına çıktığı hiç görülmedi.’” (Firdevsî 1947: 51-52)

Hamzanâme'nin incelediğimiz on altıncı cildinde ise Kubad Şehr-yâr, İslâm halifesidir. Taberî'ye göre Nûşirevan, Kubad'ın oğludur. İncelediğimiz metinde ise Kubad'ın Nûşirevân'ın kızından hasıl olduğu söylenmekte ve İslâm halifesi olmadan önce onun ordusunu târumâr edip vilâyetini elinden aldığı belirtilmektedir.

Şehnâme'de adaleti çok övülen ve edebiyatta ululuk, azâmet sembolü olan Kubad, Hamza-nâme'de Müslüman kimliği ve en büyük makam olan İslâm halifesi ünvanı ile karşımıza çıkmaktadır.

BEHRAM : Behram, Behram-ı Gûr adıyla anılan Sâsâni sülâlesinden bir padişaktır. Cesaret, adâlet ve kahramanlıklarıyla ünlü bir padişaktır. Padişahlığı döneminde dört yıl boyunca kimse ölmemiştir. Behram, 420’de tahta çıkıp 20 yıl saltanat sürmüştür.

“Yirmi yaşında hükümdar seçilen Behram, tahta çıktığı gün, tebaasını refaha ve rahat hayata kavuşturmak için tertibat aldı. Bundan sonra arasını kesmeden yedi gün halka konuşarak Tanrı’dan sakınmalarını ve itaati tavsiye etti. Fakat bundan sonra eğlence ve keyfe daldığından tebaası arasında şikâyet çoğaldı.” (Taberî 1991: 1020)

Behram, yaşadığı dönemde göstermiş olduğu cesaret ve kahramanlığı ile geçmişteki Rüstem gibi görülmüştür. İnceleme yaptığımız metinde de güç ve kuvvetini ispatlamış olan Melik-i Behram, Sâhib-kırân ile kırk gün cenk yapmış ve Sâhib-kırân’ın III. Ser-kaplanı olmuş bir kahramandır. Şehnâme’deki Acem hükümdarı Behram ile Hamza-nâme’nin Melik-i Behram’ı kahramanlık yönüyle örtüşmektedir. Ayrıca her ikisi de Tanrı’ya inanmakta olup Melik-i Behram Müslümandır.

BEHMEN: Taberî (1991: 826)’ye göre Beştasp’tan sonra torunu Erdeşir Behmen hükümdar olmuştur. Behmen, İsfendiyâr’ın oğludur. Behmen’i Rüstem büyütmüş; ona yiğitliği ve savaş hünelerini öğretmiştir. Fakat Behmen, Rüstem’e ihânet etmiş; babası Zâl’i tutuklatıp oğlu Ferâmûz’u feci bir şekilde öldürtmüştür. Behmen, büyük bir devleti idâre etmiş kuvvetli bir hükümdardır.

“Yeryüzünün bütün hükümdarları hiç ara vermeden Behmen’e vergiler gönderir ve onunla barış halinde yaşarlardı. Farslara göre o, kudret ve kuvvet bakımından hükümdarların en büyüğü ve tedbir bakımından en meziyetlisi idi.” (Taberî 1991: 827)

Acem hükümdarlarından olan Behmen, bir kahramanlık ve ululuk sembolüdür. İncelediğimiz metinde Melik-i Behmen-i Kühşâni, Sâhib-kırân’ın

cengâverlerindendir. Behmen-i Kebîr, Kûh-u Kebîr vilâyetinin şâhidir ve Müslümanlığı yapılan cenk sonunda kabul eder. Behmen-i Cezîre-nişîn nâm ise Acem pehlivanın oğludur. Babasının intikâmını almak için Rüstem'le savaşı; fakat ona yenilir.

Behmen, Danişmend-nâme'de Amasya'da Danişmed Gazi'ye karşı savaşılan kâfirlere yardım etmek için gelen Gürcistan ordusu komutanıdır. Yapılan savaşta kâfirler mağlup olur, Behmen de ölür. Hamza-nâme'deki Behmen-i Kebîr de Hamza'dan kaçan Nuşirevan'ı korur ve Hamza'ya karşı savaşı. Cenk sonunda yenilen Behmen-i Kebir Müslüman olur.

“Melik Danişmend hemân nâra urup cenge turdı. Behmen, kim Gürciler begidür, derhal iki kişi gönderdi kim: ‘Nastor ne kaçar? Uşda ben geldüm. Girü dönsün, üşenmesün. Nâr-ı nûr devletinde bunlara ben yiterem.’ didi.” (Demir 2004: 1651)

BÂNU-YI CİHÂN: Dil-nevâz Bânu (Bânu-yı Cihân), nasıl Hamza-nâme'nin kadın kahramanı ise Efrumiyye (Banu-yı Cihan) da Danişmend-nâme'nin en önemli kadın kahramanıdır. İkisi arasında benzerlik vardır. Dil-nevâz Bânu, İslâmiyeti yaymaya çalışan Hz.Hamza ile sürekli mücadele eden Pehdevîl Şâh'ın kızı; Efrumiyye ise yine İslâmiyeti Anadolu'da yaymak için uğraşan Danişment Ahmet Gazi ile savaşılan kâfir Amasya Beyi Şâh Şattat'ın kızıdır. İkisi de gördükleri rüya üzerine Müslüman olurlar. Dil-nevâz Bânu, rüyasında Hz. Hamza'yı ve İbrahim Aleyhisselâmı; Efrumiyye Bânu ise Hz. Muhammed'i görür. Bânu-yı Cihan'ın görmüş olduğu bu rüyada Hz. Muhammed'in yanında oturan üç kişi vardır. Hz. Muhammed, onları Bânu-yı Cihan'a tanıtır: Hamza, Ali ve Abbas.

Dil-nevâz Bânu Hz. Hamza ile Efrumiyye Bânu ise Danişmed Gazi'nin en yakın arkadaşı Artuhı ile evlenir. Her ikisi de İslam ordularında kâfirlere karşı babaları da olsa savaşır. Bu kadın tipi Battal-nâme'de de karşımıza Mah piyruz ve Gülendam olarak çıkmaktadır. Onlar da rüyalarında Hz. Muhammed'i görüp Müslüman olurlar ve Battal Gazi ile evlenirler.

“Cümle kâfir askeri, bir uğurdan hûm ü hücûm itdikde Bânu-yı Cihân ejder-i heft-ser misâli karşı varıp el şimşir-i hûn-fişâne urup yemîn ü yesâre berk-ı hâtif misâli kılıç saldı. Bu hâli görüp İslâm begleri umûmen yürüyüp Bânû'ya kafâdâr olup öyle bir ceng-i azîm oldu ki âdem kanı ile ol meydân la'li renk olup baş, burun, kulak, el, ayak dülger yonkası gibi dökülüp küştelerden pûşteler nümâyân olup kâfir askeri fenâya varmak rutbede...” (Yazma Metin, Varak: 17b)

“Kâfirler irişüp derhal Efrumiyye'yi ortaya aldılar. Bânu-yı Cihan cenge başladı. Bu yana Nastor, Şattat anun ahvalin bilüp melül oldılar. Kâfirler deniz gibi uğrinürdi. Efrumiyye yalnız ceng iderdi.” (Demir 2004: 93)

°Ayyâr: Hamza-nâme'de Sâhib-kırân'ın ve Nûşirevân'ın yardımcıları olan, işleri zekîce, kurnazca halletmeye çalışan °Amr °Ayyâr, Kelbâd-i °Ayyâr ve Ebu'l Feth °Ayyâr olarak karşımıza çıkan ayyâr tipi Danişmend-nâme'de de yer almaktadır:

“Melik Danişmend'ün Yahya adlu bir cäsüsü var ıdı. Katı °ayyârđı. Varup haber getürdi kim uşda hadsuz çeri cem° olmuş, Şattat haymesine geldi. Haraşna uluların devşürüp tedbîr kılurđı.” (Demir 2004: 154)

METİN

HAMZA-NÂME (16. CİLT)

(İst. Süleymaniye Ktp. Pertevniyal K. 812 / 1231)

- 1^b Hâzret-i Hâzma ibn-i ʿAbdü'l-muṭṭalib Raḍıyallâhü ʿAnhümâ Efendimiziñ on altıncı cildir. Râviyân-ı aḥbâr ve nâkıllân-ı âşâr ve muḥaddiṣân-ı rûzûgâr şöyle nakl ü beyân olunur ki ol zamân ki Hâzma Raḍıyallâhü ʿAnhü, Medâyin'i başup Nûşurevân, tâc ü taḥtı terki kaçup Pendevîl Şâh'a vardıkda Pendevîl Şâh kabûl idip ikrâm eyledi. ʿIyş ü nûş idip Nûşurevân'a tesellî virdi ki: “Ben Hâzma'dan intikâmıñ alıviririm.” diridi. Bu taraftan Server-i ʿÂlem haber aldı. Nûşurevân, Pendevîl Şâh'a düşmüş. Beglere itdi: “Ey begler! Nûşurevân didikleri adı ʿâdil, kendi zâlim bize bu kadar cefâ itdi. Baḥtek Laʿîn yene tek durmaz. ʿAsker çeküp üzerimize gelmek emr-i muḥarrerdir. Zirâ ʿırzı nâmûsları pây ü mâl oldı. Onlar gelmeden hemân üzerlerine varalım.” diyip cümle begleriyle ʿazm-i İṣfahân eylediler. Bir gün gördüler, Medâyin tarafından ʿazîm ʿasker nümâyân oldı. Yakın geldikde ṭabl u neḳârâ şadâsı ʿâlemi tutup rûzûgâr karşı urup ʿaskeri
- 2^a iki fırça eyledi. Bir de anı gördüler. İki altun başlu ʿalem ve on iki biñ Âd sürüleri önünde ʿAmr Maʿdî beş karındaşlarıyla ve aʿlâ zînetle gelüp geçdi. Ammâ Sulṭân-ı ʿÂdiyân'ı ol heybet ü ʿazametle çil aygır üzerinde görüp otuz

altı arş kıaddiyle dizleri at kulağına beraber olmuş, kıarnı at gerdanına dökülmüş, yüz yitmiş yapraklı şeşperi bir tađ kulleri gibi omuzu üzere gelüp geçdikde Pendevıl řāh itdi: “Bre bu Ħamza’yı böyle vařf itmedilerdi, bu gerçekden bahādır pehlivān imiř ve zūr-dest-i řāhib-kırān kimse imiř.” didi. Baĥtek itdi: “Yok be hey řāhım! Bu Ħamza degildir, buña ^cAmr Ma^cdī dirler. Ħamza’nın ser-^caskeridir. Nār-ı nūr’u dād alsun, bu bize neler itdi hey řāhım! Ħamza’nın gerçi kıaddi azdır; ammā böyle bir ředdādī bināyı bir depme ile rahşından ser-nigūn idip bende çekmişdir.” didi. Pendevıl řāh inanmamak istedi. Nūřurevān itdi: “Tāzelikte böyle çok işler eylemişdir.” diyüp inandırdı. ^cAmr Ma^cdī varıp řahrānın bir ĥūb yirinde serā-perdeyi kıurdular ve bir cānibine Lendühā’nın zāl-ü zamān bāriđā(h) kıurdular ve cümle begleriñ

2^b ve řāhların bāriđāhların ^calā-merātibihim kıurup ũonatdılar. Yene bir ^cağım toz zāhir oldu. Gördüler on iki altūn başlu ^calemler, on iki biñ er niřānesi yazılmış altı pehlevān ^calemlere arķa virip gelürler. Muķbil Yıl Yelenk Būř ve Muķbil Yek Đarb ve birine Merdüfken ve Kıays Bin Nu^cmān řāh ve Münzir Bin Nu^cmān řāh ve ũavķ-ı Ğarrān bunlar gelüp geçdiler. Baĥtek, bunları Pendevıl řāh’a bildirdi: “Ħamza yidi yaşında varıp Yimen’i fetĥ idip bunları kendüye yār eyledi.” didi. Pendevıl řāh, řāhib-kırān’a taĥsīn eyledi. Bunların ardından bir toz dağı zāhir oldu. Rūzūđār ref^c idip gördüler ki yene on iki ^calem zāhir oldu ve on iki biñ er niřānesi de yazılmış. Yene altı pehlevān ^caleme arķa virmişler; ikisi kıırmızı nemedler giymiş, kıolları omuzuna varınca aķık, bıyıķları binā gūřuna varmış, yüzlerine baķanıñ ^caķlı çāk olur. Baĥtek

bunları da ta^crîf idip “Ol nemedlülerden biri Zü’l-ḥımār-ı Bed-mest, biri Bü’l-ḥımār-ı Bed-mest’dir. Bunlar Ḥamza’nın cellādlarıdır ki iki birāderlerdir ve gice ve gündüz mest gezerler.” didi. “Ve üç dāne şākirdleri var. Birine ‘Esed-i Mārgīr’ ve birine ‘Esed-i Ṭūmārgīr’ ve birine ‘Esed-i Ejder-keş’ dirler. Ol biri de ‘Ġaşemşem’ özge dilāverdir.” didi. Amñ ardınca bir toz daḥı zāhir oldu. On iki biñ ³a ^caskeri ile İstenfūs-ü Yunānī ve qarındaşı Sitenfūs gelüp geçdiler. Ardınca on iki biñ ^caskeriyle ^cAbdü’l-cebbār-i Ḥalebī ve ^cAbdü’l-ġaffār-i Ḥalebī gelüp geçdi. Ardınca on iki biñ ^caskeri ile Hām-i Dimişķī, Hūm-u Dimişķī geçdiler. Ardınca Melik-i Behrām-ı Gürdüḥānī gelüp ardınca Melik-i Behmen-i Kūḥşānī geçdi. Kırk biñ er ile Erceb ^cĀvī, ^cImrānī Cābilķā geçdi. Ardınca Lendühā ibn-i Sa^cdān geçdi. Bunlardan soñra on iki biñ mücev-pūş dilāver ile Şāḥib-ķırān-ı ^cĀlem geldi. ^cAşķar’ı dīv-zāde sivār olmuş. Şöyle ki merrīḥ-şifat on sekiz arş ķaddiyle biş tīġ, iki siper götürür. Bir ḥūb şiyāḥ saķķallu dilāver; ammā bu şüretle bu heybet ü şalābetle ķahramān görse ķan ķaşanırdı. Pendevīl Şāḥ “Bu kimdir?” diyü su’āl itdi. Baḥtek-i pelīd itdi: “Be hey şāḥım, kim olsa gerek! İşte Ḥamza budur. Bu ķadar ^caskerde buña beñzer kimse gördün mü? Nār-ı nūr bundan intiķām alsun.” didi. Pendevīl Şāḥ “Bu ne güzel ādem imiş, bundan kemlik umulmaz! Ne ^caceb siz bunuñla mābeyniñiz ḥōş olmadı.” didi. Ḥ^wāce-i Dānā raḥmetu’l-lāhi ^caleyh ṭuramayup itdi: “Şāḥ ile Ḥamza baba oġul idi. Tā küçükden birbirlerine muḥabbetleri kemālde idi. Ancaķ ara yirde şeyṭān-i la^cın gibi Baḥtek-i pelīd münāfaķat ide ide aralarına ġavġa düşüp ^cākıbet böyle oldu. Şāḥı tāc ü taḥtından āvāre idip hālā diyār be diyār kaçıp gezeriz.” didi. Ammā bu sözlerden şāḥ da Baḥtek de

³b

gücendi. Ammā söz, H^wāce-i Dānā'nındır. Ba^cdehü Şāhib-kırān yakın geldikde Bahtek, şāhı dürtti ki “Şaḫın ayağa kalkma!” didikde hemān Pendevīl Şāh bī-iḫtiyār kalkdı. Nūşurevān dahı H^wāce da ayağa kalkup Şāhib-kırān'ın selāmına müntazır oldılar. Bahtek ḫasedinden patlamak meretebe Pendevīl Şāh'a itdi: “Niçün kıyām idip düşmeni ādem yirine ḫorsın?” didi. Pendevīl Şāh: “Yoḫ H^wāce Bahtek, sen ehl-i ḡarezsin; ancak ol bizi ādem yirine ḫoyup selām virdi. Yā biz ḫayvān mıyuz ḫareket itmeyeviz. Ol

4^a ādemiyyet degildir.” didi. H^wāce, Pendevīl Şāh'a āferīn, itdi. Ammā hep bildiler ki Pendevīl Şāh, Şāhib-kırān'a muḫabbet itdi. Bahtek ise bundan bize bir fā'ide yoḫ, dimege başladı. Şāhib-kırān'dan soñra Hālife-i İslām Ḳubād Şehr-yār, fil üzerine taht-ı şāhī çadır-ı hümāyūn çekilmiş, önünde bu kadar taht-u ^calemler çalınup ^calem-i ejder-peykere arḫa virüp ḫaytafā ḫubbenişin ^calem-i ejder-peykeri omuzuna alıp ḫaytafānıñ başı ^calem başına beraber olmuş, özge ālā-yı ^cażametle ve şevket-i şecā^catle gelüp geçdiler. Görenler ḫayrān oldı. Nūşurevān gördükde āh idip “Göre şu nā-bekār oḫlanı, benim kızımdan ḫāşıl oldı. Soñra gelüp baña bu kadar işler idip ḡā'ip oldı.” diyüp söylerken gelüp ^cażamet-i şevketiyle geçdi. Nūşurevān itdi: “İşte Hālife-i İslām olduğda evvel ḫılıcın da geyüp ^caskerim tār ü mār idip vilāyetim elimden aldı.” didi. Pendevīl Şāh ta^caccüb idip göñlünden ḫabāḫat senindir,

4^b didi. İşte bu üslūb üzere Şāhib-kırān'ın ^caskeri gelüp geçdiler, kimse ḫalmadı. Hāyde gidelim, dirken Sulṫān-ı ^cAyyārān zuḫūr itdikde bir ^cażīm toz peydā olduğda Şāhib-kırān-ı ^cĀlem “Bre Sulṫān-ı ^cAyyārān geliyor! Ḳarşu ḫıḫsunlar.” didi. Cümle begler iki taraf ^cAmr ^cAyyār'a istiḫbāl idüp selāma

muntazır tırdılar. Meger Sāviye Bānū da seyre çıkmışdı. Gördi, cümle ʿasker geçdi, ʿAmr içlerinde yok, aşlı ne ola?” dirdi. Bir de gördi, Ser-bāz-u Cihān zer-i zīvere ğarķ olmuş, kendüye çeki düzen virip bir esb-i küheylāna sivār olup yidi biñ ʿayyārların önünce bir ʿazīm salṭanatıyla ve şevketiyle gelüp gördi ki begler iki taraf selāma tırmuşlar. ʿAyyār-ı Cihān iki cānibe selām virerek bu tıvr-ı salṭanatla bār-gāha geldi. Bu defʿa Sāviye Bānū da ʿAmr’ı gördükde şafā eyledi ve gönlünden itdi: “Ne zaḥmet idi kendüye zaḥmet virip baña zīnetle görünmek? Ben seniñ kadrini çokdan bilüp kabūl itdim. Hemān sen de er ol, baş yar.” didi. Nūşurevān ile Pendevīl Şāh ʿAyyār-ı Cihān’a ḥayrān oldular. Baḥtek ise ʿAmr’ı böyle gördükde ʿaklı gitdi, ḥasedinden çatladı. Kelbād ʿAyyār itdi: “Bildiñiz mi, bu nā-bekārıñ murādını?” İtdiler: “Nedir murādı?” “İşte ʿAmr, Sāviye Bānū’ya ʿāşıkdır. Aña şevket gösterip yaʿni ben Ḥamza’nıñ rikābında yürür ʿayyār degilim. Böyle ser-bāz-ı cihānım ve özge sulṭānım, dimek ister. Nigār da ʿAmr ile mīzāc alıştırdılar. Ben bilürüm ʿAmr’ıñ da aña ʿalākası var.” didikde Pendevīl Şāh itdi: “Ḥayır, taraf-ı ḥilāfdasın; Sāviye Bānū, baña daḥı meyl itmedi. Ben anı almaḥ murād itdim, baña cevāb virdi: “Ne münāsib bir ʿayyāra meyl vire?” didi. Kelbād “Ey şehir-yār, eğer ben anların ikisin bir döşekde yaturken getürmez isem cihānda nāmım Kelbād olmasun!” didi. Pendevīl Şāh “Yürü, yabana söyleme!” diyip gitdi. Ammā bu taraftan ʿasker-i İslām da yirlü yirince konup baʿdehü serā-perdeye nā-mudārlar gelüp Emīr-ü Merdān’ıñ şemʿine cemʿ oldular. Baʿdehü meclis ārāste olup ʿıyş ü nūşa başladılar. ʿAmr da bir

- 5^b miḳdār ʿiṣret idip yirinden ḳalḳup ṭaṣra ḳıḳdı. Zīrā Sāviye Bānū ʿaṣḳından bī-ḳarār olmuṣdı. Çadırına gelüp teddīl-i cāme idüp Bānū cānibine cān atıp geldi. Ammā Bānū da bilürdi, ʿAmr gelür. Muḳabbetleri kār itmiṣdı. Hemān Bānū-yı Cihān yirinden ṭurup ʿAmr’ı ḳarṣulayup iḳeri aldı. Bir müzeyyen meclis ḳurup birbirine ʿarż-ı muḳabbet eylediler. ʿAyyār-ı Cihān, Bānū’ya itdi: “Ey Bānū-yı Cihān cānım! Bizim daḳı Şāḳib-ḳırān ve Ḳalīfe-i İslām ve begler yanında ne rütbe ʿayyār olduḳumuzu gördüñüz mü?” didikde Bānū itdi: “Ey Ser-bāz-ı Cihān! Biz, seniñ ḳadriñizi ve maʿrifetiñizi Pendevīl Şāh bāḳında görüp ol zamān bildik. Seniñ ḳadr-i ṣāniñ anların ḫürmetine degil lākin onlar da seniñ ḳadriñizi bilürler imiṣ.” didi. ʿAmr ʿAyyār, ṣafāsından derisine ṣıḳmaz oldu. “Lüṭfuñuz dā’im olsun ey Bānū-yu Cihān’ım!” diyip ellerine cām-ı pür-ṣafā alıp ʿıyṣ ü nūṣa baṣladılar. Ol ḳadar bāde içdiler. ʿAmr bāriḳāhına gitmek istedi, mümkün olup ḳalḳamadı. Mest olup anda ḳalmaq lāzım geldi. Bānū ile ʿAyyār-ı Cihān yan yana dōṣek biraḳdılar. ʿAyyār-ı
- 6ª Cihān, laṭife idip “Ey Bānū-yı Cihān’ım, baṣḳa dōṣek ne lāzım, ikimize bir dōṣek yiter.” didi. Niḳār da gülüp “ʿAyyār, bir dōṣek zamānı degil! Hele birḳaç gün ṣabır eyle, dōṣmen ile nice olursuñuz. Dōṣmeni ber ṭaraf içdikde çift oluruz. Aṣıl ḳadriñiz ol zamān maʿlūm olur.” didi. ʿAmr, “Āferīn ey niḳār, ne güzel fikir eylemiṣsin! Ḳāṣā ben saña laṭife eyledim. Yoḳsa ol fiʿil benden ṣādır olmaz ve hiç vāḳı^c degildir. Ḳattā Hindistān’a giderken bir çiftçi ḳarısı benim enbānım uğurladı. Ben de ḳocası ṣūretine girip tezgāhı ḳurmuṣ iken yine bir fiʿil itmedim. Ol zamān ise henüz tāzeydim.” diyip aḫvālī ḫiḳāye eyledi. Bānū gülmekden bayıldı. Hele baṣḳa yatdılar; ammā ʿAyyār-ı

Cihān ol kadar mest idi ki şoyunmağa bile kâdir olmadı, düşüp yatdılar. Ammā Kelbād-i °Ayyār, °Amr'ı ol kadar gözetdi kim °Amr, döşege girip uyudu. Cāriyeler dahı tağıldılar. Kelbād-i hārām-zāde içeri girip ikisine de dārū virip lāya°kıl eyledi. Andan soñra ikisin bir döşege kundağ gibi birbirine şardı, yatıra kodu. Bir rivāyetde omuzuna alıp evine geldi. Yene dārū virip

6^b ziyāde lāya°kıl eyledi. Ba°dehü şāha geldi; meger Pendevīl Şāh, Nūşurevān ile maḥfice şohbet iderdi. Kelbād-i °Ayyār içeri geldi, şāhlara du°a eyledi. Bunlar ne haber, didiler. Kelbād şād olup “Ey şāhlar! Ben size dimedim mi? İşte aḥvāl böyle oldu. Ākībet ikisin de dārūdan geçürdüm.” didi. Pendevīl Şāh inanmadı. “Çün ki tutduñ, niçün getürmediñ? Ben, °Amr °Ayyār kadar er degil miyim? Kaç def°a da°vet itdim, beni kabūl itmedi.” didi. Kelbād itdi: “Ḥōş imdi isterseñiz getüreyim.” didi. Nūşurevān “Ne turursun, var getür!” didikde Kelbād, getürmege gitdi. Ammā rāvī ider. °Amr °Ayyār'ın hemşire-zādesi Ebu'l-feth, eṭrāfı cüst ü cū iderken Kelbād'ı gördi. Sāviye Bānū sarayına girdi., biraz eglenüp yine çıktı. °Acaba bu ḥīlekār neyledi, diyüp ol da içeri girip gördi. °Amr ile Nigār yüzyüze bir yirde bağlayup yorğan ile şara komuş. Ebu'l-feth, Kelbād'ın murādı ne olduğın bilüp tiz Bānū'nun tayasını getürüp °Amr'ın yirine şara kodı. °Amr'ı alıp babasının evine götürdi, ba°dehü °aqlını

7^a getüre. °Amr'ın dārūsunun hükmü geçüp gözünü açdı. °Ayyār-ı Cihān; kendüyi ol halde gördükde Ebu'l-feth, aḥvāli bildirip °Amr'ın bendlerin aldı. °Amr da “Āferīn gözüm nūrı! İşte bu def°a bādī pāyī °Ayyār'ın şandaliyyesine oturmağa müsteḥak olduñ.” diyip gözlerinden öpüp du°a eyledi “Gel, imdi varalım, görelim; Kelbād-i °Ayyār'ın ḥāli nice olur.” diyip ikisi de şuret-i

tebdīl idip Pendevīl Şāh'ın bār-gāhına geldiler. Nūşurevān ile Pendevīl Şāh oturup “Acaba Amr Ayyār, nigār ile bir döşekde mi buldı ola?” diyü söyleşirlerdi. Pendevīl Şāh ider: “Aşlı yoqdur; ancak Kelbād-i Ayyār hasedinden söyler. Bānū şūh-meşrebdir; Amr'ın yüzüne güler, benim gibi bir şāha bile yüz virmedi. Kānde kaldı ki öyle bir ayyāra miyil ide!” dirken Kelbād-i Ayyār içeri girdi. Meger varıp qoduğu gibi döşek içinde yatırlar. Hemān yorğan ile qapıp getirüp şāhlar önünde qodı. Bre gerçek mi diyip huddāmlara emir idip açdılar, gördüler; biri Bānū-yı Cihān, biri tayasıdır.

7^b Kelbād'ın aklı gitdi; bu ne hāldir diyip Pendevīl Şāh, Kelbād'ın yüzüne tükürdi. “Bre harām-zāde, nā-bekār hased deyyūs! Kōr mü olduñ bu avratı Amr diyip Bānū ile bağladın.” didi. Kelbād'a sögdi. Ol demde Bānū'nun aklı gelüp gözün açup aḥvāli bildikde feryād idip “Ey Şehr-yār! Siz zamān-ı adliñizde baña bu hāl lāyık mı? Bir Ayyār harām-zāde benim sarayıma gelüp beni tayam ile cāme-hābımda siziñ huzuruñuza getüre! Böyle fesāda nice ruşşat virirsiñiz, şānıñıza düşer mi? Baña yirden göge dek zulumdür! Eger benim ḥaqqımı alıvirmezseñiz Nār-ı nūr'a sizden şikāyet iderim.” didi. Pendevīl Şāh emir idip yatırıp Kelbād-i Ayyār'ın götüne iki yüz degenek urdular. Andan ḥabis itmek istedikde Baḥtek Laḥn, bu mağlaḥayı işidip geldi. Kelbād'ı, Kelbād-i Ayyār'ı recā idip qurtardı. Kelbād azīm ḥacīl oldu. Şāhlar, Sāviye Bānū'ya iḥsān idip tesellī virip Bānū'yı hānesine göndürdüler.

8^a Kelbād ağlayarak çadırına geldi. Amr ile Ebu'l-feth bunuñ seyrin itdiler. Ba^cdehü gülüşerek serā-perdeye geldiler. Sulṭān-ı Ayyārān muqāddem Ebu'l-feth'e ādāb u erkān öğretti idi. İçeri girdikde ḥalīfeye baş qoyup du^cā

eyledi. Andan Şāhib-kırān'ın elin öpdi. Cümle begler ile görüşdüler. Evvelde °ayyīni ile °Amr °Ayyār'a beñzerdi. Hele begler görüp hayrān oldular. °Amr, şākirdiñ mübārek ola, didiler. Sulţān-ı °Ayyārān itdi: “Begler buña da hūr baqmañ! Haqq-Te°ālā °ayyārılıđı buña da benim gibi anasından toğduğda bile virmişdir. Beni muqaddem bir °azīm vartadan halāş itmişdi. Bu def°a işte ahvāl bu vechile oldı.” diyip ahvāli beyān itdikde begler hayrān olup “Bādipā °Ayyār'ın şandaliyyesi temām haqqıdır.” didiler. °Amr itdi: “Ben de °ahd itdim, üç gün yirimde oturdum diyü işte ma°kūl görüp nā-mudār olmasına sebep olur.” diyüp elinden yapışup kendi yirine oturddı. Üç sā°atden soñra

- 8^b Ebu'l-feth itdi: “Devletim ŗayı, ben küstahlığ itdim. Üç sā°at de üç gün yirine geçer. Ancađ murādım tekmīli °arz itmek idi. Elĥamdülillāh murādım ĥāşıl oldı.” didi. Şāhib-kırān āferīn, idip emir eyledi. Hıl°at virdiler; °Amr, bunı baş ĥalife eyledi. Ammā ba°zı begler itdi: “Bu naşıl işdir? Bir tāze oğlan °Amr'ın şandaliyyesine otura neden müstahaqq?” didiler. Ebu'l-feth ayağa ŗurup Şāhib-kırān'a du°ā idip “Begler, benim bādipā °ayyār şandaliyyesine oturduğuma çok gördüler. Eger ben de Kelbād-i °Ayyār'ı bir günde üç def°ā ĥuzūruña ŗutup getüreyim.” didi. Bu def°ā begler, Ebu'l-feth'i mezāka alıp gülüşdüler: “Bu çok da°vadır, nice kābil!” didiler. Ebu'l-feth: “Ĥōş imdi görüñ, da°vāmıñ °uhdesinden gelmege kādīr miyim.” diyip çıkup gitdi. Tebdīl-i cāme idip varıp gördi. Kelbād-i °Ayyār degenek acısından °Amr'ı arayıp gezer. Ebu'l-feth'i görüp “Bre oğlancık! Şu şekilde bir kimse gördüñ mü?” didi. Ebu'l-feth “Gördüm.” didi. “Yanında aña beñzer bir ĥarīf dağı varıdı. Nā-bekāra iyürenek oldı, dir. Ol biri dağı niçün gāfil olursun? Eger
- 9^a

ben seni gözetmesem hâliñ nice olurdu, dir. Ol da du^cā idip gider, bilmem aşlı nedir?” didi. Kelbād “Āh oğlum! işte benim de saña şorduğum oldur. Bre meded, kande gitdi?” didikde Ebu’l-feth “Şol bāğın arasında gezerlerdi, nice oldu bilmem.” didi. Kelbād, hemān ol bāğa tenhā gitdi. Ebu’l-feth, şūret-i tebdīl idüp tolaşıp bir ^cavrat şūretinde o bāğ kapusu önünde tırdı. Bir miqdār dārūlu hālvā önünde ağlamağa başladı. Kelbād yanına geldikde “Oğlum vefāt itdi. Nār-ı nūr ^caşkına hālvā bişürdüm. Sizden evvel iki ādem geçdi. Anlara daḡı teklīf itdim, yimediler. Bilmem Yezdān-perestilerden midirler. Lākin siz Nār-ı nūr ^caşkına buyuruñ.” didi. Kelbād taḡkīk anlardır diyip ol hālvādan yidi. Hālvā ise öyle kattāl dārūlu idi ki bir loḡma yidi. Bir loḡma daḡı alıp

9^b ağzına varmadan ^caḡlı gidip yıkıldı. Hemān Ebu’l-feth, bende çeküp Şāhib-ķırān’ın hūzūruna götürdi. Begler āferīn, idip ^caḡlın başına getürdiler. Gözün açıp kendüyü Şāhib-ķırān dīvānında görüp ḡayrete vardı. ^cAmr’a itdi: “Bre ^cAmr! Ne ^caceb baña şataşdıñ?” didi. Amr itdi: “Benden ne istersin? Ben nigārım ile şafāda iken gelüp māni^c olduñ. Lākin bu def^ca da ben, seni tıtmağa tenāzil itmedim. Seniñ ḡaşmıñ şol bir tāze tıfıldır. Ol benim hemşire-zādemdir. Seni ol tıtdı, var miqdārını bil.” diyip bendin alıp bārigāh kapusundan taşra itdiler. Kelbād-i ^cAyyār ne olduğun bilmedi. Ammā Ebu’l-feth küççük olduğundan her eve girerdi. Bir cāriye şūretine girip Kelbād’ın evine gelüp āh ü vāh iderek Kelbād’ın ḡātunundan ta^cām istedi. Ol da acıyıp cāriyesine itdi: “Şu faḡire ta^cām vir.” didi. Ebu’l-feth maḡbaḡa vardı. Fırşat

10^a bulup hep ta^cāmlarına dārū katdı. Andan birazca yatıp rāḡat ideyim, bir yetīm oḡlancığım, didi. Bir tarafa yatdı; ammā murādı, Kelbād-i ^cAyyār’ı yene ele

getürmek. Hele eleminden yatamayup taşra çıktı. Gördi, Kelbād evine geliyor, yine cāriyelerin yanına geldi. Bir de Kelbād eve geldi: “Bre °avrat! Baña bir şuvuķ ta°ām getir. Bu gün harāretim var.” didi. Meger pelūze varıdı, virdiler. Biraz yiyüp turamayup şāhlar beni bir hizmete ararlar, diyip çıkup gitdi. Ebu’l-feth ardına düşdi. Dārū az idi, hemān uyķu getürdi .Kelbād gördi, nevm ğalebe ideyor. Bir miķdār yatayım diyip bir tenhāya varıp yatdı. Ebu’l-feth yine bende çeküp Şāhib-kırān hużūruna götürdi. Cümle begler āferīn, itdiler. Ba°dehü °aķlı başına gelüp kendüyi ol halde gördi: “Bre, baña sihir mi eylediñiz; yoksa bu ne hāldir?” didi. Emīr-ü Merdān itdi: “Ey °Ayyār! Niķün ğaflet idersin? Bugün Ebu’l-feth, seni üç kerre tutmağa °ahd eylemişdir. İşte

10^b iki oldı, gör. Oldur ki düştüği kuyuya bir daķı düşe.” didi. Kelbād: “Beni ne tārīķile ele götürdüñ?” didi. Ebu’l-feth, aķvāli beyān itdikde hep ehl-i divān hayrān oldılar. Kelbād-i °Ayyār söğerek gitdi. Yene Ebu’l-feth ardına düşdi. Bir şüretle yanına yaķın vardı. Gördi kendi kendüye söyler ki: “Hāy bre meded! Hāşım (bir) idi, şimdi iki oldı. Bu oğlan ne °aceb beni yire vurdı? Bārī varıp bir zamān Hemedān’da eglenem, unutsunlar; soñra gelüp intikām alayım.” diyip gider. Ol ķadar ğazab-nāk olmuş ki Ebu’l-feth yanına geldi, aşla gözi görmedi. İşte Ebu’l-feth yanından ayrılıp gitdi. Yolları hōş bilürdi. Varıp yola yaķın bir mağāraya girdi. Tiz bir ateş yaķdı. Kendüyi bir ruhbān şüretine ķodı ve başladı Nār-ı nūr haķında mediķ eyleyüp ruhbānlık idip ğāh-be-ğāh ağlar gibi olup Nār-ı nūr’u tāvāf iderdi. Kelbād gördi bir °azīm ateş mağāra önünde bir ādem turmayup semā° ider. Yaķın gelip gördi, bir dīn

- 11^a ulusu ıturmayup semā^c ider. Hem Nār-ı nūr'u medh ider ki: “Yā Nār-ı nūr, bunca yıldır saña ^cibādet iderim. Murādım budur ki seniñle haşr olayım.” diyip bir zamāndan soñra başını aşığa şalıp bī-hōş oldu. Kelbād bu hāli görüp hayrān oldu. “Biraz oturayım hācet kabūl olacağ zamāndır.” diyip biraz şabır itdi. Soñra Ebu'l-feth, yirinden ıturup “Şükür yā Nār-ı nūr, hācetim kabūl eylediñ!” diyip tekrār niyāza başladı. Ol demde Kelbād yağın varıp “Ey dīn ulusu! Ben derdmende bir çāre eyle. Zīrā bu yağında bir ^caceb derde giriftār oldum.” didi. Bu demde Ebu'l-feth, başın ıaldırıp bunu görür gibi olup “Hōş geldiñ Kelbād-i ^cĀyyār! Seniñ başına böyle bir ^cağım belā gelmeyince Nār-ı nūr hātırıña gelmez.” didi. Kelbād: “Sulđānım beni neden bildiñ?” didi. Ebu'l-feth itdi: “Hey bī-çāre! Yā ben, Nār-ı nūr ile ğayrılar gibi miyim? Şimdi münācātımda habar virdi: “Bir ^caşı ıulum gelür, naşīhat eyle. Nā-ħađ yire
- 11^b kimseyi incitmesün ve ğünāhlarına tevbe eylesün. Seniñ hūrmetiñe ben de aña fırsat virip dūşmanlarından intikām ala.” didi. Kelbād hađ idip “Meded ey dīn ulusu! Baña du^cā eyle, ğāyet mükedder oldum.” didi. Ebu'l-feth itdi: “Sen, elem üzere olma! Ben, seni her murādıña hāşıl merām iderim. Ancak sen de tevbe eyle.” diyip yine murākabeye vardı. Kelbād, bu şafā ile buhūr ıoğladı. Ebu'l-feth başın ıaldırıp gördi. Kelbād, dārūlu buhūr ıoğusundan lāya^cıl dūşmüş yatır. Ebu'l-feth, bunu omuzuna urup serā-perdeye götürdi, yire bırağdı. Cümle begler, Ebu'l-feth'e āferīnler, itdiler. Zīrā herkes bilürdi, Kelbād hayli bahādır ^cayyārdır. Hele Kelbād'ın ^cağlı geldikde kendüyi yine Şāhib-ı kırān dīvānında görüp helāk mertebesine vardı. Sulđān-ı ^cAyyārān itdi: “Bre ^cAyyār! Bir oğlan seni bir ğünde üç def^ca ıutup getürdi. Var bir dağı

12^a °ayyārım dime, bizim nām ü şānımıza ḥalel viridiñ!” diyip yüzüne tükürdi. Kelbād cevāba ḳādir olamayup alıp yürüdi. Ardından cārta çeküp zurna virdiler. Kimi de ışıḳlayup ḳuma vardı, didiler. Ebu’l- fetḥ şād oldı. Şāhib-
 12^b ḳırān bir a°lā ḥıl°at giyürdi. Sultān-ı °Ayyāran yanına alıp şevḳ ile °işrete başladılar. Şāhib-ḳırān, Ebu’l-fetḥ’e başka çadır ve ḥizmetkārlar virdi. Andan dīvān idip seyfe buyurdi. Pendevīl Şāh’a bir nāme yazıp mühürleyip °Amr’a virdi. °Amr da pāk giyinüp ḳuşandı. Yanına Ebu’l-fetḥ °Ayyār’ı alıp Pendevīl Şāh oḡaḡına varıp icāzet aldıḳda içeri girip °Amr kendüyi °arz eyledi. Nāmeyi Pendevīl Şāh’a virdi. Ol da bülend āvāz ile oḳudı. Evvelinde nām-ı Ḥüdü’yü yād idip soñra “Ben ki Şāhib-ḳırān-ı °Ālem ḳişver-güşāyım. Sen ki İşfahān Şāhı Pendevīl Şāh’sın. Nāmem vüşülünde şöyle ma°lüm ola ki Nüşurevān, nice kerre °ahdine vefā itmeyüp bunca nā-ma° ḳül işler itmişdir. İşte °aḳıbet taḥtından āvāre olup kendüden başka secileyin çok kimseler baş u cāndan çıktı. °Aḳlıñ başında ise onlardan °ibret alıp Şāh ile Bāḥtek’i bende çeküp sen de gelüp Müslümān olup ḥürmet bulasın.” demiş. Pendevīl Şāh itdi: “Baḳa
 12^b °Ayyār, ben ol nā-merdlerden degilim ki yidi iḳlīm Şāhı Nüşurevān’ı kendi ḥanemden bende çeküp göndürem! Var efendiñ Ḥamza’ya söyle. Ben Nār-ı nūr devletinde daḡı °āciz olmadım ki baña böyle nāme göndüre. Hemān elinden geleni hiç geri ḳomasun.” diyip °Amr’ı göndürdi. İşte °Amr gelüp duyduḡunu ve gördüḡünü ḥaber virdikde ceng münādīleri, “Yarın ceng vardır!” diyü nidā eylediler. İrte oldıḳda iki bölük °asker, at, fıl, gergedānlarına sivār olup ālāylar, şāflar bağlayıp meydān açıldıḳda Pendevīl Şāh’ıñ bir pehlivānı meydāna girip er taleb eyledi. İstenfūs-ü Yunānī muḳābil

olup cenge başladılar. Hülāşa Pendevīl Şāh'ın biş be-nām pehlivānın birer gürz ile helāk eyledi. Pendevīl Şāh gördi olmaz, hemān kol şalıp cümle °askeri bir uğurdan yürüdüler. Beriden İslām °askeri de hücum idüp gün zevāle varınca °azīm ceng oldu. Ammā İslām begleri ejder-i heft-ser mişālī kāfiri kırıp dökerek tār u mār idüp ƒal°aya ƒabatdılar. Aḥşām da olmuş idi. İslām begleri dönüp bārigāhlarına geldiler, °işrete başladılar. Gice oldıƒda

13^a herkes, bārigāhında rāḫat itdiler. Ammā bu ƒarafdan Pendevīl rü'yāsında İbrāhim °aleyhisselām'ı görüp Müslümān oldıƒda her ne ƒadar tevābi°ı varısa cümlesi Müslümān olup ondan Nūşurevān itdi: “Ey Şāh! Ḥamza ile benim °adāvetim yok. Ancaƒ saña i°tibār itdiƒime sebep bu ƒadar ceng olup °askerim helāk oldu. Ben şimden soñra ceng itmem. Bu ƒadar zamāndır °asker cem° idip ceng eyledik. Ḥamza'dan intikām alamadıƒ. İyüsi hemān beyüñizi bulayım seni °afv itsün, var taḫt-gāhında şafā eyle; ol da kendi °āleminde olsun.” didi. Ammā Nūşurevān, Baḫtek iƒvāsı ile ƒabül itmedi. Pendevīl Şāh, emir idip şāhı ve Baḫtek'i bende ƒeküp Şāḫib-ƒırān'a gönderdi. Şāḫib-ƒırān, bunları ḫabis eyledi. Ammā Kelbād-i °Ayyār, °Amr'ın ƒorƒusundan başın alıp bir ƒarafa gitdi. Ammā °Amr, temām °askeri gözden geçürdi, göremedi, itdi:

13^b “Bu ḫīle, şāhı ƒalıp götürür.” diyip ƒoƒ aradı. Hiçbir ḫaber alımadı; yine °asker-i İslām'a geldi. Meger tebdīl-i şüret olup Şāḫib-ƒırān'ın bārigāhı önüne gelip ḫaber aldı ki Nūşurevān ve Baḫtek ḫabisde. Ol vaƒit fikre vardı. °Amr hiç görünmez, varısa beni arar. İşte bundan iyü fırsat olmaz, diyip Nūşurevān'ın ḫabis olduƒu bārigāhın yanına geldi. Gördi, dīde-bānlar oturmuş °Amr'ı söyleşirler: “Kelbād'ı bulup getirürse işte şöyle ider, böyle ider.” diyürler. Kelbād bildi ki °Amr, kendüni arar imiş. Varıp bunlar ile muşāḫabet

idip, aḥşam da yakın idi. Ta^cām yidikden soñra bunlar ^cişrete meşgûl oldılar. Temām mest oldıḳda Kelbād, fırsat bulup dīde-bānları dārūlu şarāb ile ^cākın alıp andan Nūşurevān’ıñ yanına geldi. Gördi Nūşurevān, Baḥtek söyleşirler ki bunca zamāndan beri bu ^cArablardan bir intikām alır pehlevān bulunmadı. Āhir-kār Nār-ı nūr devletin ḥarāb itdi, dirken Kelbād varıp kendini bildirdi. Baḥtek görüp “Bre meded ey Nār-ı nūr’uñ ḥaş bendesi! Bize bir çāre eyle.”

14^a didi. Kelbād itdi: “Bugün ^cAmr da bunda yok, beni aramağa gitmiş. Ben de dīde-bānlara şöyle reng virdim. Hemān kaçmanın kolayına bakalım.” diyip bendelerin alıp “Ḳandesin Nār-ı nūr ḳulları?” diyip kâfir ordusuna gitdiler. Ammā ol ḳadar kâfir beyleri bir araya gelip Pendevīl Şāh’a itdiler: “Bre gayretsiz ḥarīf! Saña düşer mi yidi iḳlīm şāhını tutup düşmene viresin. Elbetde, biz bu intikāmı saña ḳomayız.” diyip ceng itmek murād idip ḳal^ca ḳapuların kâfir ^caskeri alıp tiz şāhımızı naşıl göndürdüñ ise öyle getir, dirken Kelbād, ḳapuya aḥvāli kâfirlere bildirdi. Ḳal^ca ḳapusın açıp şāhı, Baḥtek’i içeri aldılar. Şāh gelip yirinde ḳarār eyledi. Ammā Ḥ^wāce, aḥvāli bilirdi. Muḳaddem Şāḥib-ḳırā(n), Pendevīl Şāh ile Nūşurevān’ıñ ^caskerin bozup ḳal^caya ḳapadıḳda Ḥ^wāce varıp bir eve penhān oldı. Meger ḥāne şāḥibine Ḥassān Mu^ctekif dirlendi. Hem Müslümān idi hem ālim, fāzıl kimse idi. Bir müddet Ḥ^wāce’yı penhān idip ḥānesinde ^cizzet ve ikrām eyledi. Bu ḫarafdan

14^b Nūşurevān ḥaber gönderdi: “Ey Şāh-ı İşfahān! Yidi iḳlīm şāhı iken başımıza böyle bir gelüp yanıña geldim. Beni düşmāna göndermek lāyık mı?” didi. Pendevīl Şāh gelen ādem ile cevāb-nāme yazıp gönderdi: “Ey Şāh! Gerçi lāyık deḡil ammā ḥüküm ḡālibiñdir. Ḥamza bize ḡālib geldi. Eḡer öyle

itmesem  Arablar d r u diy rım  ar b idip t c   tahtımı elimden alırdı. Ehl-i  ay lim hep ayak altında  alır. Senden bedter olup iller  apularına muht   olurum. İşte yine  al ş olup geldik. Cev b virme e k dir ise  ben de seni le beraber olurum.” diyip gelen  dem ile g nderdi. N şurev n bu cev bdan  az idip bir mi d r  azabı tesk n oldu. “Hele  amza’dan intik m alırsam sa na da  omam.” diyip Bahtek’e itdi: “ Acaba  w ce nerede  aldı?” Bahtek: “Hey   h’ım!  w ce d ’im cehd ider ki N r-ı n r devleti bizden gidip  amza’nı  h km  y r ye.” dirken  w ce i eri girdi ve itdi: “  hım, bir a  g nd r bir  illete m btel  oldım. Ayaklarım ditrer, g z m  ararır; bilmem  or udan mı oldu. Bir eve  apanıp  aldım.” didi. N şurev n da ba ına gelen a v li  aber viridi.  w ce g nl nden itdi: “Da ı beter ol.” İşte bunlar bunda amm  bu

15^a  arafdan g n  ab h oldu.   hib- ır n-ı   lem emir idip “  hi get r n, ya alım; da ı in  fa gelmez mi?” didi. Varıp g rd ler, d de-b nlar hep yatırlar. Z hir gice uyumamı lar diyip  abı  ne b rig hına geldiler ki ne   h var ne Bahtek var.   hib- ır n’a  aber itdiler. Em r-    lem itdi: “Z hir  a mı dır, ba ım sa  olursa cih nı ba ına dar idip  m na get r r m.” dirken Sul n-ı   yy r n geldi. A v li bil p “Elem  ekme Server, Kelb d  a urmu dur; ben ol  ayy r nı   a  ından gelirim.” didi. Amm  Pendev l   h’ı  bir  ızı vardı, d ny  g zellerinden idi. Bir gice  br him  aleyhissel m gel p v  ı asında itdi: “ ızım, seni ben o lum  amza Radyall h   anh’a nik h itdim. Bir  o   izmet eyle.” diyip   hib- ır n’ı  y z n g sterdi. B n yı Cih n, g ’ib ne Em r-    lem’e mu abbet eyledi. Bir b  ı d im anda a lanırdı. İşte bu da bunda  ursun. Bu  arafdan Sul n-ı   yy r n’a  azab

gelüp Ebu'l-feth'e itdi: "Ey hemşire-zāde! Var imdi Kelbād'ı ele getir. Bu hīlekār bizim ırzımıza noxsān getürdi." didi. Ebu'l-feth nola, diyip kemerin

15^b kuşanıp ʿayyār ālātların alıp ʿāl'a ʿāpusına vardı. Gördi ʿāpalı, kemend atıp ʿāl'a burcundan yukarı ʿıkdı; ʿāl'aya dāhil oldı. Biraz gezip gice ile bir kāfir buldı. Meger Kelbād-i ʿĀyyār'a şarāb getürmege giderdi. "Tiz söyle ne gidersin? Ben, şāh tarafından şehri böyle gice ile gezerim." didi. Hārīf itdi: "Ben de Kelbād'ın hizmetkārıyım. Şarābı ʿālmadı, müsāfir de çok geldi; varıp şarāb getüreceğim." didi. Ebu'l-feth itdi: "Hāyde berāber gidelim, yalan söylersin." didi. Hūlāsa şarābı alıp Kelbād'ın yanına geldiler. Ammā Kelbād şafāsında, cihān gözüne görünmez. İşte bunlar, ol ʿādar lāf-ı güzāf iderek söyle mest oldılar ki şöhet söylemege tākātleri ʿālmadı. Ebu'l-feth de fırsatdır diyip cümlesine dārū virdi. Kelbād'ı arʿasına alıp ʿāl'anın bārūsından aşağa taşra ʿıkarıp yine arʿasına alıp ʿAmr'ın yanına getürdi. ʿAmr itdi: "Bunu Şāhib-kırān huzūruna götürelim." diyip getürdiler. ʿAklı geldikde kendüyi bu hālde görüp itdi: "Devletlü Şāhib-kırān! Beni rütbe-i ʿāyyār idigim bilüp yine cefā idersin." didi. Emīr-ü ʿĀlem itdi: "Yezdān-ı

16^a pāk haqqıçün ne bilürüm ne haberim var." didikde Kelbād āh idip "Devletlü Şāhib-kırān! Bu abdāl yādigārınız ʿAmr, beni gāyet zebūn itdi. Terk-i diyār itdim, gene hālāş bulmadım. Bāri helāk idip beni hālāş eyle." didi. Şāhib-kırān, ʿAmr'a bakıp "Yā ʿAmr! Gerçi bu da bize çok hīle geçdi. Ammā gayri sen bilürsün. Seniñ işiñe ben ʿarışmak olmaz. Ammā recā iderim, bu suçunu da ʿafv eyle." didi. Sulṭān-ı ʿAyyāran itdi: "Yā ʿĀrab! Bunu nevbette ben tutmadım. Ebu'l-feth'in esiridir. Lākin inşāf degildir, böyle bir ʿayyār küfr-ü

dalâletde alsun. Yâ Kelbâd yiter Müslümân ol! Baña Amr dirler. Seniñ gibi çok erâgım var, gel inâd itme. Ben seni çokdan öldürürdüm. Ancak inşâfa gelüp Müslümân olur diyü kıymadım. Bu defa inâd iderseñ seni seyâset idip öyle cefâ ile öldürürüm ki âlemde dâsitân olup kıyâmete adar söylenir.” didi. Kelbâd, dua idip “Nola ey Sulân-ı Ayyârân! Ben midârımı bildim.” diyip sıd ile Müslümân oldu. Amr da şâd olup buña bir yâdigâr haner ve

16^b bir teber bağısladı ki Şahib-ırân, âf’dan anı getürmüştü .Ve ikinci halife idip şaa Ebu’l-feth’i, şola Kelbâd baş halife, sâirleri etbâ maâmında evvel Amr’ın elin öpüp soñra bunların elin öpdüler. Andan soñra Şahib-ırân ve ubâd Şehr-yâr, Kelbâd’a ol adar ihşân idip mâl virdiler ki Kelbâd’ı ganî eylediler. Kelbâd, böyle ikrâmı görüp derûnî muhabbet eyledi. Şâh-ı Merdân emir idip tabl-u şâd u mâni aldılar. Şâhlar işidip “Nedir aşlı?” didikde “Kelbâd’ı şu tarı ile ele getürüp Müslümân itmişler.” didiler. Bunların aklı gidip Bahtek ise zehir içmiş gibi perşân oldu. Şâh’ın oğlu Feyrüz itdi: “Ey şehr-yâr! Bu adar elem itme. Emir eyle yarın ceng olsun. İşler ideyim ki dâsitân ola.” didi. Şâh yüreklenüp “Yarın ceng var!” diyü emir eyledi. İki tarafdandan ceng muadder olduda ün şabâh oldu. İki asker; at, fıl, gergedânlarına sivâr olup meydân açıldı. Feyrüz meydâna girip biraz arz-ı hüner eyledi. Andan er aleb eyledi. Haddizâtında bahâdır pehlevân idi. Ehl-i

17^a İslâm’dan otuz adar serverlerin kimin şehîd idip kimin zam-dâr eyledi. Ol demde iki bölük askerın ortasından bir siyâh nikâb-dâr zâhir oldu. Heman meydâna girip Feyrüz’a itdi: “Ey âşüb-u Cihân! Nedir bu seniñ itdüğün fesâd? Yanıña alır mı kıyâs idersin.” diyip oyluu altından nîze-i bî-amânın

çeküp bî-pervā bir nîze öyle ʿaşk eyledi ki Feyrūz ʿacele siper virdi. Ammā siper hā'il olmayup nîze, siper yelmānından yol bulup dizgin tutan omuzu başından bir zahm şedīd açdıķda Feyrūz, ʿaķıl dā'iresinden çıkup at licāmın sürüyerek İslām ʿaskerine ʿođrı giderken Bānū-yı Cihān, çeküp nîzesin zābı idüp dönüp el kemerine şalıp çeküp kolu üzere aldıķda başı üzere devir idip zemīne fırlatdı. Sulţān-ı ʿAyyārān gelüp Feyrūz'ı ʿalem dibine götürdi. Ammā iki ʿasker bu hāle ḥayrān olup taʿaccüb itdiler. Nūşurevān ve Pendevīl Şāh

17^b itdiler: “Bu kadar acı kuvvetlü ādem ile yekāyek ceng itmek ḥamāķatdır. Cumhūr cengi olsun.” diyip cümle kāfir ʿaskeri bir uğurdan hūm ü hücūm itdikde Bānū-yı Cihān ejder-i heft-ser mişāli karşı varıp el şimşīr-i hūn-fişāne urup yemīn ü yesāre berķ-ı hātif mişāli kılıç şaldı. Bu ḥāli görüp İslām begleri ʿumūmen yürüyüp Bānū'ya ķafā-dār olup öyle bir ceng-i ʿazīm oldu ki ādem kanı ile ol meydān laʿli renk olup baş, burun, kıl, kulaķ, el, ayak, dülger yonķası gibi dökülüp küştelerden pūştelere nümāyān olup kāfir ʿaskeri fenāya varmaķ rütbede. Nūşurevān itdi: “Ey Şāh-ı İşfahān, yene bu ʿArab bize ğalebe ider gibi! ʿAceb bu niķāb-dār kim idi ve ḥāl nice olur?” didikde Pendevīl itdi: “Şāhım yaķamızı düşmān eline virmeden ķalʿaya kaçmadan ğayri hiçbir çāre yokdur.” didikde Şāḥib-ķırān-ı ʿĀlem, yaķın gelmişdi. Şöyle bir naʿra-i şāʿıķa-i Şāḥib-ķırānī ḥayķırdı ki: “Ey ķaltabān Nūşurevān! Bu cihānı başıña teng idip ḥān mālını ḥarāb itmek emr-i muķarrerdir.” diyip gelüp ʿalemi,

18^a ʿalem-dārı depeleyip şāḥlarıñ oķađı üzere hücūm itdikde Baḥtek'i yene cühūd sıtmaları tutdı. Pendevīl Şāh itdi: “ʿİrzımız yıkılmadan şāḥım hemān ķalʿaya gidelim.” diyip atlarına binüp ķalʿaya kaçdılar. Kāfir ʿaskeri bu ḥāli görüp

evvel kaçanlar halâş buldı. Ammâ birbirini depeleyip çok kâfir telef oldu. Ol demde Bânū-yı Cihân ayrılıp yine bağına gelüp qarâr eyledi. Şâhib-ķırân-ı °Ālem de bār-gāha geldi. Cümle dilāverân-ı İslām bār-gāhlarına gelüp rezm cāmelerin çıkarıp bezm libāsların giyüp °işrete meşgūl oldular: “°Aceb bu nikāb-dār kim idi? Güzel erlik itdi.” dirlerdi. İşte bir zamān ceng olmayup iki taraftan zahmlularına tīmāra meşgūl oldular. Bir gün Şâhib-ķırân-ı °Ālem şikāra bindi. Hikmet-i Hūdā ol Bânū da biraz hādimler ile şikāre çıkdı. Şâhib-ķırān begler ile şikār iderek ahşām yakın olunca °avdet itdiler. Bânū da ol gün şikār alamayup bāğa gelmişdi. Emīr-ü Cihān yol azdırıp Bânū’nuñ bāğı üzere çıkageldi. Bāğın kapusu açık idi. Hemān içeri girmek murād eyledi. Hādimler karşı gelüp “Ne haber kişi, kanden gelüp kande gidersin? Bu kerbānsarāy degil, hemān danışmadan içeri gidersin” didiler. Server-i °Ālem itdi: “Hōş müsāfirim, ahşām vaķtı kande gideyim? Alın bu şikārı bişürün, beraberce yiyelim; bu gice bunda mehmān olalım.” didi. Hādım itdi: “Be hey ādem! Bu bāğ, Pendevīl Şāh’ın kızı Dil-nevāz Sulţān’ındır; hālā kendi de bundadır. Başıñdan korķumaz mısın?” didiler. Hamza Radıyallahü °Anhü itdi: “Ağa, Bânū bize °aşık imiş, işitdim. Ben de anın için bunda geldim. Bu şikārı anın °aşķına tutup getir...” diyü pek pek söyledi. Nigār işidip bize “Kimdir böyle söyleyen?” didi. Hādimler itdi: “Bir adam geldi. Bir sarı ata binmiş; şöyle böyle didik, men° idemedik.” didiler. Bânū fikr idip şāyed Hamza’dır diyip yüzüne nikāb aşip kapıya yakın gelüp gördi, vāķı°asında gördüğü serverdir. Hey dilāver-i °Ālem! Hōş şafā geldiñiz, beni şād eylediñiz. Ben Pendevīl

- Şāh'ın kızımı. Seni vâkıfında görüp Müslümân oldum.” diyip öñüne düşüp a^clâ karşı çıkarıp ^cizzet ü ikrām itmeğe başladı. Şāhib-ķırān'a ^carz-ı cemāl
- 19^a itdikde Emīr-ü ^cĀlem'in ^caklı yağma oldu Hele ^cişrete meşğul oldular. Şāhib-ķırān itdi: “Ey Bānū-yı Cihān'ım! Çünkü beni istersin, kalk imdi ^casker-i İslām'a gidelim. Şimdi dilāverān-ı İslām beni gözedirler.” didi. Bānū da emir Şāhib-ķırān'ındır diyip ol bāğda olan māl ü cevāhirin alıp ^casker-i İslām'a geldiler. Ammā Şāhib-ķırān şikārdan gelmedi, diyü cümle begler efkāra düşdüler. “Aceb ne oldu?” dirken Server-i ^cĀlem Bānū ile hādimler de yanında çıkageldi. ^cAyyār-ı Cihān, karşı varıp aḥvāli bilüp “Püh püh, āferin Server! Ne iyi şikār almışsın. Bizler bunda seniñ fikriñi ideriz. Sen ise şafā idermişsin.” didi. Emīr-ü ^cĀlem tebessüm idip “Öyle olur ^cAyyār.” didi. ^cAmr itdi: “Her kande varırsañ bir bir āfitāb-ı cemāl bulursun. Ne güzel ṭālīn var!” didi. Server itdi: “Yā ^cAmr! Sen de birin bulduñ bu diyārdā, ben de buldum. Ne var baña ḥased idecek?” diyip laṭife iderek bār-gāha geldiler. Bānū'yı, Hüşām Bini'l-elķama bārigāhına ḳodı. Cümle begler aḥvāli bilüp şād oldılar.
- 19^b Ṭabl-u şād ü māni çalınup ^cazīm şinlikler itdiler. Nūşurevān işidip “Nedir aşlı?” didikde Şehmerd-i ^cAyyār gelüp ḥaber virdi. Pendevīl Şāh göñlünden ḥaz itdi; ammā zāhirde “Hey bre meded!” diyip yaķasın çāk eyledi. Zīrā vāķı^ca görüp kendüye tābi^c olanlar ile Müslümān olup Şāh Nūşurevān çoķluk ^casker ile ḳal^casında olmağla İslām'a geldigin izḥār idemedi idi. Bir rivāyetde Pendevīl Şāh Müslümān olmamışdı. Ḥāşılı Nūşurevān itdi: “Ey Şehr-yār! Ne var bu ḳadar elem çekersin? Yā benim kızını almadı. Suç anıñ degil, bizim kızlarımızıñdır. Evvel anlar ṭālib, kendileri ^carz iderler. Ol da ḥāzır nigārdır,

alır. Ancak erlik budur ki bu şafâ ile bize °adâvet ider. Biz de var kuvveti bāzūya virip şafâsın cefāya tebdîl idelim. Zîrâ o, her vardığı yerde böyle ider. Hemân tiz intikâm almağa çâre idelim.” diyip müşâvere itmede. Ezin cānib °Amr itdi: “°Arab laîfede hōşdur; ammâ bugünkü şikārîñ dünyâ mâfhāya bedeldir. Bārî ben de varıp ma°şukamı getüreyim.” didi. Emîr-ü Cihān itdi: “Ne тұrursun, var imdi getir.” didi. Sulţān-ı °Ayyārān şüreti tebdîl idip gitdi.

- 20^a Ammâ bu tarafından Kelbād-i °Ayyār bir gün fırsat kaçıp Nūşurevān’a geldi. “Bre °Ayyār! Sen niçün Müslümān olduñ?” didikde Kelbād itdi: “Be hey! °Amr °Ayyār Nār-ı-nūr’uñ hışmına uğrasın. Beni öldürecek idi. Ben de Müslümān oldum. Hele fırsat bulup kaçdım; ammâ °Arablar baña °azîm ikrām itdiler ve çok māl virdiler. Ammâ cümlesini terk idip geldim. Eger °Amr °Ayyār’ı ele getürmek isterseñ emir eyle. Sāviye Bānū saraydan taşra çıksun. Ben de °Amr’ı ele getürmez isem her ne cefā eylerseñ eyle.” didi. Pendevîl Şāh haber gönderdi: “İşitdim, °Amr °Ayyār şüret-i tebdîl edip saraya gelir gider imiş. Bugün saraydan taşra çıksun, soñra yine gelsün.” didi. Sāviye Bānū da nā-çār olup çıktı, gitdi .Ol demde Kelbād-ı harām-zāde Bānū’nuñ cāriyeleri şüretinde Cālūṭ-nām hālifesini kodı. °Ayyār-ı Cihān ma°şukam evidir diyü geldi. Cālūṭ cāriye şüretinde “Hōş geldiñ ey Ser-bāz-u °Ālem, buyuruñ!” didi. °Amr’ıñ başireti bağlanup “Nigār kandedir?” didi. “Şimdi gelür, hemşiresi kızı varıdı. Bir miqdār nā- hōş olmuş; görmege gitdi, şimdi
- 20^b gelir. Ammâ bize tenbîh itdi. Eger Sulţān-ı °Ayyārān gelirse ta°ām, şarāb viriñ; tā ben gelince ikrām eyleñ .”didi. Şarāb ve ta°ām getürdi. Sulţān-ı °Ayyārān’ıñ karnı açdı. Ta°ām da dārülî idi. Karnı toyunca yidi. Dārülî

şarābdan içüp oturduğu yirde ʿaqlı başından gidip fi'l-ḥāl yıkıldı. Kelbād'a haber oldu .Şād olup gelüp Amr'ı bende çeküp Cālūt'a teslim idip kendi şāhlara müjdeye gitdi. Şāhlar şād olup “Kandedir, görelim ol ḥīle-kār ʿAyyār.” didi. “Varıp getüreyim.” diyip ʿAmr'ın yanına geldi ve ʿaqlın başına getirüp “Nicesin, seni elegetürdüm.” didi. ʿAmr, kendüyi ol ḥālde görüp yine uğradığını bilüp “Öyle olur ʿAyyār karındaş, ben de seni kaç def'a elegetürdüm idi.” diyip fikre vardı. “Aceb naşıl ḥalāş olurum.” didi. Kelbād itdi: “Ey ʿAyyār! Vaşıyyet eyle, neñ var yaturda tiz söyle. Zīrā bu nevbet saña ḥalāş yokdur.” didi. Sulṭān-ı ʿAyyāran ağlayup itdi: “Ben böyle şoyğun vire vire bu ḥāle geldim. Bu ʿayyārılığda ne olur sen bilmez misin? Ne var ise hep üzerimdedir, al.” didi. Kelbād, ʿAmr'ı şoyup yādigārlardan nesne var ise aldı; ammā hiç işe yarar yadigār yok idi. Kelbād itdi: “Yā ʿAmr! Daḥı muʿteber yādı yok mu?” didi. Amr itdi: “Yok, ammā şimdi beni neylersin?” Kelbād itdi: “Seni öldüreceğim; ammā bunda öldüremem. Şāhlar yanında cefā iderek öldürürüm ki baña ziyāde iʿtibār idip çok iḥsān vireler.” didi. Amr itdi: “Çünkü öyle ideceksin, beni bu def'a şāhlar öldürür, bilürüm. Senden bir recām vardır. Beni cefā ile öldürmesünler. Saña bir yadigārim var, vireyim. Bu kadar zamandır Ḥamza'ya ḥizmet iderim, aña mālīk oldum.” didi. Kelbād'ın gözleri dört olup “Kanı ol nesne?” diyip taʿāma düşdi. ʿAmr: “Koltuğum altındadır; adına seng-i şifā dirler, ḥaşşası çokdur. Ḥamza Kāf diyārından getürmüşdi. Cihānda emşāli yokdur ve benim ʿayyārılığım

21^a vire bu ḥāle geldim. Bu ʿayyārılığda ne olur sen bilmez misin? Ne var ise hep üzerimdedir, al.” didi. Kelbād, ʿAmr'ı şoyup yādigārlardan nesne var ise aldı; ammā hiç işe yarar yadigār yok idi. Kelbād itdi: “Yā ʿAmr! Daḥı muʿteber yādı yok mu?” didi. Amr itdi: “Yok, ammā şimdi beni neylersin?” Kelbād itdi: “Seni öldüreceğim; ammā bunda öldüremem. Şāhlar yanında cefā iderek öldürürüm ki baña ziyāde iʿtibār idip çok iḥsān vireler.” didi. Amr itdi: “Çünkü öyle ideceksin, beni bu def'a şāhlar öldürür, bilürüm. Senden bir recām vardır. Beni cefā ile öldürmesünler. Saña bir yadigārim var, vireyim. Bu kadar zamandır Ḥamza'ya ḥizmet iderim, aña mālīk oldum.” didi. Kelbād'ın gözleri dört olup “Kanı ol nesne?” diyip taʿāma düşdi. ʿAmr: “Koltuğum altındadır; adına seng-i şifā dirler, ḥaşşası çokdur. Ḥamza Kāf diyārından getürmüşdi. Cihānda emşāli yokdur ve benim ʿayyārılığım

21^b anıñladır. Ağzıña koyup bir ʿasker içine girip yine ol ʿaskerden taşra çıksañ kimse görmez ve her gün yola yürüsen yorulmazsın ve ağzıña alsan açlık, şusuzluk gider.” didikde Kelbād şād olup “İşte ben de ʿAmr gibi nām ü şān

şāhibi olurum.” diyip ҡoltuęu altından çözüp aldı. Haddizātında bir Һokķa içinde idi, yāķut renginde idi. Kelbād’ın ķarnı ziyāde acıķmıřdı. Hemān ağzına alıp  Amr’a itdi: “Daķı neń var, Һaber vir.” diyip  zerini aramağa başladı. Meger ol yāķut rengindeki dār lı  akide idi. Ağzında eriyip boğazına gitmede iken  Amr’a itdi: “Hey bu ne laķif nesne olurmuş!” dirken Kelbād’ın boğazı ķuruyup g zleri kararıp başı d ndi: “Hey bre  Amr! Yene bańa reng eyledi gibi.” dirken şeker ağzında eriyip  aklı başından gidip yıkıldı.  Amr, ř kr-  Yezdān eyledi; ammā alışup bendini  zemedi. Z rā Kelbād gibi  ayyār bendidir.  Amr  aciz ķalıp āķir m nācāta başladı. Meger Ebu’l-fetķ g zedirdi.  Amr gelmedi diyip eķrafı ararken ol araya geldi.  Amr’ı Һalāř

22^a eyledi. Kendi de Kelbād’ın ş retine girip ba deh  Kelbād’ı omuzuna urup doğru Pedev l řāh divānına girip Kelbād’ı yire urdı. řāhlardan iķsān istedi. Bu kez Baķtek-i Һaramzāde itdi: “řāhım baķalım, řāyed bu bend içinde olan Kelbād ola; z rā bil rsińiz ki Kelbād’ı birkaç kerre  Amr şatdı.” didi. řāhlar “Bel , kim dimedik.” didiler.  Amr feryād itdi: “Ne yabana s yler bu la n! İķsān virmemek içun b yle idersin. Ben ise bunu ele get r nce neler çektim. Az ķaldı ki boğazı ele vireyazdım.” didi. Yā Kelbād, biz b yle renge d ře d ře g z m z ķorķumuřdur. İsted ğin ķadar iķsān idelim; ammā bir tecr bemiz var, ķā il olursań.” didi.  Amr “Nedir?” didikde “Seni bend idelim; ba deh  yatan  Amr ise ne istersen virelim.” didikde  Amr, açmazdan g gs n ge r p “Baķa la n, bir daķı elime girersen yine  arab idip seni bilinmez yire şatayım. Bir daķı řāhın y z ni g rmeyesin.” didi ve Baķtek’e

22^b bir baķıř baķdı ki Baķtek’i c h d şıtmaları ķutup y regi ağzına geldi. “H lķ-ı kelām idip laķife iderim.” didi ve “Bu yatan  Amr’dır, digildir; Kelbād’a

ziyāde ikrām lāyıkdır.” dimege başladı. °Amr hāz idip “Hā şöyle H^wāce Bahtek, bizim kadrimizi bilirsin! Nār-ı nūr senden rāzī olsun.” didi. Bahtek, kōrkusından çıkarıp arkasından kendi kaftānın virdi. Nūşurevān itdi: “Bre Bahtek! Nedir bugün Kelbād’a bu kadar i°tibār bir kerre °Amr’ı tūtmağla.”didi. Bahtek itdi: “Şāhım Kelbād'ın bu hızmetsi başa geçdi. °Amr gibi bir kāvī düşmeni bu hāl ile götürdi. Bundan büyük ne hızman olur.”diyip rumūz ile bildirdi. Ammā şāhlar bu rumūzdan almayıp °Amr’a vāfir māl virdiler. Hattā Pendevīl Şāh, üzerinde olan cümle libāsın çıkarıp virdi. °Amr du°ā idip “Şimden soñra ben de °Arabları birer birer size böyle getirüp hūnerler ideyim” diyip “Bunu size teslīm eyledim, hele iyüce hākından gelin. Eger Hāmza tıyarsa gelir, kırtarır.” diyip ol hil°atları omuzuna urup taşra olduğda Bahtek, başını yirlere urup “Hayıf size şāhım! Ben rumūz itdim;

23^a ammā bilmediñiz. Bunda hūner çokdur diyip uşūl ile bu, Ser-bāz-ı Cihān’dır diyü bildirdim. Ammā şāhlar, bu sözlerden hiç añlamadıñız.”diyip feryāda başladı. Nūşurevān, “Be hey cühūd gidi! Nedir aslı? Söyle, görelim.” didikde, Bahtek “Hey şāhım! Hele şu yatan devletli kimdir, °aqlın getirüp görelim.” didi. İlāç idip °aqlın getürdiler. Kelbād göz açıp kendüni bu hālde görüp feryāda başlayup ağladı. “Devletlü şāhlar! Hāşā, ben °Amr degilim. Nār-ı nūr hākkıçün ben, °Amr’ı Sāviye Bānū’nuñ sarayında tūtmuşdum. Cālūt °Ayyār’ı size göndürdüm, ben yalnız kıaldım idi. °Amr baña seng-i şifādır diyip dārūl °akide şekerı virip beni bu hāle giriftār eyledi.”diyip ahvāli bildirdi. “Bu kerre de beni āzād idiñ. °Amr’ı tūtup getürmez isem beni kendi eliñiz ile nice öldürür iseñiz öldürüñ.” didi. İşte tahkik Kelbād oldur, ğanī bulup Nūşurevān, Bahtek’in yüzüne tükürüp “Ey la°in! Çünkü sen bildiñ, niçün bize āşikāre

- 23^b beyân eylemediñ? Bâri saña ve bize itdiği acıları alıp şalıvirmezdik.” didi. Bahtek feryād idip “Be hey şāhım! Ben  aqlımı yitirdim; cümle bildigim bilmez oldum. Görmediñ mi baña nice hışımıla bağdı. Şandım ki oturduğum yirde bir hañçer ile yüregimi yardılar ve hem āşikāre, “Bir dağı seni  arab idip irak yirlere şatarım ki bir dağı şāhıñ yüzüni görmezsin.” didi. Geçende H^wāce olmasa beni boğazımdan aşarlardı, siziñ haberiñiz yok idi.” didi. Pendevıl Şāh, dönüp Kelbād'a itdi: “Ey cartāzan! Sen de  ayyārım diyip lāf idersin.  Amr, seniñ ağırıñca māl alıp gitdi. Eger bir dağı dīvānıma gelirseñ katl iderim.” didi. Emir idip Kelbād'ıñ bendin aldılar. Kelbād elem ile taşra çıkup gitdi. Bu tarafından Şāhib-kırān-ı  Ālem ol gün şikāra çıkmışdı.  Amr da başka şikār kovup giderken bir eski köbrüye geldi. Şikār köbrüden öte geçdi.  Amr da diledi ki öte geçe. Meger köbrünün ba zı ağaçları  opmuşdı.  Amr, şikāra
- 24^a cān atıp giderken aşağı düşdi. Meger aşağısı bataklık idi.  Amr, kıyıladığıca miyānına varınca batağa batıp çığmağa dermānı  almadı. Ammā Kelbād, bu acılar ile Amr'ıñ ardına düşüp fırsat arardı. Irakdan Amr'ıñ böyle olduğun görüp şafāsından  aklı gidip bir niçe  ayyārlar ile gelip her tarafından üşüñdi idip kemend ile çeküp  Amr'ı taşra aldılar ve mu kem bende çekdiler. Meger Ebu'l-feth ol arada şikār iderdi.  Ayyārların “Hāy, hūy!”şadāsın işidip ol araya geldi. Gördi  Amr bend içinde alıp götürürler, neylesün yalnız. Bu  adar  ayyārlar var, halāşa çāre yok.  Ayyārlık yiri degil, āhir cān atıp Emīr-ü  Arab'a gelip feryād eyledi: “Meded devledlü Şāhib-kırān! Kelbād dayımı şu tarī  ile bende çeküp götürdi. Eger sizden himmet olmaz ise ta kī  bu kerre helāk iderler. Zīrā cānları acımışdır.” didi. Şāhib-kırān'ıñ cān başına şıçrayıp “Sen evvel var, ben de ālāt-ı harbīleri  uşanıp varayım.” didi. Ebu'l-feth gitdi.

Emîr-i ʿĀlem ālāt-ı harbîleri kuşanıp üzerine bir kürk geydi ve Emîr-i āhūra itdi: “Kaçan benim naʿramı işidesin, der-ʿakab ʿAşkar’ı şalıvir gelsün; ol beni bulur.” diyip gitdi. Ammā Kelbād, ʿAmr’ı alıp şāhlar huzuruna çıkarıp “Ey şāhlar! İşte bu kerre ne dırsıñız? Muradıñız bu ʿayyār degil mi? Hiç amān zamān virmeyüp haqından geliñ; hem siz kurtuluñ hem biz.” didi. Şāhlar şād oldular. Yene Bahtek inanmadı. “Ey şāhlar! ʿAmr, Kelbād’ı bize şata şata bu kadar mālımızı aldı. Bu defʿa da tecrübe için Kelbād’ı bende çekelim, görelim taḥkīk ʿAmr tutulmuş ise Kelbād’a riʿāyet idelim.” didi. ʿAmr feryād idip: “Bre meded! Beni ḥalāş eyleñ, ben Kelbād’ım. ʿAmr, beni size satıp gidecek.” didi. Ammā ne çäre! Kelbād, Nār-ı nūr’a kaşem idip şāhlara kanāʿat geldi. İmdi bu ʿayyārı nice helāk idelim, diyip müşāvere eylediler. Pendevîl Şāh itdi: “İki ʿaskerin ortasında katl itsünler ki cemīʿ ʿālem görüp ʿibret alsunlar.” didi. Nüşurevān itdi: “Ḥamza görür, ber-dār itmeden yitişüp kurtarır; çok fesād olur.” didi. Bahtek ise “Bre meded! Hemān katl olsun. Ḥamza şimdi gelir.” diyip şāhıñ ayağına düşüp “Amān şāhım, tiz katl olsun.” didi. Hele bir dār ağacı dikdiler. ʿAmr’ı alıp ber-dār idecekler. Kelbād, ḥalīfeleri ile etek dermeyān idip şöyle eyleñ, böyle eyleñ diyip ḥukūmet iderdi. ʿAmr ise bu ḥālî görüp “Ey dirīgā! Bu nevbet ne ḥāl oldı? ʿAceb Ebu’l-feth ve Şāhib-ķırān benim ḥālîmi işitmediler mi? Ğayri dünyādan naşībim kesildi. Ammā Ḥwāce, āḥir zamān peygamberi Muḥammed Muştafa Şallallāhü ʿAleyhivesellem önünde nice gazālar idip peyk-i resūl olursun, diridi. Sultān-ı şaķaleyn daḥı dünyāya bile gelmedi ve Ḥwāce’nıñ hep söz toğrudur.” diyip tesellî iderek “İlāhi, Resūlallah ḥürmetine baña ḥalāşlık vir!”

diyip münācāta başladı. Ammā Kelbād-i ʿAyyār, Nūşurevān'a itdi: “Şāhım, ʿAmr'ı boğazından mı aşalım yohsa kıltuğundan aşıp okla tır-ü bārān idip helāk idelim.” didi. Bahtek hemān boğazından aşın, şimdi bir belāya uğrarsınız dirken anı gördüler. Bir serheng siyāh-pūş anı bunı aralayup gögsi

25^b kös gibi gürlüyüp şāha itdi: “Benim hātırım için olsun şol ʿayyārı āzād eyleñ, recā iderim.” didi. Pendevīl Şāh ateş olup “Hāyde bre! Şuradan şāhlar huzūrunda niçün böyle nā-ma^cķül hareket idersin? Seniñ ne haddiñ var ki benim düşmānımı recā idesin.” didi. Şāhib-kırān-ı ʿĀlem ğāzab-nāk olup Bahtek'e itdi: “Ey H^wāce Bahtek! Sen ne dirsın, şimdi benim recām şāhlar kıtında geçmemek olur mı?” didi. Bahtek, gördü ki söyleyen Şāhib-kırān'dır; cühūd sıtmaları tıtdı, ayağa tırup “Şāhım, bu serheng bir ʿazīmü'l-şān kimsedir. Elbetde sözi olmamaķ olmaz. Eger sözi olmaz ise fesāda varır, siz bunı bilmediñiz.” didi. Nūşurevān yavızlanıp ne herze söyler bu la^cin? Bir serheng nedir ki şāhlar yanında anıñ sözi ile iş ola!” didi. Bahtek itdi: “Belī şāhım, bu serheng yavız-ser kişidir, darb-u dest ile de eliñizden almağa ķādir.” didi. Şāh itdi: “Bre cühūd! Ne dimek istersin?” didi. Bahtek “Meded

26^a şāhım! Ğamza'dır añlamaz mısın?” dirken Pendevīl Şāh'ın oğlu Feyrüz hayli bahādır geçünürdi. Hemān yirinden tırup: “Ey serheng! Zoruñ nedir? Şāhlar huzūrunda bī-edeblik idersin.” diyip Şāhib-kırān'a bir muştı havāle kıldı. Emīr-ü ʿĀlem, el ayasın karşı virip māni^c eyledi: “Bre nādān! Sen misin baña muşt urup?” diyip üzerinde olan pūşidesin giderip dāll tığ olup: “Benim Şāhib-kırān Ğamza-i Pehlevān ey ahmaķ harīfler! Benim yādiğārımı size helāk itdirir miyim?” diyip önüne gelüp kāfirleri iki pāre iderek na^cra urup

“Ey Şāh-ı İşfahān! Neyleyem şāhlara? Kendi hānesinde katl yoğdur. Yoğsa ben bilürdüm, neyledim. Hele soñra söyleşiriz.” didi. Nūşurevān havfından nice idecegin bilmedi. Server-i ʿĀlem bārigāhdan taşra yürüdükde Kelbād, bu hāli görüp hālīfelerine emir eyledi: “ʿAmr ʿAyyār’a teber uşuruñ yoğsa iş düşvār olur.” didi. ʿAyyārlar, ʿAmr’ıñ üzerine yürüdükde Emīr-ü ʿĀlem bir naʿra öyle urdu ki cümle ʿayyārlarıñ teberleri yire düşdi. Ebu’l-fetħ gelüp

- 26^b ʿAmr ʿAyyār’ıñ bendin alıp ʿAyyār-ı Cihān ayağā tūrup şükür-ü Yezdān eyledi. Eṭrāfına bakıp gördi. Kelbād-i ʿAyyār şaşmış; sağā, şola bakup tūrurken ʿAmr varıp bir ṭabanca ile yıkup bende çekdi. Ebu’l-fetħ Kelbād’ı alıp dār ağacınıñ dibine getürdi. İpi Kelbād’ıñ boğazına ṭakıp diledi ki asa koyā. Kelbād ʿağlın başına cemʿ idip feryād eyledi: “Amān yā Şāhib-kırān! Bu amān bilmez ʿayyārlar elinden beni hālāş eyle.” didi. Zīrā bilürdi ki ʿayyārlarda mürüvvet olmaz. Emīr-ü ʿĀlem, amān şadāsın işidip “Bre ferāğat eyleñ, amān diyene zevāl olmaz.” didi. ʿAşkar da gelüp Şāhib-kırān’ıñ eṭrāfını dolaşıp gezerdi. Ebu’l-fetħ varıp Şāhib-kırān’a götürdi, Şāhib-kırān yitiştirdi. Server gözlerinden öpüp üzerine sivār olup andan sağında ʿAmr, şolunda Ebu’l-fetħ küffārı yarıp karşı tūranı iki pāre iderek serā-perdeye geldiler. Dil-āverān-ı İslām, Şāhib-kırān’a duʿā idip ʿAmr’a bakdılar ki yüzi gözi çamır. Hemān söylerken bir dişleri ağarır ʿacāyib hāl olmuş. Hālīfeleri gelip “Şükür sağlīga
- 27^a ey Ser- bāzu Cihān!” diyip Ebu’l-fetħ’e duʿā eylediler. ʿAyyār-ı Cihān da şikār ardınca giderken köprüden düştüğün beyān idip “Ne oldısa baña gurūrdan oldı. Gurūr iyü maʿnā degildir; ammā olacağda var.” didi. Şāhib-kırān biraz acıdı, biraz da laṭife eyledi. ʿAmr itdi: “Himmetiñde ecelim yoğ imiş, hālāş oldum. Aʿdāya özüñe hağāret oldı; ammā āğāh oluñ. Bundan soñra

Kelbād'a bir iş itmeyem. Baña huzür virmez. Yā ben anı ıtaya iderim ya ol beni. anımız ele girerse halāša āre yodur." didi. Őāhib-ırān "Sen bilürsin, lākin gözüñ aç." didi. Amr da "Allah kerīm!" diyip ıup gitdi. Bu arafdan Kelbād, Amr'ı ber-dār ideyim dirken kendi öleyazdı. Őāhib-ırān, mürevvet idip halāş olduda halīfeleri bendin aldılar. Cümle Őāhlar ve begler, bu hāle hayrān oldular. Ammā Kelbād kendüye itdi: "Őimden soñra Amr, beni hālime omaz, Őāhlar da baña düşmen oldı. İmdi terk-i diyār itmeden gayri āre yodur." diyip küffār askerinden ıup Hemedān'a gide. Bir de

27^b fikir itdi; beni anda da rāhat omaz diyip nā-āre olup bir abdāl Şüretine girip İŐfahān'da tekye varıdı. Anda varıp tekye Őeyhıne bīat idip geup bir post üzerinde arār eyledi ve ok esrār yiyüp Amr ile geen ser-encāmları fikir idip deryā-yı hayrete varıdı. Gāh gāh āh u ser eküp yanında olanlar: "Bre abdāl, ne var tā böyle āh u vāh idecek! Yiñi āŐıa beñzer." dirlerdi. Kelbād itdi: "anı yiñi āŐılık eskiyip cānımdan bızār oldum." diridi. Bunlar bunda; ammā bu arafdan Amr daı Kelbād'ı aleb idip ok arayıp bulımadı. Āhir bir halīfesin Őikār idip gü ile abdāl olup tekyede olduun irār itdirdi. Ser-bāz-u Cihān derviŐlik degil mürŐid-i kāmil olabilür. İŞte bir abdāl olup tekyeden ieri girdi: "Ey dost eyvallah! Keyifler güzel mi?" diyip esrār ıarıp ortaya odı. Anda olan dervişler, gördüler ki bir eski babayānı derviş fuarāsıdır. "Hey erenler Őāhı! Őafā geldiñiz." diyip Amr Ayyārıñ elin öpüp muħabbet itdiler. Amr da geup bir postu üzerinde arār idip başladı erafı

28^a gözden geürmeye. Gördi, Kelbād bir köşede başını hıraya eküp oturur. Sulān-ı Āyyārān bilüp gönünden itdi: "Nā-bekār Kelbād! Dünyāda sa olduça elimden urtulmazsın." diyip acmāz odı. Birazdan abdāllar cem

olup ba^cde'l-ta ^cām şükür-ü Yezdān idip muşāḥabet iderek herkes yirine varıp uyumağa başladı. ^cAmr itdi: “Abdāllar ne tiz uyumağa başladınız, biz bunda muḥabbete geldik. Esrārınız geçdise bende bir miqdār var. Esrār tazeleyüp muḥabbet idelim.” didi. Birkaç abdāl: “Eyvallāh ^cāşık, esrārımız geçdi.” didiler. ^cAmr ^cAyyār enbān-ı berekātndan bir cüzdān çıkarıp meydāna kodı. İçlerinden birine “Ey babamñ cānı! Bu esrārı cümle cānlara taḫsīm eyle, şafālanalım.” didi. Ol ḥarīf, cümle abdāllara birer miqdār virdi. Hep yidiler, Kelbād yimedi: “Benim esrārım var, siz şafāñızda oluñ.” didi. Zīrā ^cAmr'ı görüp şübhe itmişdi. Ammā ^cAmr, ol kadar hüner itdi ki görenler yüz yıllık

28^b abdāl şanırdı. Ammā abdāllar, Kelbād'ın başına üşüp “Bre ^cāşık, zāhir bu dervişlikdir! Bizler bengi, sen bizim temāşāmızı idersin. Bizim ^cādetimiz budur ki cümlemiz bir ḥālde olur diyip nā-çāre Kelbād ilzām olup ol esrārdan yidi. Nevbet ^cAmr ^cAyyār'a geldikde ^cAmr, cüzdānı koynuna koyup yimedi. Abdāllar itdi: “Pīrim, siz niçün esrār içüp nūşlanmadınız?” ^cAmr itdi: “Erenler şāhı, siz yatırken ben keyfi yaptım.” didi. Kelbād'ın yüregi ağzına gelüp “Yoğ ben bu kavle rāzı olmam. Sen de bizimle ol.” diyip ibrām eylediler. “^cAmr, ben keyfi yaptım idi; ammā ḥōş nefes ḥaḫlayalım.” diyip elin koynuna şoğup ^caynīle ol cüzdāna beñzer bir cüzdān çıkarıp ondan esrār çıkarıp yidi. Biraz uyuyup cümle dārūdan geçdi. ^cAmr, Kelbād'ı ol şüretle alıp serā-perdeye getürdi. Bevvāblar gördi. Bir abdāl, bir abdālı arḫasına urmuş. “Ne ḥaber?” didiler. ^cAmr itdi: “Şol abdāl ile müşkil da^cvām var. Şāḫib-kırān ḥuzūrunda murāfa^ca olmağ isterim.” didi. Andan Şāḫib-kırān'a

29^a ^carz olunduğda ḥōş getürüñ, didi. ^cAmr , serā-perdeden içeri girdi. Ḥalīfe-i İslām ve cümle begler gördi. Bir ṭorlağ derviş bir kendi gibi ṭorlağ abdālı yire

urdu. Şāhib-ķırān'a "Ĥakķı icrā eyle, Őu abdāl ile da^cvām var." didi. Server itdi: "Yatunuñ ^caķlı baŐında yok, kimiñ ile da^cvā idersiñ?" didi. ^cAmr itdi: "Eger ^caķlı özünde olsa getüremez." didi. Şāh-ı merdān itdi: "Yā siziñ pīriñiz yok mı, mābeyniñizi faŐl ide." didi. ^cAmr itdi: "Bu abdāl, ĝāyet müte^cannid, pīr sözi ile ^cāmil olmaz. Ol ecilden size getürdüm." didi. Server itdi: "ĤōŐ söyle; ĝörelim ol ne söyler, sen ne dirsın ?" didi. ^cAmr, ben de bir ĥavāŐ var, okuyup ^caķlı gelsün, diyip Őöyle böyle dirken Kelbād'ın ^caķlı gelüp kendini Şāhib-ķırān ĥuzūrunda, ^cAmr da baŐı ucunda ĝördü ki aĥŐām esrār viren abdāl hele beni Şāhib-ķırān ĥuzūruna getürmüŐ. Eger tenhāda olsam begler ile

- 29^b ^cAmr baña çok caĝa iderdi, diyip Şükür eyledi. ĝördi eli ayaĝı boş, ķalkup el ķavŐırıp ^cAmr ^cAyyār'ın yüzüne baķdı. ^cAceb murādı ne ola, dirken Şāhib-ķırān baş ĝaldırıp baķa "Abdāl, bu abdāl senden Őikāyet ider. Sen niĝün rencīde idermişsin?" didi. Kelbād itdi: "Devletlü Şāhib-ķırān! Ben buña rencīde itmedim. Bu benim cümle mālım alıp döĝe döĝe ķolum ķanadım ķırıp āĥir abdāl oldum, yine elinden ĥalāŐ olmadım." didi. ^cAmr, "Yabana söyleme bre serkeŐ ĥilekār! Ben bu ũarīķda pīr oldum. Baña iĥā^cat itmez." didi. Şāhib-ķırān yavızlanup "Bre ben tekye Őeyĥi degilim! Siziñ diliñizden bilir bir köhne abdāl buluñ, da^cvāñızı faŐl ide." didi. Kelbād, feryād idip: "Devletlü Şāhib-ķırān! Ben abdāl degilim, Kelbād-i ^cAyyār'ım; bu ^cAmr'dır." diyip aĝladı. ^cAmr da aĥvāli ĥaber virdi. Şāhib-ķırān ve Kubād Şehr-yār vesā'ir begler ^cAmr'a baķıp ĥayrān oldular. Andan Kelbād-i ^cAyyār, Şāhib-ķırān'a
- 30ª baş koyup "Devletlü Şāhib-ķırān! Ben bu ^cayyārın elinden ĥalāŐ olamadım. Ĥĥir abdāl oldum yine ĥalāŐ olmadım." diyip ^cAmr'a bī^cat eyleyüp yine

ikinci hâlifesi yirinde karar eyleyüp ziyâfete başladılar. Bu taraftan Pendevîl Şâh, Şâhib-kırân'ın da^cvetin kabul itmeyüp ceng mu^ckarrer olmuşdu. Çün iki taraftan şabâha müntazır olup şabâh oldukda at, fîl, gergedânlar yine sivâr olup alâylar, şâflar bağlanup meydân yiri açulup meydâna kim girer dirken Nüşurevân tarafından Nüşurevân'ın oğlu Feyrüz hiç kimseye bakmayıp rahşın meydâna sürüp er taleb eyledi. İslâm tarafından her kim mu^ckâbil oldısa cevâb viremeyüp kimin helâk kimin za^chım-dâr eyledi. Bir de anı (gör) gördüler bir ni^ckâb-dâr meydâna girip ber^cğ-i hâtif gibi na^cralar bahş idip “Hey bre ^ckaltabân, ibn-i ^ckaltabân; meydânı yalınız mı şanırsın! Erlik baña cevâb vir.” didi. Feyrüz gelüp “Bağa şu ^cavrat gibi ni^ckâblı, gâlibâ eceli gelmiş, evvelâ sende erlik olsa ^cavratlar gibi yüzi ni^ckâblı meydâna gelmezdiñ. Turma hamle eyle.” didi. Ol ni^ckâb-dâr itdi: “Bre pelîd! Benim ni^ckâb aşdığımıñ aşlı

30^b var. Sen hemân hamle eyle.” Feyrüz .“Ben yidi iklîm şâhınıñ oğluyum, bilmiş ol!” diyip cenge başladılar. Her ne yüzden hamle itdise ol ni^ckâb-dâr men^c eyledi. Feyrüz gördi, bu tayandı; bir iş idemedi. Hemân dall tîğ olup çaldı. Ol ni^ckâb-dâr men^c idip Feyrüz'a bir tîğ naşıl urdısa eger hânesine varınca iki pâre eyledi. Nüşurevân gördi: “Bre meded!” diyip cümle ^caskere, “Koman bre!” dedikde deryâ mişâli kâfirler ol ni^ckâb-dârıñ öze hüm ü hücum eyledi .Ol da bu kâfirlere bir giriş girdi ki güyâ kühsâra ateşler düşdi. Küffârıñ başına kıyâmeti kopardı .Hây, hüy eflâke çıktı. Şâhib-kırân ta^caccüb idip: “Eyâ bu kim ola ?” diyip istediği imdâd ide gördi. Yalınız cevâb virmege kâdir, acmâz koyup temâşâya turdı. Âhir a^cşâm olup az kaldı ki yalınız başıla bu kadar

çoğluk  askeri B ze Ő h emir eyledi .  abl-u  r m  aldılar. Ol ni  b-d r yine geldiği  arafa  ekil p gitdi. İki  arafdan  onup hel k olanları defn itdiler.

- 31^a Z hm-d r olanların z hmini Őarıp herkes ol ni  b-d r n  erligin s ylerdi. Amm  N Şurev n, y s-ı m tem idip siy hlar giydi. Pendev l Ő h itdi: “Bre bu naşıl kimse idi? Bilse n bizim ile  ad veti nedendir, haber alaydık ” diyip m temler itdiler. Bu  arafdan  amza Ra ıyallah   Anh  b rig ha geldi. C mle begler Őem ine cem  oldular. Ba deh  Em r-    lem,  al fe-i İsl m’a ba up “Ci er-g Őem sen ne dirsın? Bug n ol ni  b-d r ne erlikler itdi.  ub d Şehr-y r “Devletim ata, bu yakında b yle erlik kimsede g rmedim.” didi. Ő hib- ır n,  Amr’a itdi: “Var  Ayy r, c st   c  idip Őundan bize bir getir g relim, kimdir.” dedi.  Amr da ol siv r n  gitd gi  arafı  utup e rafı g z r id p bir puŐte  zerine g rdi. İki  ağın  ortasında biraz  asker  onmuŐ, orta yirde bir ceng d  b rig h  urulmuŐ. Varıp  Amr ol b rig hdan i eri girdi; amm  ol dil ver hen z gel p oturmuş,  urmayup ser-g zeŐtesin  ik ye eyler.
- 31^b  Amr g rdi bunu  kel mında  Őin lik var. Di  kat idip g rdi Sa  d Neb re’ dir. Ő h olup hem n kendi Ő reti ile sel m virdi. Sa  d Neb re,  Amr’ı g r p “H y Ser-b z-u Cih n!” diyip elin  pdi. “ oŐ geldi n!” diyip yanına aldı.  Amr da, “ fer n g z m n r ! Bug n iy  erlik itdi n, g za n m b rek ola.” didi ve “Y r  gidelim, z r  begler ve Ő hib- ır n m ntaz rlardır ve size m Őt k rlar. Ő d idelim ve pederi n Őandaliiyesi boŐdur.  ar r eyle, z r   ılıcı n ile aldı n; imdi buyuru n gidelim.”didi. Sa  d Neb re itdi: “Ey Ser-b z-u Cih n! Nola gidelim; amm  benim mur dım k ff ra bir iy   ılı  urma dır.”  Amr itdi: “Be hey o ul! Sen k ff ra bir  ılı  urdun ki  iy mete  adar d sit n olur. Z r 

yidi iklīm şāhınıñ oğlunu qatl eylediñ. Ol qadar ʿaskere bu qadar iş idip yine selāmet geldiñ. Bu dilāverligi kim itmeye qādir. İmdi Şāhib-qırān'ıñ

32^a inkisārından hāzer eyle. Soñra nādim olursun” didi. Ne hāl ise şehzādeniñ gönlün idip ʿasker-i İslām'a getür(di). Meger şehzāde vilāyet-i Kāşāne düşüp Cābir-i Kāşānī nām bir şāhı qatl idip ʿaskeri İslām'a getürmüşdi. Bu kerre ʿAmr varıp Şāhib-qırān'ıñ kulağına yapışup müjde eyledi. Cümle begler şād olup qarşu varıp getürdiler. Saʿīd Nebīre, Şāhib-qırān'ıñ ayağına düşdi. Emīr-ü ʿĀlem de bağına başup görüşdi. Andan cümle begler ile görüşdüler. Lendühā da görüşdi ve Qubād Şehr-yār'a bīʿat eyledi. Cümle beglere hedāyesin virip ʿazīm şinnikler olup tabl-u şādumānī çalındı, ziyāfete meşğul oldular. Kāfirler işidip “ʿAceb aşlı ne ola?” dirken Şehmer, haber virdi. Nüşurevān dağı ziyāde ğam-gīn oldu. Bu ʿArab ne ʿaceb nām u şānu? Şevket-i Beydā itdi: “Biz bundan bir kerre intikām alamadık.” didi. Bahtek itdi: “Şāhım sen şafāda ol, ʿArablar şimdi hem mağrūr hem ğāfillerdir. Bu gice

32^b ben Keçekitā-yı Laqlaql nāmda Cārta bahşinden istihrāc eyledim. Eger şeb-hūn idersen Nār-ı nūr fırsatı bize virecekdir.” didi. Pendevīl Şāh ve Nüşurevān: “Āferīn bre H̄wāce Bahtek! İyü istihrāc eylemişsin.” diyip şeb-hūn tedārikin gördüler. Ammā bu tarafından Saʿīd Nebīre nevbet nevbet bekler, ziyāfet iderlerdi. Küffāra muqayyed olamadılar. Ammā gice olduğda herkes bārigāhına varıp rāhat oldular. Ancaq Pīr-ü Ferhādi qarağolda idi. Küffār tarafından hilāf hareketi görüp bildi kim şeb-hūn var. Şāhib-qırān'a haber idecek idi. Oğulları māni^c oldu. “Şāyed imdādları gelmişdir, istikbāle giderler.” didiler. Ol da ferāgat geldi; ammā ol tarafı çeşm-i güşde oldu. Sulţān-ı ʿAyyarān, bārigāhında yaturken rü'yā gördü ki bir ālā-yı hūnzīrlar

İslâm askerine hücum iderler. Uyanıp Şāhib-kırān'a haber virdi. Sen gāfil olma, ben varıp küffār askerine bakayım dirken nāgāh bir ğavġadır nıṣfi'leyleyide kopdı. Ferhād Pīr ol hāli görüp cān başına şıçradı. Yigirmi biñ dilāver-i İslām ile karşıladı ve şīr-āne ceng eylediler. Beriden Şāhib-kırān dahı dilāverān-ı İslām'ı āgāh idip sivār oldılar. Küffār gelecek tarafından hāzır āmāde durdular ve çadırlar arasından çıkup bir cānibe çekildiler. Amr da varıp Ferhād Pīr'e irişdi. Bu kadar kāfire sed olmuş ğayretle ceng ider “Yā Ferhād, neylemek dilersin?” didikde “Hāy Ayyār iyü geldiñ! Var Şāhib-kırān'ı āgāh eyle, işte hāl ma'lūm.” didikde Amr itdi: “Şāhib-kırān āgāhdır, sen kāfirlere yol vir, gelsünler. Anlara bir iş idelim ki ölünce unutmasınlar.” didi. Ferhād Pīr, kaçır gibi idip kāfirlerin önünden şavıldı. Kāfir askeri de “Hāy, kaçdı!” diyip gürleyüp bārigāhlara gelüp gördüler. şīt ü şadā yok. “Bre meded, ğaflet!” diyip hemān çadırları yağmaya el şundular. Maḥallede İslām ser-firāzları her tarafından na'ra urup “Ey hilekār la'ınler! Öyle mi kıyās idersiz ki hīle ile ehl-i İslām'ı ğāret ider mi kıyās idersiz.” diyip yürüdükde küffār

33^a şaşdıklarından birbirlerin kırmaġa başladılar. Şabāh olunca azīm ceng eylediler. Şabāh oldukda dilāverān-ı İslām ordugāhdan çıkup bā-ḥuşuş Şāhib-kırān pür-ateş olup: “Ey Şāh-ı hīle-kār! Ben saña göstereyim, hīle itmek nice olur?” diyip kaçd-ı ālem eyledi. Bir tarafından Lendühā ve oġlu Arşün ve Melik-i Behrām bunun emşāli nā-müdārlar her tarafından yürüdüler. Küffārı bölük bölük idip kırmaġa başladılar. Şāhib-kırān ise ālem-i fenāya vardı. Şāh Nūşurevān ve Pendevīl Şāh, Baḥtek'e sögerlerdi: “İstihrāciñla yire batasın bre kör cühūd! Arab yavızlandı. Önüne kim hā'il olur?” dirlerdi. Gāh askerlerine ğayret virip “Sizler çokluk, onlar azdır. Şu Arab'dan intikām

33^b

alalım.” diridi. Ammā ne fā’ide, gitdikçe ceng ateşi °alevlendi. Bu kadar küffārı, °Arab dilāverleri demet demet idip kırarlardı. Leşden, başdan at işlemez oldu. Nerre-i °Arab bir yol başından ışığını çıkarıp eger kaçına çodı.

- 34^a Şağ kolun cebe yiñinden çıkarıp °uryān eyledi. Ve şāhların, °alemlerin göz terāzüsüne alıp şöyle yürüdü kim küffār önünden şavılıp ālāylar bozarak öyle zamānı olunca Nūşurevān’ın sancağlarına yitişüp tīg-u Daḥḥāk ile çalıp °alemi, °alemdārı iki pāre idip Pendevīl Şāh’ın beş pehlevānın katl itdiği ol güne kadar kimseye mağlūb olmamışlardı. Birbiri üzerine cān virdiler. Birine Şīrān °Arākī, birine Hışt-ı Endāzi °Arākī dirlerdi. Pendevīl, Şāhib-kırān’ın °alemleri kılıçladığın görüp, “Bre ne durursuz, iş işden geçdi!” didi. Bunlar da Emīr-ü °Ālem’e mukābil olup bişi de Şāhib-kırān elinden helāk olup yine şāhın tahtına hücum eyledi. H^wāce itdi: “Şāhım ne çurursun? diyip tahtıdan aşağı indi. Şāh daḥı Baḥtek’e baḥınca Baḥtek itdi: “Şāhım, böyle maḥalde H^wāce’niñ sözüne baḥılmaḥ gerek.” didi. Şāh eleminden Baḥtek’e birkaç topuz urdı: “Bre kör cühūd! Seniñ sözüñ ile dāim rezīl olurum!” didi. Baḥtek
- 34b itdi: “Bre meded şāhım! Söz vaḥti degil. °Arab irişdi ve gāzābı kemālde. Eger ele girecek olursak taḥkīk bize kıyar. Hemān kaçalım.” didi. Şāh da nā-çār sögerek “Ben, Ḥamza ile barışdım idi. Kör cühūd, sen sebep olup bī-ḥuzūr eylediñ. °Ākıbet bu ḥāle geldim.” diyü ağlayu ağlayu bir aḥa binüp H^wāce ardınca cān atıp gitdi. Bu taraḥdan Emīr-ü °Ālem Nūşurevān’ın tahtın kılıçlayup geçüp yine kāfir °askerine kılıç urdı. Pendevīl Şāh vezīrlerine itdi: “Ne tedbīr idelim?” Vezīrler itdi: “Baḥtek kaçdı; H^wāce, şāhdan evvel kaçdı. Hemān kendi başın çāresine baḥ” didiler. Ammā Şāhib-kırān na^cra urup “Yā

Pendevîl Şâh! Kani benim haşımları niçün kaçırдың? Ben de anlarıñ yirine seni esîr ideyim.” yakın geldikde Pendevîl Şâh itdi: “Bre meded, Şâhib-kırân’ıñ na^crası yakın gelmiş, kaçalım!” dimeye kalmadı; Emîr-ü ^cĀlem geldi. Pendevîl Şâh, dâll tîğ olup karşı geldi. Server-i ^cĀlem muqayyed olmayup bir eliyle tîğ dutan bileginden tutup bir elile kemerinden kavrayıp yire urdı.

35^a Ebu’l-fetḥ ḥabishāne çadırına götürdi. Küffār ol ḥālî görüp taraf ber-taraf kararını firāre tebdîl idip ikisi bir yerde kalmadı. Şâhib-kırân, tîğu gılāfına koyup döndi. Cümle begler de dönüp bārigāha geldiler. Māl-ı gānîmeti tağlar gibi yıgdılar. Pendevîl Şâh’ıñ ve H^wāce’niñ eşyalarına adamlar ta^cyîn olup bir nesnelere zāyi^c olmadı. Andan şehîd olanları defn idip zahm-dārları tîmāre meşgûl oldular. Şâhib-kırân, emir idip cümle begler şem^cine cem^c olup nuḫk siyāsetdir deyü Pendevîl Şâh’ı meydān-ı seyāsete getürdiler. Pendevîl Şâh seyāset ^calāmetin görüp kendiden ümîdi kesdi. Bî-amān beni katl iderler kıyās iderdi. Ammā Emîr-ü ^cĀlem itdi: “Ey Şâh-ı İṣfahān! Gördüñ mi dîn-i İslām’ıñ kuvvetin? Ne kadar az ^casker ile size gālîp geldik. İmdi siziñ Tañrı diyü perestiş eylediñiz bir ^cāciz maḥlûḫdur. Üzerine şu dökülse şoyunur hem kendi eliñizle yakarsız. Gel muḥālefet itmeyüp İslām’ı kabûl eyle, seni İṣfahān’a

35^b şâh ideyim. Eger ^cinād idersen ümîd itme ki ḥalāş bulasın.” didikde Pendevîl Şâh du^cā idip “Devletlü Şâhib-kırân, çün ki bu kadar luḫf oldukdan soñra dîn-ü İslām’ı kabûl idip kıızı saña vireyim.” didi. Pendevîl Şâh’ıñ bendin alıp Müslümān oldu. Şâhib-kırân’ıñ kademine baş kodı. Emîr-ü ^cĀlem emir idip a^clā ḥil^cat giyüdüp cümle mālın virdiler. Nice pehlevānlar esîr idi , anlar da ḥaḫ dîni kabûl itdiler. Şâhib-kırân, ol kadar iḥsān virdi ki kıyāsa gelmez.

Pendevîl Şâh ile Şâhib-kırân ol gice muhabbet eylediler. Şabâh oldukda “Devletlü Emîr, ben kuluna icâzet vir; varıp şehir halkını İslâm’a da^cvet ideyim.” didi. Şâhib-kırân-ı ^cÂlem icâzet viridi, Pendevîl Şâh yanında bulunan begler ile şehir kapusuna geldiler. Ammâ vezîrler, şehre geldikde kapuları bend itmişdi. İşte şâhları(n) geldiğini işidip haz itdiler. Kapuyı açıp Pendevîl Şâh’ı içeri aldılar. Sarayına gelüp tahtına oturdu, cümle halkı da^cvet idip “Bakın ey kavm! Ben dîn-i İslâm’ı kabûl itdim. Eger her kim baña tâbi^c olup Müslümân olursa ben evvekilden ziyâde ri^câyet iderim.” didi. Anlar da muhâlefet itmeyüp cümle Müslümân oldular. “Şâhımız ne dinde ise bizler de o dinde oluruz.” didiler. Müslümân olmayanları cümle kırdılar. Andan Şâhib-kırân’a nüzûl ni^cmetleri gönderdi. Ba^cdehü şehri müzeyyen idip Şâhib-kırân, Lendühâ ile cümle ^cArab, ^cAcem ve Yunan begleriyle şehir-i İsfahân’a dâhil olup saraya yakın oldu. Şâhib-kırân’ın atı ayağı altına dîbâ ve zîbâ döşedip Pendevîl Şâh karşı çıkup şöyle ta^czîm eyledi ki başlarına dürlü cevâhir nişâr iderek getirüp kondurdu. Pâ-yı taht-ı şandalliyyesinde Şâhib-kırân oturup kendi tahtında Halîfe-i İslâm Kubâd Şehr-yâr karar idip sâ’ir dilâverân da ^calâ merâtibihim, yirlü yerince karar itdi ve kendi de hizmete başladı. On gün ^calâ ziyâfet idip andan vüzerâsı araya girip Pendevîl Şâh’ın kıızı Dil-nevâz Bânû’yu Şâhib-kırân’a virip temâm kırk gün düğün olup Sulţân-ı ^cAyyārân

36^a nikâh eyledi. İki taraftan icâzesin alıp kendüye de Dâpe kızın nikâh eyledi. Bir cum^ca gicesi gerdege girip ber-murâd oldular. İşte Emîr-ü Merdân’ın bu nigârdan bir oğlu olup adına Dâvud Göçek diyeler. Bunuñ da zühürü vardır. Süleymân oğluyum diyip şehir-i Demgân’da bedi^c-i zamânile Süheyl-i silsile

36^b

bend-nām ile geldikde bu da gelse gerekdir. °Amr'ın da Şehper-nām bir oğlu olur. Maḥallinde beyān olunur. Ba°dehü Nūşurevān ne tarafa gitti, diyü cāsūsluḡa Kelbād'ı göndürdüler. Ammā bu taraftan Nūşurevān üç gün kaçıp bir gün bir yirde ḡondular. Çadır yok, māl yok felāket-yāb. H°wāce'ya bakıp “Bizler nereye gideriz? İşte māl, vilāyet elden gitdi. °Aceb Medāyin'e varsaḡ bizi ḡabūl iderler mi?” didi. H°wāce itdi: “Niçün ḡabūl itmezler? Ḥamza, kendi tarafından bir adam ḡomadı. Cümle zābiḡān bizim adamlarımızdır ve seniñ mālīñ cümlesi durur. Ḥamza tenbīh eyledi, bir ḡabbesi zāyi° olmadı.” didi. Nūşurevān itdi: “Yā H°wāce! Cümle ḡazīnem elinde idi. Nice zāyi° olmaz?” didi. H°wāce itdi: “Tenāzül itmedi, iki vecihden: biri bu ki şehri, Kubād Şehr-i yār fetḡ itdi, bir de ḡal°a ceng ile alınmadı; siz biraḡıp ḡaçdıñız. Ehl-i vilāyet ḡorḡularından teslīm oldular. Ḥattā Ḥubād, ḡazineñizi memhūri ile Ḥamza viridi. Ol da ḡabūl itmedi. Soñra šāh, boş vilāyet bulup zābt eyledi, dir diyip bir ḡabbe almadılar. İmdi buradan Kūfe cānibine varıp biraz asker cem° idelim. Eñ soñ siz yine ceng idersiz, diyip ol cānibe gitdiler. Kelbād varıp ḡaber alıp Şāḡib-ḡırān'a didi: “Emīr-ü Merdān! Tedārik görüp šāḡiñ ardınca gidelim. Ben anı bu ḡāl üzere ḡomam. Elbetde miḡdārın bildirsem gerek.” didi. Begler tedārik görüp gitmek lāzım geldikde Şāḡib-ḡırān, Dil-nevāz Bānū'ya bir bāzu bend virip itdi: “Ey Bānū-yı Cihān'ım! Eger bir oğlum olursa bunu bāzūsına baḡla, ḡız olursa şatıp cihāz eyle; arada seni yoḡlarım.” didi. °Amr, Sāviye Bānū'ya bir ḡat °ayyār libāsı virip o da böyle tenbīh eyledi: “Eger hüneriñ varısa oḡluma °ayyārlik ta°līm idip babañ ḡarīḡın

- 37^b bulmağa sa^cy eyle.” didi. Andan temām tedāriklerin görüp Pendevīl Şāh’a vedā^c idip ^cazm-i Kūfe eylediler. Kūfe begi çok kuvvete mālīk idi. Ammā bu taraftan çün ki şāh Kūfe’ye geldi. Kūfe Begi Nūşurevān’a karşı çıķup ^cazīm ri^cāyet eyledi. Haddizātında çok çadır ve hazīne virip ve eṭrāfdan ^casker cem^c idip şāhı salṭanatla Medāyin’e göndürmek için biş kerre yüz biñ ^casker cem^c oldu. Ammā bir gün Şāhib-kırān-ı ^cĀlem, Kūfe’ye gelüp şāha muķābil bārigāhların ķurup ķarār eyledi. Rāvī öyle rivāyet ider ki: “Ol zamānki Ebrehe, Kābe ķaşdı ile gelüp ^cākıbet Allahü Te^cālā’nıñ ğāzabına uğrayıp cümle ^caskerile helāk oldu. İki hemşīre- zādeleri varıdı. Ol zamān daķı şabīler idiler. Birine Erdivān Āhenķabā ve birine daķı Süheyl-ü Pelpāy dirlerdi. Bunlar büyüyüp hayli bahādır ķopdular. Ebrehe’niñ bir fitne-engīz vezīri kalmışdı. İsmine Fitne-rāy Vezīr dirlerdi. Ol Baḥtek meşrebli kāfir bunlara aḥvāli bildirip “Mekke ferrāşiniñ ođlu, Ebrehe gibi ķahhār pādişāhı siḥr ile
- 38^a helāk eyledi. Siz böyle bahādır ķopduñuz, Ḥamza’dan intikām almağa sa^cy lāzım geldi. Bā-ḥuşuş yidi iķlīm Şāh’ına ^cazīm ḥızmetdir.” diyip temām bunları idlāl eyledi. Ol bed aşıllar da yüz biñ ^casker ile ķalķup Şāhib-kırān üzerine ^cazm-ü rāh eylediler. Gelürken Benī Naķ^cī Kıbīlesi varıdı, anda uğradılar. Benī Naķ^cī Kıbīlesi’niñ bir begi varıdı, adına Ḥāriş Pīr dirlerdi. Zamānıla bahādır kimse idi. Bir zamān Kıa^cbe’de muķīm olup Ḥamza Rağıyallahü ^cAnhü Ḥazretleri’niñ hemşīresin almış idi. ^cAbdü’l-muṭṭalib’iñ kerimesinden bir fāris oğlu ğāyetle bahādır ķopmuşdı ve ğāyet a^clā nīze kullanırdı. Şöyle kuvvete mālīk idi kim nīzesi teymürdan geçerdı. Babası Ḥāriş büt-perest idi; ammā oğlu Mālīk ne büte ve ne ateşe ṭabardı. Bir gözi

yırtılāz idi. Ol sebebden heybetlü görünürdi. Laķabına Mālik-i Eşter Necefi dirlerdi. İşte bunlar ol araya geldikde Hāriş’iñ ve oğullarınıñ bahādır oldukların haber aldılar. Ol fitne-engīz reml idip gördi: Mālik’iñ ṭāli^ci

38^b kuvvettedir. Ol iki ḥaram-zādelere: “Bu Hāriş’iñ üç oğlu var, bahādırlardır. Bunları Ḥamza üzerine götürebile idiñ. Ben de bilürdüm ki Ḥamza’dan dād alırdık. Huşūşa Mālik didikleri gāyetle nīze kullanır, ḥaşmı Kaf’da olsa elinden ḥalāş olmaz.” diyip vaşf eyledi. Anlar da Hāriş’e ilçi göndürüp “İşte biz, Ḥamza’dan intikām almaya gideriz. Ne kadar ^caskere mālik iseñ beraber alıp oğullarıñ ile bize mutāba^cat idesin. Eger muḥālefet iderseñ evvel seniñ ḥaķından gelirim.” didi. İlçidir, ḥaber virdikde Hāriş, fikr idip yanında bu kadar ^caskeri var, gitmem disem cevāb virmek güç olur. Bāri oğlum, bu yüzden Ḥamza ile imtiḥān olsunlar. Ben soñra aḥvāli bildiririm .Ḥamza bir ehl-i merhāmet ^cāli-nesebdir. Böyle fikr idip aḥvāli oğullarına bildirdi. Mālik itdi: “Ey peder! Dayım ile nice ceng olur?” Hāriş itdi: “Māni^c degil, baba oğul ile ceng ide gelmiş. Hem Şāḥib-ķırān ile imtiḥān olursun.” diyip göñlüni

39^a eyledi. Andan bunlar da kādır olduğı miķdār ^cāsker idip cümlesi üç yüz biñ ^casker oldu. Mālik, bir ķışrağa binerdi. Adına Mādiyān-ı Şa^cşa^ca dirler, gāyet yügrek idi. İşte üç biñ tüvāna dilāverān ile Ebrehe-zādelere gelüp buluşdı. Ebrehe-zādelere de ḥaz idip ri^cāyetler eyledi. Andan ḳalkup ^cazm-i Kūfe eylediler. Bir gün Kūfe’ye yakın geldigin cāsūslar haber alıp gelip şāha bildirdiler. Şāh, ḥaz idip emir eyledi. Ṭabl-u beşāret ḳaldılar. Şāḥib-ķırān “Ayā nedir aşlı?” didikde Sulṭān-ı ^cAyyārān, şāhıñ dīvānına geldi. Gördi Baḥtek ṭurmayup Mālik’i medḥ ider ve Hāriş, Ḥamza’niñ hemşiresin ṭutardı. Bilmem niçün ḥuşūmet idip şimdi bize imdāda geldi, diyip ṭurur ve “Şāḥım

ben gördüm, bizim kitāblarımızdaki Ḥamza'yı gene kendi cinsinden bir kimse öldürse gerekdir. Hele varıp görüşüp bir hoşca taḥrīk ideyim.” didi. Şāh itdi: “Be hey la^cīn! Kitābların başında pāre pāre olsun. Bunca zamāndır sözüñ sebāt bulmadı.” didi. Baḥtek itdi: “Şāhım, bu ḳatī gerçektir. ^cArablar i^ctibār görünce babasına kıyar.” didi. ^cAmr, bu sözleri işidip ḥayrān oldu. Bu Ḥāriş'e ne oldu ki böyle ḥarām-zādeye uyup geldi.” didi. Şāh itdi: “Baḥtek, her zamān böyle tesellī virirsin; ammā soñı çıkmaz, nefesiñ ḥutulsun, şimdi neylemek gerekdir?” didi. Baḥtek itdi: “Şāhım; kılıç, ḳaftān alıp ben varayım. Din ğayreti başka da^cvāya kıyās olmaz. Māl mūldur ki māl ḥama^cına düşürüp Ḥamza'ya bir iş ide idi.” didi. Şāh da “Ne isterse vir.” didi. Baḥtek, ^caẓīm kıymetlü hedāyeler alıp kırk dāne cūhūdlar ile yola revān oldu. Sulṭān-ı ^cAyyārān ol demde Şāhib-ḳırān'a gelip ḥaber virdi. Şāhib-ḳırān elem idip “Var ^cAyyār, bir taḥḳīḳ ḥaber alıp gel.” didi. ^cAmr da “Nola benim de murādım; Baḥtek ile mācerāları nice olur, göreyim.” diyip gitdi. Ammā arḳasından Arşūn Bin Lendühā bile gitdi. Ammā Rāvi-yi Ḥōṣān şöyle rivāyet ider ki: Mālik vāḳı^ca görür. Bir pīr-i nūrānī gelür, ider: “Yā Mālik, saḳın dayın ile ve beglerle ḳuvvet imtiḥān ideyim diyip ceng eyleme, helāk olursun! Zīrā sen de āḥir zamān peyġamberi Muḥammed Muṣṭafa Şallallāhü ^cAleyhivesellem'in güzīde aṣḥāblarından olacaksın. Ḥuṣūṣā Ḥamza-i Şāhib-ḳırān'ın hemşīre-zādesisin.” diyip naṣīḥat eyledi. Ol zamān Ḥāriş on altı yaşında idi. Çün ṣabāḥ oldu. Mālik ol giceki vāḳı^casın fikr iderdi. Ol zamān ḳapuda bir ğalebe oldu. Nedir aṣlı, didikde “Ḥ^wāce Baḥtek geldi, içeri girmege icāzet ister.” didiler. Mālik itdi: “Baḥtek kimdir?”, “Şāh Nūṣurevān'ın ikinci

vezîridir. Zâhir siziñ imdâdlarına geldigin işidip istikbâle geldi.” didiler. Mâlik: “Ben neden imdâda geldim, benim ğayri murâdım vardır.” didi. Hele gelsün görelim diyip icâzet virdi. Bahtek içeri girdi. °Amr da tebdîl beraber girdi. Mâlik de °aceb heybet gördi. Bahtek du°ā idip oturdu, hedâyesin °arz idip “Ey dilâver! Bunları size Nüşurevân göndürüp selâm eyledi ve hōş geldi diyip hâz eyledi.” didi. Mâlik itdi: “Şâhınız ile âşinâlığım; kılıç, kaftan göndermeden murâdı nedir? Ben imdâda gelmedim.” didi. Bahtek itdi:

40^b “Dilâver, şâh seniñ bahâdrlığın işidip hâz itmişdir. Ol ecilden size hedâye gönderdi. Buña hōş geldiñ hedâyesi, dirler ve ben seniñ t̄ali°-ı mevlüdiñi yahşi bilürüm ve size yahşi müjdem var.” diyip sürünerek yanına geldi. Mâlik “Nedir müjdeñ?” didikde Bahtek itdi: “°Arab H̄amza°mñ ölümü seniñ elindedir. H̄alîfeleriniñ boğazına urқан taķıp h̄abs ideceksin ve cümle °askerini t̄ar ü m̄ar ideceksin. °İlm-i remilde böyle istihrâc eyledim.” didi. Mâlik, bu sözleri işidip ateş oldu. Hemân La°in°iñ ağızına bir sille-i pehlevâni öyle urdu ki birkaç dişi ağızına dökülüp arķası üzere yıkıldı. Mâlik şıçrayıp gögsi üstüne çıkup eşek kuyruğı gibi şaķalın eline alıp diledi ki başın kese. Atası H̄ariş ol h̄ali görüp “Ammân ciger-güşem itme! Bu, şâhñ vezîridir ve hem ilçidir; ilçiyeye zevâl yokdur.” diyip güç ile aldı. Ammâ Mâlik, Bahtek’i koğup yanınca gelenlerden bir kaçınıñ burnun, kulağın kesüp koğdı. Bahtek korķusundan kurşun degmiş h̄inzir gibi kaçıp oradan şâha geldi. Mâlik’in

41^a kendüye ittigi işleri taķrîr eyledi. Şâh itdi: “H̄ay kör cühüd! Başını kesmiş olaydı, biz de seniñ böyle yalan yire istihrâc idip bizi belâya giriftâr itmeñden kurtarırdı. Ben varıp din uğruna h̄izmet ideyim, dir iken gör ki neler söyleyüp

bize bir düşmen dağı peydā eylediñ. Her yirde benim ırzım pāy ü māl idersin.” diyip ğāzab idip “Bre tutuñ şu mel’ūm!” diyip yıķup kendi elile ol ķadar degenek urdu ki āvāzı çıķmaz oldu. Āħir H^wāce yirinden ķalkup Baħtek’i recā eyledi ve itdi: “Şāhım, ben varıp nev-civānı göreyim, naşıl kimsedir?” didi. “Hem Ebrehe’niñ hemşire-zādesin istikbāl ideyim. Ancaķ ol bize imdāda geldi.” didi. Şāh da icāzet virdi. H^wāce varıp her birine ricāyet idip kılıķ ķaftān götürüp ayrı ayrı hedāye eyledi. Bu taraftan Hāriş itdi. Hāris oğlu Mālik’e naşihat idip “Ciger-güşem, niçün böyle eylediñ? Nüşurevān yidi

41^b iķlīm şahıdır ve Baħtek ikinci vezīridir. Bize gönderdi, iyü itmedin.” didi. Mālik itdi: “Be hey peder! Benim Nüşurevān’dan ve ğayrilerden ne pākim var, bildiginden ķalmasun. Pādişāh’a lāyuķ mıdır kim bir kör cühūd baña göndürüp dayımı helāk itdirmeye ķaşd ider! Ben Hāamza’yı görmedim, nāmını işidip ıaşık oldum. Bir bahāne ile görüşmek isterdim. Şimdi bu bahāne ile geldim ve yamān ķaşdım yoķdur. Bāħuşuş bu gice vāķı^ca gördüm. Ceddım İbrāhim ıAleyhi’s-selām naşihat itdi: “Şaķın Hāamza ve begleri ile muķābil olma, helāk ider!” diyip beni āğāh eyledi. “Nihāyet murādım bir imtiħān idi. Lākin Hālilullah rızā virmedi.” didi. ıAmr bu sözleri işidip şafā eyledi. Diledi kim āşikāre ola, hele şabır eyledi; Şāhib-ķırān’a geldi. Mālik ve Hāriş neye geldigin ve Baħtek’e ittigi haķāreti haķer, Şāhib-ķırān haķ eyledi. Zīrā evvel şāha imdāda gelmiş didiklerinden ğam-nāk olmuşdı. İşte bunlar bunda; ammā bu taraftan Dānā sürüp ol araya geldi. Bunlara haķer virdiler ki: “Şāh’ın hāş

42^a vezīri H^wāce-i Dānā geldi.” didiler. Mālik bunı da şorup haķer aldı. Hāriş, H^wāce’niñ Müslümān olup ve ğāyet haķīm oldığın haķer virdi. Ebrehe’niñ

hemşire-zâdeleri H^wâce'nin vaşfin işitmişlerdi. Karşu varıp götürüp küllî ta^czîm eylediler ve itdiler: “Ey Vezîr-i Hâş! Bizler ne gedâyız ki bizlere istikbâl için gelesiz.” diyip elin öpüp üst yanına geçürdiler. H^wâce getirüp hedâyâların virdi ve Mâlik'e itdi: “ Oğlum, işte kılıç, kaftân seniñdir; niçün kabûl itmeyüp şâhın vezîrin rüsvây itdin?” didi. Mâlik itdi: “Yâ H^wâce! Benim Nüşurevân ile ne ^cadâvetim var ne dostluğum var. Bir murdâr cühûdî baña göndürmüş. Hamza'yı öldürürsün diyip halı-ı kelâm itdi. Ben de haķâret eyledim.” didi ve gördüğü vâkı^câyı H^wâce'ya beyân eyledi. H^wâce, “İyü itmişsin, Şâh da suç seniñdir diyip bir iyü kötek urdı; güç ile kırtardıķ. Benim oğlum naşîhat kabûl idip ehl-i İslâm'dan biri ile ^cadâvet üzere imtihân olma.

42^b Kendi bir miķdârını bilmeñ için ceng ider gibi her birleri ile muķâbil ol.” diyip vâfir naşîhat eyledi. “Hamza, hâlâ dehrin Şâhib-kırânı'dır. Şakınup ^cacele idip ^cırzın yıķdırmaya! Her ne kadar merdânelik ile kaç gün ceng iderseñ Şâhib-kırân yanında ol kadar hürmetli olursun. Senden muķaddem bahâdirân kimi kırık gün ceng eyledi, kimi otuz gün, kimi yigirmi gün ceng itmişdir.” diyip beyân eyledi. Mâlik, H^wâce'nin sözünden haż idip “Ey Pîr-i rüşen! Benim de murâdım böyle itmekdir.” diyip vâkı^ca gördüğün haber virdi ve H^wâce'ya du^câ eyledi. Ba^cdehü ikrâm ile H^wâce'yı gönderdi. H^wâce, gelüp şâha beyân eyledi: “Yarın gelürler.” didi. Şabâh oldukda Hâriş ve oğlu Mâlik karındaşları ile şahrânın bir tarafına gelüp şâhın ^caskerine muķâbil kondular ve hedâyelerin ^carz idip şâh ile görüşdüler ve hem niçün geldiklerin beyân eylediler. Şâh da bunlara ziyâfete başladı. Ammâ bu taraftan Mâlik bir nâme yazıp Şâhib-kırân'a gönderdi. İlçi gelüp Şâhib-kırân'a nâmesin virdi. Server-i

- 43^a °Ālem açıp okudu. Yazmış ki: “Yā Ḥamza! Gerçi dayımsın, lākin kocamışsın. Ālāt-ı Şaḥib-kırān’ı baña virip sen Kā^cbe’de devām-ı °ömr-ü devletime du^cā idesin. Bir zamān da ben atıp tuṭayım. Eger °inād iderseñ meydān-ı erenlerde imtiḥān olayım. Görelim devlet kimin olur?” demiş. Şaḥib-kırān: “Nola ben cengden dönmem. Gelsün beri, meydān ayırd ider.” didi. İşte ceng muḳarrer oldu. Bu kez Emīr-ü °Arab beglere bakıp “Ey begler! Ben, bizim hemşire-zāde Mālik’i nīze °ilminde māhir bilürüm. Olur olmaz kimse muḳābil olmasın.” didi. Üç taraftan tedārik görüldi. Çün şabāh olup üç bölük °asker yirinden ṭurup at, fīl, gergedānlar yine sivār olup şāflar bağlanup meydān kinārına gelüp °acaba meydān kimiñ olur dirken Ḥāriş İbn-i Süheyl, Mālik’e minnet idip meydāna girmek diledi. Mālik de icāzet virdi. Meydāna girip er ṭaleb eyledi. Bu taraftan Sa^cīd Nebīre, Şaḥib-kırān’dan icāzet alıp Süheyl’e
- 43^b muḳābil oldu. Süheyl iyü oḳ atardı. Nīze ve gürzü ile ceng itdikden soñra gördü ki cevāb viremedi. Hemān el tīr ü kemāne urup üç oḳ atdı. Sa^cīd Nebīre merdāna men^c eyledi. Bir oḳ da Sa^cīd Nebīre atdı. Süheyl’iñ siperinden geçüp kolun yarıp omuzu başından geçüp gitdi. Qolı aşılı ḳaldı, Sa^cīd diledi kim bağlaya. Mālik, na^cra urup Mādiyān-ı Şa^cşa^ca’yı sürüp “Hāy bre °Arab-zāde, neylediñ!” diyip Süheyl’i meydāndan ḳıkkardı ve Sa^cīd’e itdi: “Birāder, Ḥamza beglerinden saña kim dirler? Ḳarındaşıma °aceb iş itdiñ.” didi. Se^cīd: “Yabancı degilim yā Mālik! Seniñle de aḳrabayım. Baña Sa^cīd Nebīre dirler. Ḥamza oḒlu oḒluyum; ammā bizimle böyle ceng itmeden murādiñ nedir?” didi, kendüyi bildirdi. Malik itdi: “Benim de murādım serā-perdeye varıp bir yirde °işret itmekdir.” didi. Sa^cīd itdi: “Hāyda gidelim!” Mālik itdi: “Yoḳ öyle varmaḳ! Erlik degil, meydān ortasında ne ḳadar kimseye galebe idersem üstü

- 44^a yanında oturmak isterim.” diyip cenge başladılar. Şöyle ki birbiriniñ başına cihānı teng eylediler. Sa^cīd Nebīre ğayrete gelip bir nīze şöyle urdu ki Mālik, gürzin karşı virince arķaya aldıķda inüp başı aķ başına berāber oldu. Mālik ^cömründe böyle đarb görmüş degil idi. Hele güç ile şavdı. Ba^cdehü na^cra urup: “Yā Sa^cīd, gözüñ aç! Varıdı yine göre, sen de al.” diyip meydān başından aķ sürüp bir kötek şöyle urdu ki Sa^cīd’iñ elinden gürzi fırladı. Baş kaçırıp arķaya indikde aķ boynun ķoca düşdi. Mālik, aķ başın çevirip yine yitişüp “Benim haşmıñ aç gözüñ!” diyip el kemerine şalıp zūr idince Sa^cīd’iñ ^caķlı başına gelüp ğayretle lenger virdikde kemer ikisiniñ zūruna taħammül idemeyüp kırıldı. Sa^cīd, aķ üzerine geldi. İslām ^caskerinden hāy hūy ğulgulesi ķopdı. Hemān ol demde Melik-i Behrām gördü. Hāķānī ^cazm-i meydān eyledi: “Gel imdi haşmıñ benim!” didikde Mālik, Behrām’iñ üzerine varıp
- 44^b ^cAmr ^cAyyār, Sa^cīd Nebīre’yi meydāndan çıkardı. Sa^cīd, ğayretinden ağladı. Emīr-ü ^cArab naşīhat idip: “Ciger-ğüşem, niçün ağlarsın? Öyle olur, şabır eyle; görelim nice olur?” diyip tesellī virdi. Mālik, Behrām’iñ önün alıp “Hāy pehlevān! Sen misin haşmım? Saña da miķdārıñı bildirmek lāzım geldi.” didi. Behrām “Hāy bre nev-civān! Sen daķı ne gördüñ böyle da^cvā idersin?” diyip ğazaba gelüp: “Baña da Şāhib-ķırān’iñ eski bendelerinden ‘Hāķān Şāhı Behrām’ dirler. Şāhib-ķırān ile temām kırķ gün ceng eyledim. Üçünci ser-ķablānıyım.” diyip azğışup cenge başladılar. Bir zamān ceng itdikten soñra Behrām da bir gürz şöyle urdu ki Mālik, gürzi arķaya alıp men^c ideyim dirken Mālik’iñ raķşı taħammül idemeyüp dizleri üzere ķokedüşdi. “Hāy nā-bekār, neyleñ!” diyip raķşından zemāne atıldı. Tiz bir elile Behrām’iñ lücāmın alıp

bir el ile kemerin tıutup Şöyle zür eyledi ki Behrām'ın gergedanın kıçı üzere yıkdı. Behrām dağı zemıne inüp birbirlerine Őarılıp müştü müşte, yağa

45^a yağaaya, kemer kemere oldukda Behrām, zür idip tarağlığa çıkardı. Mālik, lenger virip ökçelerin yirin buldı. Behrām Őalıvirdikde Mālik, Behrām'ın kemerin tıtdı. Bir zür Őöyle eyledi kim iki karıŐ Behrām'ı yirden kaldırdıkda Behrām'ın kemeri kırılıp yanı üstüne yıkıldı. Mālik, elem çeküp itdi: “Cümleñiz ĥılekār, böyle çürük kemer kuŐanırsız!” didikde Behrām ĥıcab idip neyleyeceğin bilmedi. Andan Behmen-i Kūhüstānī na^cra urup yitiŐdi. Őāĥib-kırān, Se^cid'e bağıp itdi: “Gözüm nūrı gördün mi nice kuvvete mālik imiŐ!” didi. Se^cid'in bir miđdār ĥāđırı tesellī buldı ve Behrām da tesellī virdi. Ammā bu tarağdan Melik-i Behmen, na^cra urup “Ey, ey serkeŐ nev-civān! Őāĥib-kırān seniñ dayın degil mi? Beglerine böyle ĥađaaret idersin. Soñra yüzüne nice bağarsın?” didi. Mālik itdi: “Bađa dil-āver! Yā sen, Őāĥib-kırān ile ceng itmedin mi? Bu er meydānıdır; ata, ođul ile ceng ider. Őimdi benim murādım, sizlerden ser-efrāz olmağdır.” didi. AzđıŐup cenge baŐladı. Bununla

45^b dağı vāfir ceng idip Mālik, nīzeye el urup bir nīze öyle urdu ki Behmen'in siperinden güzer idip zincīr-i kemerinden dört katını paralayıp Behmen zīr ü zeber yıkıldı. Emīr-ü Merdān, ol ĥāli görüp engüŐtü ber-dihān idip “Bre, bu ne kaçar ciger-dārlıđdır!” didi. Ol vağit Behmen, ^cağlın cem^c idip dāll ĥanđer olup Mālik, kaşd eyledi. Mālik de atından atılıp yürüdükde Emīr-ü ^cArab ^caŐkarı sürüp yitiŐti. Behmen'e itdi: “Çık meydāndan işte ^cırzın yıkıldı! Niçün böyle idersin?” didi. Behmen, atına binüp ^calem dibine geldi. Ammā Mālik ise nice zamān idi ki Őāĥib-kırān'a müŐtāk idi. Gözleri tı olup diledi ki ayağına

düşe. Yene ğayret idip Ŗāhib-kırān ile de görüŝeyim didi. Sāhib-kırān itdi: “Baĝa Mālik, şimden soñra nevbet benimdir.” didi. Mālik itdi: “Devletlü Ŗāhib-kırān! Aşıl murādım seniñle ālāt-ı Ŗāhib-kırān’ı senden cebren almak murādım; ammā ser-ĝablanıñ olanu Lendühā ile görüşmek isterim. Zırā

46^a dimiŝsin ki Lendühā’yı baŝan beni baŝar, dimiŝsin.” didikde Ŗāhib-kırān, tebessüm idip “Nola yā Mālik, öyle olsun! Ammā yā Mālik, sen, Lendühā’nıñ ĝarfi degilsin; ol bir deryādır!” didi. Mālik itdi: “Hele birer yol görüşmek isterim.” Ğayır gele diyip iki taraftan dönüp ĝondular. Her meclisde Mālik’in erliĝin söyleşirlerdi. Ŗāhib-kırān itdi: “Mālik, işte bizim hemşire-zādeliĝi icrā itmek ister. Yā Lendühā! Vaĝtiñe ĝāzır ol, seniñle ceng itmek murādı.” didi. Lendühā da “Ğayır gele!” didi. Ŗāhib-kırān itdi: “Yā Lendüha göreyim seni! Uŝul ile ceng eyle. Zırā bilürsin ol da yabancı degil.” didi. Lendühā da “Nola” diyip ŝabāĝa müntazır oldular. Ğün ŝabāĝ oldu, iki taraftan gene meydān açıldı. Mālik, meydāna gelip na^cra urup Lendühā’yı da^cvet eyledi. Lendühā da filine binüp selām virdi: “Yā Mālik! Ne ^caceb bizim cengimize ĝālib olduñ?” didi. Mālik itdi: “Ālāt-ı Ŗāhib-kırānıya ĝālibim. Eger alamaz isem sām

46^b şandaliyyesine minnet yok ya birin ĝabĝ iderim.” didi. İşte iki bahādırlar cenge başladı. Aralarından yitmiş ĝamle ĝaĝā geĝdi. Ammā aĝŝām irişüp ĝālip maĝlup fark olunmadı. Birbirlerinden ayrılıp ĝondular. Cümle beĝler Mālik’in böyle Lendühā’ ya sedd olduĝun söyleşüp taĝsın iderlerdi. Zırā henüz on altı yaŝına irmiŝdi. Emir-ü ^cArab “Yā Lendühā! Nice görürsün Malik’i?” didi. Lendühā itdi: “Server, senden soñra ben böyle acı ĝuvvete nā’il olmuş bir er görmedim” didi. Server de başın şalıp “Öyle, yarın gözün

aç.” didi. Behrām, Sa^cīd Nebīre yüreklerine şu serpildi. “Lendühā böyle didikde bizlere ğam deĝil!” didiler. El kışsa yine şabāh oldu. Mālik ile Lendühā ceng itdiler. Bu üslüb üzere Mālik, Lendühā ile üç gün ceng itdiler. Āhir Mālik, gördi olmaz; Lendühā bir taĝdır; var kuvvetin bāzūya getirüp nīze urdı. Lendühā, siper ile çarpıp yolundan çıkardı. Kendüye zarar

47^a getirmedi. Likin fīline rast gelüp helāk eyledi. Lendühā, ğazabından beñzi ağardı. Yidek fīl çekdiler. Sivār olup hemān diledi kim bir gürz ile Mālik’in işin bitüre. Bu kerre Şāhib-kırān, Lendühā’nıñ böyle ğazabın görüp ^cAşkar’ı sürüp irişdi: “Ey dilāverler! Ehl-i İslām’dan siz ^cadāvet lāyık degil. Erlik ise ancak olur.” didi ve itdi: “Ey hemşīre-zāde! Şimden soñra nevbet benimdir. Bugün var bārigāhda rāhat eyle, yarın görüşelim.” diyip döndüler. Şāhib-kırān, Lendühā’nıñ hātırın alıp “Pehlevān! Seniñ Mālik’e ğalebe itmek muķarrerdir. Hā biraz da benimle muķābil olup ^cayārın görsün.” didi. Ba^cdehü ^cişrete meşĝül oldular. Çün şabāh oldu. Üç bölük ^casker sivār olup alāylar, şaflar bağlanup turdular. Yene Mālik, ^cazm-i meydān eyleyüp biraz hüner gösterip na^cra urup gele. “Yā Şāhib-kırān! Seniñle hālim nice olur?” didi. Emīr-ü Merdān meydāna çıkup selām virdi. Mālik ^caleyke alıp itdi: “Yā

47^b Emīr-ü ^cĀlem, hōş geldin! Hemān hāmle eyle, görelim.” didi. Şāh-ı Merdān itdi: “Be hey ciger-ĝüşem! İşte mertebeñ bilindi. Yā benimle ceng itmeden murādıñ nedir? Gel serā-perdeye gidelim, ^cayıpdır. Karşumuzda Nūşuverān ve Pendevīl Şāh begleri bize güler: “Dayı, yigen birbirleriyle ceng ideyor.” dirler. Ben saña küllī ri^cāyet idip Lendühā’nıñ altı yanında şandeli vireyim ve ikinci ser-ķablanım ol, dañı murādıñ nedir?” didi. Mālik itdi: “ Devletlü Şāhib-kırān! Sen, benim kuvvetim gördüñ; ammā ben, seniñ kuvvetiñ

görmedim. Şāyed gālib gelem, şimdi siz ihtiyār olduñuz. Size zahmet olmasun. Ālāt-ı Şāhib-kırānı baña vir de sen şafāda olup devām-ı °ömr-ü devletime du°ā eyle ve ben ceng itmeden serā-perdeye varsam şübhedem hālî olmazlar. Elbetde Mālik, Ĥamza’dan kırkđı dirler ve ben de bileyim ne °ayārda kumāş olduğum. Zīrā seniñ bahādırlarıñ hep seniñle imtiñān olup böyle mu°teber olurlar imiş.” didi. Şāhib-kırān-ı °Ālem tebessüm idip “Be hey 48^a gülüm! Böyle da°vā seniñ üzerine düşmez, imdi ĥamle eyle.” didi. Mālik °inād itmeyüp el nīze urup at sürüp ol çatal nīze ile bir nīze ĥamle eyledi. Şāhib-kırān, gerçi men° eyledi; ammā siper āyīnelerinden ateşler zāhir olup kolları bükülüp siper-i sīneye k̇apandı. Server’iñ vücūdu şarşılıp gerçi zahm açılmadı; ammā iki kırış miğdārı nīze siperden güzār itmişdi. Mālik, çekip nīzesin alıp yanyana geçüp gitdiler. Şāhib-kırān, başın şalıp bu nev-civān °acaba böyle nīze k̇ullanmağı ne zamān öğrenmiş, hālā hemşīrem südi helāl olsun. Allāhü a°lem bu civān ferīdü’z-zamān ancak diyip taħsīn eyledi ve üç ĥamlesin men° eyledi. Üç ĥamle de Şāh-ı Merdān idip Mālik de men° eyledi; ammā bildi ki Şāhib-kırān’da kuvvet kendiden ziyādedir. İşte yekā-yek gürzü ĥamlesi nīze ĥamle iderek aħşama kadar ceng idip aħşām bārigāhlarına Şāhib-kırān, Mālik’i; Mālik, Server’i medħ idip el kışsa bunlar yidi gün ceng 48^b idip üç gün °işret iderek temām otuz tokuz gün ceng itdiler. Server itdi: “Yā Mālik! Yarın meydāna erlik ile gel. Elbetde ayırdı olacağım diyip bārigāha gelüp beglere vaşīyyet eyledi: “Ey begler! Eger ben mağlūb olursam °inād etmeyüp teslīm olasız. Ben ġayri Şāhib-kırānlık da°vāsın terk iderim.” didi. Begler itdi: “Be hey Server! Bu kadar zamāndır saña bir kimse ṫā gelebe

idemedi. Yā ne var, bu civāndan ḥavf idersin? Yarın ol da bizler gibi ḥak-i pāye yüz sürüp emriñe minkād olur.” didiler. Hele Şāhib-ķırān, gice bārigāh-ı İshāk °Aleyhi’s-selāma varıp bir miķdār °ibādet eyledi. Çün şabāḥ oldu, Server kırķ sekiz pāre ālāt-ı Şāhib-ķırān üzere müstağraķ olup Sīmurğ-u °Anķa oḡağaların başına şoķdı. Andan °Aşķar’a binüp cümle begler şāf şāf meydāna düzölüp Sultān-ı °Ayyārān, dört yüz ḥālīfeleri ile rikābında. Şāhib-
49^a ķırān, yemīn ü yesārine selām virerek meydān yirine geldi. Andan begler du°ā idip döndüler. Şāhib-ķırān-ı °Ālem daḥı °alem-i ejderhā-peykere arķa virip ķarār eyledi. Çün ālāylar, şaflar bağlanup meydān açıldı. Şāhib-ķırān-ı °Ālem meydāna çıkup °Amr da yanında ol ķadar ķalınan ceng-i ḥarbīlere işāret idüp °aşķ u şevķ ile ķaldırıp ol ķadar °arz-ı hüner kim görenler ḥayrān ķaldılar. Na°ra urup Mālik’i da°vet eyledi. Mālik daḥı raḥşın meydāna sürüp Emīr-ü °Ālem’e muķābil olup “Yā Şāhib-ķırān! Nedür aşlı bugün meydāna evvel geldiñ?” didikde “Yā Mālik! Bizim °ādetimiz budur ki ķaçan bir dilāver ile ayırd olmaķ diledikde, ol gün evvel kendimiz °azm-i meydān eyleriz.” diyip yine cenge başladılar. Ol gün daḥı tā ķubbe-i felege dikildi gürz ü nīze ile ceng eylediler. Şāhib-ķırān itdi: “Kırķ gün temām imtiḥān oldıķ. Her ālāt ile hemān kemer ile de bir kerre ķartılıp ayırd olalım; zīrā cengin evveli nīze, āḥiri kemerdir. İmdi in aḡından.” didi. Mālik itti: “Yā, sen niçün inmezsin?
49^b Şāhib-ķırān itdi: “Ben mađlūb muyam ki evvel inem.” didi. Mālik “Ben mađlūb muyam yā niçün ineyim?” didikde Şāhib-ķırān “Ben, seni ķarb-ı destimle indirmege ķādirim.” didi. Mālik “Ḥōş, ķādir iseñ indir! Yā ne teklif idersin?” didi. Server, ġazaba gelip bilinden deraḡt-ı ejder-veş kemerin ķözüp

halka halka idip götürüp Mālik’iñ üzerine atıp varıp bilinden bağlayıp tāziyāne ile °Aşkar’a urdı. °Aşkar alıp yürüdükde cebren rahşdan indirdi. Mālik, zemīne inüp kemendi bilinden çıkarınca birkaç adım sürüdi. Mālik, ol elemle şıçrayıp °Aşkar’a kaşd eyledi. Server, °Aşkar’dan inüp piyāde oldu. Mālik, pür-ateş olup müştün döküp yürüdi. Müştü müşte, yağa yağa olup bir zamān sürüşdüler. Āhir Şāhib-kırān, kemerin teslīm eyledi. Mālik var kuvvetin bāzūya virip üç kerre zūr eyledi. Server’i țaraklığa kadar kıldırdı dağı ziyāde idemedi. Emīr-ü Cihān, lenger virip ökçeleri yiri buldı. °Āciz kalıp Mālik’i şalıvirdi. Şāhib-kırān itdi: “ Mālik gözün aç! Saña zūru bir

50^a iderim, ikisin bahş eyledim.” diyip bir zūr şöyle eyledi kim bir köklü ağacı kıparır gibi kıldırıp kolunuñ üzerine aldı. Şağa şola uçar adım gezdirdi, yene ayak üzerine kıdı. Mālik, Emīr-ü Merdān’iñ bu hāliline hayrān kıldı; ayağına düşüp “Devletlü Şāhib-kırān, küstahtlık itdim, °afv eyle! Benim de murādım bu idi. Cihāngirlik edāsında tekmīl-i °ırz idip Şāhib-kırān ile bu kadar gün ceng itdim dımek için akrān ü emşāl aralarında iftiħār itmek isterim. Elħamdülillāh murādım hāşıl oldu. Huşūşā sā’ir dilāverān gibi arķam yire gelmedi.” didi. Server şād olup bağına başdı. Hāriş ol hāli görüp geldi; Emīr’iñ ayağına baş kıdı, °özür diledi. Böyle geldiklerine sebep ne olduğunu haber virdi ve cümle evlād ü etbā° ile serā-perdeye geldiler. Şāhib-kırān, Mālik’e Lendühā’niñ altında yir virdi. İkinci ser-kablān idip ri°āyet eyledi.

50^b Hālīfe-i İslām Kubād Şehr-yār da her birlerine fāħir hıl°at giyürdi. Andan ziyāfete başladılar. Ammā bu țarafdan Nūşurevān, bu hālleri görüp °azīm elem eyledi: “Benim bu °Arablar ile hālīm nice olur?” didikde Ebrehe-zādeler

itdi: “Şāhım elem çekme! Biz anlar ile söyleşir, intikām alırız. Evvelde yolumuz anlarıñ diyārına uğradı. Bu nevbet ne Ĥamzalarıñ koyayım ne kavm ü kabīlelsin.” diyip çok ĥalt-ı kelām eyledi. Nūşurevān, °askeri arasında nidā itdirdi ki: “Ĥāzır oluñ; yarın ceng muqarrerdir!” didi. °Amr anda idi, gelip haber virdi. İşte üç gün Mālik, ziyāfet idip tedāriklerin görüp iki taraftan irteye müntazır oldular. Çün şabāḥ oldu. İki bölük bahādırlar çin ü pūlada ġarḳ olup at, fil, gergedānlarına binüp meydān kinārına gelüp ālāylar, şāflar bağlanup nazār ber-meydān olup āyā meydāna kim girer, dirken anı gördüler. Mālik-i Eşter-i Necefī sürüp Şāhib-ķırān’a geldi. “Devletlü dayı, icāzetiñle meydāna girmek isterim.” didikde Emīr-ü °Ālem icāzet virdi. Mālik, °azm-i meydān eyledi ve şöyle °arz-ı silah- şōrluḳ itdi ki görenler ḫayrān olup

51^a “°Acaba bu nev-civān silah-şōrluḳ °ilmini ne zamān öğrenmiş?” dirlerdi. Ba°dehü na°ra urup er taleb eyledi. Nūşurevān “Āh, bu da bize bir düşmen oldu!” didi. “Ḳanı bir er yok mı şu civāna cevāb vire?” didikde Erdivān at sürüp ḫışımlla bakıp “Yā Mālik, kanı ġayret! Şāhıñ bu kadar iḫsānın görüp fi’l-ḫāl ḫusūmet idip cümleden meydāna girip ceng itmek murād idersin.” didi. Mālik itdi: “Ben, şāhıñ iḫsānına muḫtāç degilim. Nihāyet hedāyā virdi kabūl itdim. Elḫamdülillāh ben Müslümānım. Şāhib-ķırān, benim dayımdır. İmtihān olup erlik işbāt idip yanında °izzet buldum. Eger seniñ de °aḳlın var ise İslām’ı kabūl eyle.” didi. Ĥaram-zāde, Şāhib-ķırān’a, Mālik’e herze- kelām söyleyüp cenge başladı. Mālik ġazaba gelip üç ḫamlesin men° idip bir nīze öyle urdu kim siperden ġüzār idip arḫasından yalmān gösterdi. Mālik, zūr idip raḫşından kapıp yire çaldı. Ḳarındaşı anı görüp āh idip dāll tīḡ herze-

- 51^b kelām iderek üç tīg hamle eyledi. Mālik men^c idip bī-pervā bir gürzüle anı da helāk eyledi. Lālaları olan Fitne-rāy vezīr ol hāli görüp yaqasın çāk idip yüz biñ ^caskere: “Komañ imdi, hānedānımız hārāb oldı!” didikde Mālik’in üzerine ^casker sīl gibi aqdı. Server pūr-āteş olup bunlara girip gāh nīze ile gāh gürzüle gāh tūr ü kemān ile qahramān-vāri ceng iderdi. Mālik şehzādeniñ üç biñ ^caskeri kendüye kafā-dār olup hāh nā-hāh yüz biñ küffār ^caskeriniñ yüzün döndürdi. Şāh ^caskeri üzere bırağdılar. Şāh, bu hāli görüp “Komañ!” eyledi. Cümle küffār yürüdüler. Bu tarafından Qubād Şehr-yār kul şalıp “Komañ!” eyledi. İslām begleri, her biri ejder-i heft-ser mişāli ikrām eyledi. Şāhib-kırān dahı tīg-ı Dahhāki ^curyān idip yürüdi. Ardınca Lendühā ve oğlu Arşūn, Melik-i Behrām, Melik-i Behmen, Siyeh Şīr-ü Āsiyābı, ^cAmr Ma^cdī ve üç yüz
- 52^a ^cArab dilāverleri kim be-nām bahādırlar yürüyüp her tarafından küffārı kırmağa başlayıp hazān yabrağı mişāl döküldüler. Öyle bir ceng oldı ki kıyāmetden bir nişān oldı. Toz, gerdüni bürüyüp dostu düşmenden fark olmadan qaldı. Şāhib-kırān, şāhiñ ^calemlerin gözleyüp yürüdi. Küffārı kıraraq ^calemlere yaklaşdı. Hemān H^wāce, şāha itdi: “Hāyda şāhim! Bize şimden giri yol göründi. Hamza’nıñ gāzabı kemāde, birimiz hālāş olmaz.” diyip H^wāce sivār oldı. Şāh, gördi çāre yok; bir yügrek aqa binüp Şāh, Bahtek, H^cāce hān atıp qaçdılar. Emīr-i Cihān yitişüp ^calemi, ^calem-dārı iki pāre eyledi. Cümle küffārlar tār ü mār olup ikisi bir arada qalmadı. Şāh-ı Merdān, Nūşurevān’iñ tahtın kılıçlayup cümle begleri ile döndi. Küffārıñ māl-ı hazīnelerin yağma eylediler. Emīr-ü Merdān, Hāriş’e ve qarındaşlarına ve oğullarına vāfir māl

- 52^b virip ri^cāyet eyledi. Şāh'ın bārigāhın Mālik'e bağışladı. Andan Kūfe Begi Cemālī Kūhi'ye haber göndürdüler: “Gelüp itā^cat idesin.” Ol da gelip Şāhib-kırān önünde baş koyup Müslümān oldu. Muḥālefet idenleri helāk eylediler. Andan Cemālī Kūhi, Şāhib-kırān'a ziyāfet eyledi. Rāvī şöyle rivāyet ider ki: “Nūşurevān kaçıp bir vādiye gelip kondular. Çadır yok, cerge yok; şāh, ğāzabından dest-mālin yüzüne tutup ağladı. Baḥtek-i mel^cūne itdi: “Hāy bre kör cühūd! Nār-ı nūr senden dād alsun. Seniñ bed-ef^cālīñ bizi bu ḥāle bıraḳdı.” didi. Vezīrleri “Öyle olur şāhım, soñra yene k̄ābildir; biz kaçıp kurtulduk. Ḥamza ğayri Mekke'ye gider. Sen de muḳābil olmaḳ da^cvāsından fāriğ olup taht-ı salṭanatda ḥuzūr eyle.” didi. Şāh itdi: “Yā, Ḥamza bize az işler mi itdi? Nice ferāğat ideyim? Elbetde ölür giderim, belī dimem ve
- 53^a intikām alırım.” didi. Baḥtek, şabır idemeyip “Belī şāhım, öyledir. Benim de murādım bu ^cinād üzeredir. Hiç adam, düşmānına serfūrū ider mi? Ğayret altında ölmek evlādır.” didi. Şāh itdi: “Hāy yüzüñ k̄ara ola! Yā şimdi biz, ne cānibe gidelim?” didikde Ḥ^wāce itdi: “Bu yakında ‘Kūh-ü Kebīr’ dirler bir vilāyet var. Şāhına ‘Behmen-i Kebīr’ dirler. On altı oğlu var, cümlesi bahādırlardır. Yüz biñ güzīde ^caskere k̄adır.” diyip vaşf itdi. Şāh idip “Ḥamza'ya cevāb virebilür mi?” didi. Ḥ^wāce: “Şāhım buña kefīl olamam. Zīrā Ḥamza'ya ğālib er bulunmaz.” didi. “Çünkü cevāb viremez.” “Anda varmanıñ fā'ide nedir?” didi. Ḥ^wāce “Nice idelim?” didi. Şāh itdi: “Be hey Ḥ^wāce! Bize imdāda k̄abiliyetli bir bahādır lāzım.” didi. Ḥ^wāce itdi: “Ben, Baḥtek gibi yalan söyleyüp maḥcūb olamam.” didikde Baḥtek itdi: “ Ne

°amel, ğayri yirde yalan söylemez ise Ğamza haqqında yalan söyler. Hemān gidelim, Behmen-i Kebīr cihānda pehlevāndır.” diyip Şāh’ı ol cānibe çekdi.

53^b Yola revān oldular. Yakın geldikde Behmen’e haber şaldılar. İşte °Arablar, bize şöyle işler eyledi.” °Ākıbet bunda gelip size sığındık.” didiler. Behmen, şahıñ hāline merḥamet idip karşıladı. Bunlar bunda; ammā bu tarafından Şāh-ı Merdān birkaç gün Kūfe’de oturup haber aldı kim Nūşurevān, Kūh-u Kebīr’e gitmiş. Emr eyledi.Ol aradan göç idip Cemmāli Kūhi’ye vedā° idip günlerde bir gün Kūh-u Kebīr’e gelüp şāha karşı kondu. Nāme yazıp °Amr ile Behmen’e gönderdi. Yazmış ki: “Yā Behmen! İşitdim bahādır pehlevān imişsin. Ol tīgimden firār iden şāhı cümle tevābi° ile bende çeküp baña gönderesin ve sen de cümle oğullarıñ gelüp Müslümān olasin. Huşūşā Behmen-i Kūhüstāniyye’ye münāsib yār olursın. Serā-perde-i Ğākāne’de şandaliyye virip ve küllī ri°āyet ideyim.” demiş. Behmen, hiç kulağ virmeyip “Orasin meydān bilir.” diyip °Amr’a icāzesin virip şavdı. °Amr, gelip bu cevābı haber virdi. Şāhib-kırān emir eyledi: “Yarın cengdir!” diyü nidā

54ª olundu. Küffār dahı hāzır oldular. Çünkü şabāḥ oldu, iki tarafından sivār olup meydāna geldiler. Şaflar bağlanup °aceb meydāna kim girer dirken Behmen’iñ oğullarından Emāni-yi Kerefi° azm-i meydān eyledi. Bu tarafından Siyāh Şīr-ü Āsiyābı gelüp cenge başladılar. Āḥir Siyāh Şīr, Emāni Kerefi° niñ başın yarıp atın helāk eyledi. Behmen-i Kebīr “Bu kimdir?” diyü su’āl itdikde “Siyeh Şīr”dir, didiler. Ol demde Behmen-i Kebīr, at sürüp yitmiş beş arş kaddile Siyeh Şīr’iñ önün aldı. Siyeh Şīr, Behmen’e bir deste cōp urdı. Behmen men° idip “Hāy divāne!” diyip amūdu öyle urdu kim Siyeh Şīr’i zīr ü

zeber eyledi. Ol demde İstenfūs girip muḳābil oldu. Ānide ser-nigūn eyledi. El-ḳışṣa tā Melik-i Behrām'a gelince ḡālib oldu. °Āḳıbet Şāhib-ḳırān, meydāna girip ḳırḳ gün ceng idip āḫir bende çeküp soñra yüz biñ Kūhi °askeri birden yürüyüp °azīm ceng oldu. Şāhib-ḳırān, varıp °alemlerin ser-nigūn eyledi. Şāh ol ḫāli görüp tahtından aṣaḡı atılup bir yügrek aṭa binüp ḳaçdı.

54^b Tevābi°inden birḳaçı yanında bulunup beraber ḳaçdılar. Ammā Ḥ^wāce-i Dānā ve Baḫtek yanında bulunmadı. Zīrā Şāhib-ḳırān ziyāde ḡāzab-nāk olup ceng giceye ḳalmıṣdı. Gice içinde herkes başı derdine düşüp oḡul babaya baḳamadı. Her biri bir ṭarafā gitdi. Küffār tār ü mār olduḡda Şāhib-ḳırān, begleri ile dönüp bārigāhlarına geldilar. Behmen-i Kebīr'İN °askeri ḳal°aya ḳapandı. Şāhib-ḳırān, divān eyledi. Behmen-i Kebīr'i bend ile götürdiler. Dīvān-ı Şāhib-ḳırān'ı ve bārigāh-ı Süleymān °Aleyhi's-selām'ı ve bu ḳadar zīnet-i dilāverānı görüp “Hāy, bu Ḥamza ne imiṣ!” didi. Yidi iḳlīm ṣāḫı bundan °āciz ḳaldıḡı ḳadar varımıṣ.” didi. Bu kerre Şāhib-ḳırān itdi: “Behmen, gel Müslümān ol! Sen de bu dilāverler gibi °indimde, cümle begler °indinde hürmetlü olasın.” didi. Behmen de Müslümān oldu. Sulṭān-ı °Ayyārān bunun da ḳulaḡına ḫalkā geçürdi. Cümle ehl-i Kūfe Müslümān oldu. Behmen'e Kūhüstānī altında yir virdiler. İṣte bunlar zevḳ ü ṣafāda. Bu

55^a ṭarafdan ḳünkü ṣāḫ yalıñız firār itdi. Yanında ne Ḥ^wāce var ne Baḫtek var. Birḳaç kāfir begleri biraz da °asker ile ol gice gitdiler. Çün ṣabāḫ oldu, ṣāḫ gördi. Ancaḳ yanında otuz ḳırḳ adam var, anlar da kendi ḳulları idi. Bir yire gelüp bir deraḫt dibinde ḳarār eyledi. Bulunan ṭa°āmdan ḳarnımı ṭoyurdu. Bī-iḫtiyār āḫ idip aḡladı. “Nār-ı nūr beterinden ṣaḳlaya! °Aceb ḫālimiz nice olur?

Meger biz Nār-ı nūr'uñ hizmetinde kuşūr eylemişiz, dā'im böyle perīşān oluruz.” diyip gāh Bahtek'e düşnām iderdi. Meger bu vādide bir bölük harāmī varıdı. Başlarına Ğazanfer-i Kūhī dirlerdi. Bunlar yorulup hūb-ı gafletde iken ol harāmīler başup şāhıñ cümle adamların katl itmek murād eylediler. Şāh feryād eyledi: “Ben yidi iklīm şāhı Nūşurevān'ım! Soñra işidip cümle askerim sizi helāk ider.” didi. Harāmīler de işe yarar libāsların şoyup aldılar. Kābil-nām bir kulu ile şāhı derahta şara koyup bırağıp gitdiler. Kābil gulām ağlayıp “Ey şeh-r-yār! Nedir bizim başımıza gelen belā?” didi. Şāh itdi: “Ey gulām! Bu belāya sebep, Bahtek sözüne tābi^c olduğum içündür. Eger Nār-ı nūr, baña devlet virirse bir dağı uymayım ve H^wāce'nıñ sözünden çıkmayım. Bahtek mel^cūmı azl idip seni anıñ yirine vezīr ideyim.” didi. Kābil itdi: “Şāhım, şu belādan hūlāş olsağ siz sağ olun, vezīrlikten geçdim.” didi. Bu hāl üzere bir kalıp aciz oldular. Hele tağ içinden bir çoban zuhūr idip bunlara yakın geldi. Kābil, feryād idip “Cānım çoban, harāmīler mālımızı alıp bizi böyle eyledi, hūlāş eyle!” didi. Çoban, bunları kırtardı; ammā ikisi de uryān. Çoban varıp şāha bir bitli kebe ile bir eski kürk getirüp giyürdi, cānlarına minnet! Hele bir deryā kinārına geldiler. İskelede bir geminiñ demirin alıp gitmege hāzır gördüler. Hiç hātırlarına gelip şormadılar ki nereye gidecekdir. Şāh yalvarıp “Yā re'īs, kerem eyle, bizi de al!” didi. Re'īs bunlara merhamet idip gemiye aldı. Bir köşede oturdular. Geminiñ demirin alıp revān oldı. Ba^cdehü herkes ta^cā(m) yimege oturdu. Şāh ile gulāmıñ ta^cāmı yok idi. Acaba kanķısı bir loğma ta^cām virir, diyü onuñ bunuñ yüzlerine baqarlardı. Gemide birkaç bāzırgān varıdı. Re'ise itāb idip “Nerede bulduñ bu aç gözli gedāları? Ta^cām yidikçe gözümüze baqarlar.” didiler. Re'īs itdi: “Ne bileyim, iki

faķırlardır geldi. Ben de yok dımedım. Sız elem üzere olmañ. Ben o fuķaraları gözedırım. Anlar sizden ıa^cam etmek istemezler.” dıdı. Bāzırgānlar kendi ıarınları doyunca yımezler, ıande ıaldıñı ğayrılere vıre. Hele ıekilüp gıtdıler. Re’ıs, bunlara vāfir ıa^cam vırıp yıdıler. Bırıaı gün böyle gıtdıler. Gāh gemıyı bır neheng ıtıdı, def^c idemedıler. İşte buña bır ādem atmaı lāzım geldi, dıyü müşāvere idıp “Hemān řu faķırlerin bırın atalım.” dıdıler. řāha baıup “Bu dūnyāda ıok murād almış, bunı atalım.” dıdıler. ıābil feryād idıp “Bāri beni atıñ. Zırā bu da sızler ğıbi H^wāce idı. Nice ıul ıaravaşları vardı. Ben de

56^b ıuluyum. Böyle devletden dūřmūř ādeme niıün zılm idersız? Bařıñıza ne geleceğın bıler mısz?” dıdı. Āħır ıur^ca itdıler. Üı def^ca řāha dūřdı. řāh da bıldı; ıtālı^ci temām ^caleyhıne dōnmūř, ıazaya beni atın.” dıdı. Gene ıābil feryād idıp “Efendımıñ yoluna cānım fedā olsun, beni atıñ!” dıdı. ^cĀķıbet ol derd-mendi atdılar. Neheng yudup gemı ğalāř oldu. Lākın řāh, yalnız kalıp ağlamaya başladı: “Ey dirığā! Devlet ııřınıñ yüzünden gıtmek murād idince ıāre bulunmazımış. Bu ıadar devletden ayrıldım.” dıyıp ağladı ve ^caklı gıdıp dūřdı. Meger bunlar “Aħter-i Zemīn” dırler bır deryāya gıderler. Bır gün ol dıyāra ııkdılar. řāh bunlara vedā^c idıp ııķup gıtdı. Yol bılmez, iz bılmez; bır akıe ğarılık yok. şaşdığından ıoğrı şehre varamayup bır köye geldi. Köy köpekleri bunuñ başına üřüp bırı ayağını ıırdı. řāh ağlayıp “Kendımı deryāya atdırmadıım kı bu belālardan ğalāř olayım. Evvel āħır bır daıı ben

57^a salıanat yüzün ğörmeğe mecāl yokdur.” dıyıp Baħtek’e söğdı “Āh la^cın! Elıme ğırerseñ amān zamān vırmeyüp ıatlı iderdım.” dırdı. Gāh řāħıb-ıırān ğaķķında dūřnām iderdı. Köy ğalkı başına üřüp “Ey pır-i ıarıb! Ne dıyārdan

gelürsin? Ve bunda gelmeden murādın (ne)dir? Bāri şehre vara idiñ. Şehirde devletlüler çok, saña ihsān iderler. Bizlerde bulunan bulğur, tarhānadır; andan ğayri nesne bulunmaz. Anı da bir iki gün virirler, ziyāde virmezler.” didiler. Nūşurevān gene āh idip “Ey kişiler! Ben devletden hānedānım. Şehre varıp kimseye el açmağa °ār iderim. Beni biriñiz ücretle tutuñ. Aylık mı olur, yıllık mı olur; kādır olduğum kadar hizmet ideyim.” didi. Kūy halkı: “Yoğ pīrim, biz seni ücretle tutmazız. Zīrā iki °aybın var: biri budur ki ihtiyārsın, biri de budur ki devletden düşmüş ādemsin. Hizmet itmek güç gelir; zīrā devletden

57^b düşen ādemiñ burnu büyük olur. İmdi sen, bize el virmezsin.” didiler. Şāh yine ağlamaya başladı; ammā o kūyde tul karıcık varıdı. Şāh’ın ol hālını görüp acıdı. Gel benim evime diyip önüne düşüp götürdi ve ta°ām virdi. Şāh yiyüp karıya çok du°ā eyledi; zīrā pek açıdı. Ol karı itdi: “Ey kişi! Benim bir miğdār koyunum var. Eger güderseñ yılda saña otuz ğuruş ve bir kat aba kebe vireyim. Belki erlige bile kabūl iderim eger hoşnūd olursam; zīrā kimsem yokdur.” didi. Şāh: “Ne ola, eger beni kabūl idersen ol ihsān seniñdir; ammā benim gibi faķire seniñ gibi devletlü kadın lāyık degil!” didi. Hulāşa eline bir degenek alıp karımın koyunun alıp otlağa götürdi. Ahşām olunca tağlarda gezdi; ammā cānı çıkdı, ziyāde yoruldı. Zīrā şāh, °ömründe böyle cefā görmedi. Hele yine nā-çāre diyip bu üslūb üzere bir gün kırt gelip koyun mecrūh idip ve birin alıp gitdi. Eve geldikde karı yavızlandı: “Bre uğursuz

58^a koça, tiz ye! Bu kadar baña ziyān eylediñ, yıkıl git!” diyip koğdı. Şāhdır ağlayarak yola girdi. Bir harīf gördi hegbesini omuzuna urmuş gider. Şāh su’āl eyledi: “Kānde gidersin?” Harīf itdi: “Şehre giderim.” Şāh itdi: “Kānkı

şehre gidersin?” Ol harîf itdi: “Yâ sen, bu diyârdan degil misin, böyle sorarsın?” didi. Şâh itdi: “Diyâr ğarîbiyem, şunda bir kûy varısa beni anda götür. Bir kimseye ücretle hizmet ideyim.” didi. Harîf itdi: “Bu yakında bir şehir var, adına ‘Ahter-i Zemîn’ dirler. Seni bu şehre götüreyim.” diyip şehre getürdi. Şehri gezdirdi, karnı açıkdı. Yanında nân pâresi ve aqçesi yok. Aşçı dükkânların görüp ağız şulandı. Ta^câm yiyenlere göz diküp bir âdem yimek yiyip gitdikde önünde kalan etmek pârelerin alıp yirdi. Şâh ^caceb hâle giriftâr oldı. ^cÂkıl olan bu kışşalar hişşedâr olur. Müşteriler ise: “Bre şuna halef kıoca nereden geldi? Âdeme huzûr virmez; gözi aç imiş, âdemiñ loqmasın şayar.”

58^b dirlerdi. Aşçılar nice kerre koğup urdular, yene gitmezdi: “Bre kıoca! Eliñ sağ, ayağın sağ niçün kâr itmezsin; böyle artık yalarsın? Bu edebsizlikten ne hâşıl?” didiler. Şâh ağlayıp itdi: “Be hey âdemler! Şimdi ben ğarîb geldim. Bu diyârıñ hâline vâkıf degilim. Elbetde bir kâr iderim. Siz hiç ğarîblik görmediñiz mi?” didi. Bunlar şâha merhamet idip bir miqdâr ta^câm virdiler. Şâh yidi, aşçılar itdi: “Ne kâr idebilürsin?” Şâh itdi: “Ne kâr var? İrençberlik ideyim. Ben de vaqti ile hâne şâhibi idim. Şimdi faķır düşdüim.” didi. Aşçılar itdi: “Za^cif düşmüşsün, ne kıadar iş görebilirsin? Bârî şu on biş aqçeyi al. Var bir de nacâķ ve bir ip peydâ eyle. Tağdan odun getür, bâzarda şatıp ta^cayyüş idersin.” didi. Didiler el kışşa bî-çâre şâh, âhir ^cömründe oduncu olup başladı o(du)dun getürüp bâzarda şatardı. Ammâ Rāvî-yi şîrîn-zebân şöyle rivâyet ider. Çünkü Şâhib-kırân-ı ^cÂlem, küffâr ^caskerin târ ü mâr idip her biri bir

59^a cânibe firâr eyledi. Perîşân perâkende oldılar. H^wâce-i Dâna ve Bahtek ve şâhiñ oğlu bir cânibi tutup gitdiler. ^cAsker içinde cüst ü cû itdiler, şâhi

bulamadılar. Yanında olan asker ile H^wâce müşāvere itdi: “Şāh, Şāhib-kırān’a esir oldu ise ben varıp recā ideyim.” diyip Bahtek’i asker yanında bırağıp şāhın oğlunu berāber alıp azm-i Şāhib-kırān eyledi. Şāhib-kırān-ı Ālem de begler ile şāhı ve Bahtek’i söyleşüp iyş ü nūşa meşğul oldular. Sulṭān-ı Ayyārān ise māl-ı gānīmet almadan gözleri cihā(n) görmez oldu. Meydān yirinde tomar tala arardı. Gördü ki H^wâce yakın gelmiş, şāhın oğlu yanında: “Hāy H^wâce! Bu devletlü, hazīne gāib eyleyüp bunda seniñle aramağa geldise ben, bu meydānın beytü’l-mālcısıyım; bulursam virmem.” didi. H^wâce, nā-çāre olup tebessüm idip “Be hey Amr! Biz ne derde düşvār olmusuz, sen de bilmem ne söylersin! Hani şāh, biz şāhı gāib itdik. Şāhı bize bulur iseñ istediğin kadar māl virelim ve bizi Şāhib-kırān’a götürüp arz eyle. Görelim şāh nerde kaldı.” didi. Amr: “Hāy H^wâce! Aceb şāh nerede kaldı?” diyip tiz varıp Şāhib-kırān’a ahvāli bildirdi. Server-i Ālem, emir idip begler ile varıp H^wâce’yı getürdiler. “H^wâce hoş geldiñ! Ne aceb şehzāde ile bunda gelmekden murād ne ola?” didi. H^wâce, ahvāli beyān eyledi. Şāhib-kırān-ı Ālem eṭrāfa nāmeler perākende idip ba^cdehü Nūşurevān’ın oğlu itdi: “Devletlü Şāhib-kırān! Bu kadar adāvet hep Bahtek-i La’in’in fitnessinden oldu. Kerem idip ba^cde’l-yevm barışıp bizi (göz) gözet.” didi. Şāhib-kırān-ı Ālem bunlara tesellī virip “Oğlum, elem üzere olma! Seni, atañ Nūşurevān’dan ziyāde gözedip bir taraftan düşmen zühür ider haqından gelirim.” didi. H^wâce recā itdi: “Oğlum Hamza, şāhın askeri perīşān oldu. Eṭrāfa haber gönder ve Bahtek’in suçunu afv eyle.” didi. Emīr-ü Merdān, Bahtek’e haber gönderüp cümle kāfir begleri berāber gelüp Şāhib-kırān ile barış oldular. Ol gice anda yatıp irtesi azm-i Medāyin eylediler. Bir gün

60^a Medāyin'e geldiler. Şahib-kırān, Feyrūz'a itdi: "Oğlum atañ tahtı boş kalmasin, geçüp karar eyle." didi. Feyrūz tahta çıkup karar eyledi. Ammā eṭrāfı geşt ü güzār eylediler. Aşla bir eşer zühūr itmedi. Gelip Şāhib-kırān'a haber virdiler. İşte Şāhib-kırān, bir gün kendi şāhı aramağa gitdi ve begleri dağı diyārlarına gönderüp "Varıp diyārlarıñızda rāhat eyleñ, ben şāhı bulup getüreyim." didi. İşte H^wāce, şāhıñ oğlu ve Bahtek eṭrāfa kulağ tutup şāhdan haber almağda. Şāhib-kırān dağı hem şāhıñ taşvīrin yabdırıp eṭrāfa ādemlar göndürüp aratmağda hem kendi ^cAşkar'a sivār olup aramağda. Bir gün Ahter-i Zemīn'e varır. Kūhüstān yolundan şehre giderdi. Gördi bir ihtiyār, arkasında bir miğdar odun...Bir maħalle varıp oturdu. Şāhib-kırān, bu oduncunuñ yanına yakın geldi. Gördi şāh ağlayıp ider: "Āh Ĥamza, beni böyle sefīl, ser-gerdān

60^b olmağa sebep oldı. Tāc ü tahtımdan cūdā eyledi. Gözlerim görmeden kaldı. Bu ihtiyārılığda bu belā başıma geldi. Tāb ü tüvānım kalmadı: "Hāy Bahtek, Nār-ı nūr senden dād alsun!" diyip söylenir. Şāhib-kırān bilip ^cAşkar'dan indi. Varıp ayağı öpüp "Hāy başımın devleti şāhım! Bu ne ĥāldir?" didi ve ağladı. Ammā Şāhib-kırān'ın yüzünde niğāb olduğundan şāh bilmedi. "Yā sen kimsin?" didi. Şāhib-kırān, niğāb kaldırıp kendin bildirdi. Şāh da Şāhib-kırān'ın ayağına baş koyup "Oğlum Ĥamza, sen misin?" diyip ağladı. Şāhib-kırān, şāhı terkisine alıp toğru Medāyin'e getürdi. Ammā saraya varmağa açlığdan taħammüli kalmayıp aşçılar dükkānı öñünden giderken itdi: "Devletlü Şāhib-kırān, karnım gāyet açdır. Aşçılardan karnımı toyur." didi. Server, nola diyip ^cAşkar'dan inüp ta^cām yirken ^cAmr ol cānibe gelüp ^cAşkar'ı bilüp "Bunuñ şāhibi nerede?" didi. Aşçılar haber virdi. Varıp şāh ile

- 61^a Şahib- kırān ile görüşdi. Dönüp beglere ve H^wāce'ya ve şahıñ oğluna müjde eyledi: “Aşçı dükkānında ta^cām yirler.” didi. Begler itdi: “Be hey, bizi mezāka almak lāyık mı! Aşçı dükkānında ne arar?” didiler. ^cAmr kâsem idip inandırdı. İşte Hürmüz tāc-dār, sā'ir begler kalçup aşçı dükkānına gelirlerdi. Bunlar dañı ta^cāmı yiyüp sarāya gelirken Hürmüz, atasın gördi, bilemedi. Ammā Şāhib-kırān'ı bilüp āgāh olduqda atasınıñ ayağına düşüp “Hāy devletim ata! Bu ne hāldir?” diyip ağladı. Saraya vardıkda evvel hammāma götürüp taḥīr-i beden idip şahāne libāslar giyüp rāḥat itdikten soñra tahtına çıkup qarār eyledi. Andan dīvān eyledi. Cümle begleri, vezīrleri gelip şahıñ ayağına baş koyup devām-ı devletine du^cā eylediler. Şāh, ba(ş) kaldırıp Baḥtek'e itdi: “Bre mel^cūn cühūd! Ben oğlum Ḥamza ile hōş geçünürdüm. İgvā idip başıma bu kadar felāketler getürmege sebep olursun. Tiz cellād...!” didi. Baḥtek itdi: “Şāhım bunca zamāndır Nār-ı nūr devletine ḥizmet itdim.
- 61^b Kızdan oldum, ^cırzdan oldum, gözden oldum. ^cĀkıbet beni helāk itmek istersin.” diyip ağladı. Şāh merḥamet itmeyüp cellādla emir eyledi. Baḥtek gördi, odla feryād idip “Devletlü Şāhib-kırān, sen bir mürüvvet-kānī serversin; dīniñ ^caşkına beni ḥalāş eyle!” didi. Şāhib-kırān, bu kelāmı işitdikde irādesi elden gidip şahdan recā eyledi. Şāh itdi: “Yā Ḥamza! Benim seniñle bir ^cadāvetim yok iken bu münāfık cühūd aramıza nifāk edip kırk elli senedir seniñle ḥuzūr göstermedi. Böyle cühūdu niçün recā idersin? Degme katl olup fesādından cümlemiz ḥalāş olalım.” didi. Şāhib-kırān itdi: “Şāhım, evvelā böyle bī-^caqıl münkir-i mel^cūnu vezīr etmek saña ḥaḫādır, gayri geçen

geçdi. Ancak dīnim ʿaşkına hālāş idelim. Lākin bundan soñra umūru ʿarışdırma, varıp kendi hālinde otursun. Bir dañı sözüne ʿulağ virme.” didi.

- 62^a Şāh itdi: “Be hey oğlum! Bu melūn gece gündüz iğvā ider baña. Ben de bir sözüne ʿulağ vermeyim, ikisine ʿulağ vermeyim; elbetde beni izlāl ider. Hemān başı kesip elinden hālāş olmakdan ğayri çāre yoğdur.” didi. Hūlāşa Şāhib-kırān; mel^cūn, deyyūs Bahtek’i hālāş eyledi. Ammā şāh, bunuñ götüne biş yüz degenek urdı. Mel^cūn, feryād iderek sesi kesildi. Andan tevābi^cı alıp sarayına götürdiler. Tīmār eyleyüp hōş imdi: “Ey şāh! Ben Nār-ı nūr devletine hūzmet eyledim. Şimdi benden fenā kimse olmadı.” diyip ağlardı. Bir zamān şāhıñ dīvānına varamadı. Bu ʿarafdan şāh, Şāhib-kırān’a ziyāde muhabbet idip küllī ri^cāyet eyledi. Şāhib-kırān, birkaç gün dañı şāh ile ʿıyş ü nūş idip Mekke’ye gitmek murād eyledi. Şāhdan icāzet aldı, başında olan beglere itdi: “İraqdan gelen varıp vilāyetlerinde rāhat eylesünler. Eger bir
- 62^b ʿarafdan düşmen zuhūr iderse hāber göndürürüm, gelsünler.” diyip Lendühā’ya ve sā’ir iraqdan olan beglere izin virdi. Kendi de Hicāz ve Benī ʿĀd begleri ile ʿazm-i Mekke idip revān oldılar. Bir gün Sulṭān-ı ʿAyyārān’a itdi: “Var peder ü māderime müjde eyle.” diyip gönderdi. Kendi de ʿAmr Ma^cdī ile āheste āheste çekilüp gitdi. Ammā ʿoğuru Mekke yolundan gitmeyüp āhar yoldan giderdi. Bir gün şikāra çığdı. Ol ʿAmr Ma^cdī’niñ şikāra meyli yoğ idi, bārigāhda ʿaldı. Sā’ir begler ile şikār arar. Pür-pūşte aşup Şāhib-kırān yol azdı. ʿAşkar gitmek istemedi. Emīr-ü ʿĀlem şikār bulmadığından ğazabı varıdı. Ziyāde mehmūz idince ʿAşkar ol cānibi tutup iğdām ile gitdi. Bir dañı begleri bulmayıp aḥşām da yakın idi. Bir ʿağ

eteginde kaldı. Gice olduğda bir ʿaẓīm ateş peydā oldu; ammā hayli irāk idi. Hülāşa ol ateşe temāşā iderek şabāh oldu. Server, ol gün varıp ateşin tütünü

63^a çıktığı tarafı tutup gitdi. Ne hāl ise varıp gördü ki bir mağāra; vāfir pīr, ruhbānlar turmayup ateşe secde ider. Meger Nemrūd zamānından beri ol deyrde ruhbānlar sākın olurlar imiş. Ve bir aʿlā tekye yabdırıp çok vaqıflar taʿyīn eylemiş. Nemrūd’uñ eşeri imiş. Şāhib-kırān itdi: “Bu da bir özge ʿālemdir. Seyr idip zevķin çıkarayım diyip ol gāra vardı. Gördi hayrān oldu. Bir zamān temāşa eyledi. Ammā ʿAşkar’ı bir yirde penhān itmişdi. Ruhbānlar, Şāhib-kırān’a birkaç hizmetçiler göndürüp “Müsāfir gelmiş, iyüce hizmet eyleñ.” didi. Hizmetçiler varıp Şāhib-kırān’ı kelīsalarına götürdiler. Emīr-i ʿArab gördi, kelīsāniñ otuz kırk kadar muhkem hücreleri var. Üç yüz kadar ruhbānlar içinde ʿimāretleri mevcūd, hizmetçileri yirinde ol kadar zīnet var ki yidi iķlīm şāhlarında bulunmaz. Emīr’e ziyāde taʿzīm itdiler. Meger ʿādetleri bu idi ki bir müsāfir vardıkda nice yıllar sākın olsa ne çok oturduñ,

63^b dimezlerdi. Eṭrāf köylerden kasabalardan ve sā’ir Mecūsī beglerinden, şāhlardan ol kadar zād ü zahīre ve tuhfē hedāyālar gelürdi ki kıyāşa gelmez. Üç gün bunlarıñ yanında sākın olup bunlarıñ temām naķşını aldıkdā bir pīr ruhbān varıdı. “Ḥufre-dār” dirlerdi. Dā’im mezār içinde yaturdı. Cümle ruhbānlar, andan āyin taʿlīm iderlerdi. İki üç günde bir loķma taʿām iderdi. Gāh be gāh mezārdan çıkup ol ateş yanan yire ziyāretçilere taʿlīm ü erkān-ı dīn iderlerdi. Şāhib-kırān, bu Ḥufre-dār rāhibiñ riyāzetin görüp taʿaccüb itdi ve ateşe varıp secde idip baʿdehü semāc eyledi. Şāhib-kırān da ne dīnde olduğun izhār itmeyüp varıp bunları temāşā idip “Ol ‘Ḥufre-dār’ rāhibe tenhā

ziyâret isterim.” didi. Varıp haber virdiler. Râhib getürüñ, didi. Emîr, bunuñ hufresine vardı. Her cânibinde altun kandiller ve şem^cdânlar yanar. Şâhib-kırân buña itdi: “Ey, kaç yıldır sen bunda тұrursun?” Ruhbân: “Yüz on iki senedir ben bu hufrede şâkin olup Nâr-ı nûra ^cibâdet iderim. Ecdâdlarımız Nemru(d) bin Şeddâd’ıñ ruhbanı idi. İş böyle hufre ihdâş idip ateş-gedelere

64^a dîn ta^clîm iderler. Yılda üç def^a ^cayâlîniñ yanına abkîn olurlar imiş ki evlâd hâşıl olup nesli munkariz olmaya diyü icâzet virmişler.” didi. Şâhib-kırân itdi: “Be hey pîrim, bu ateş maḥlûḳdur!” diyip çok naşîḥat itdi; ammâ hidâyet yok. Hülâşa ol kelîsâda ne kadar râhip ve huddâm var ise cümlesin helâk eyledi. Bu kadar altun, cevâhir kelîsânıñ içinde kaldı. Şâhib-kırân-ı ^cÂlem taşra çıkup eṭrâfı temâşâ eyledi. Meger ^cAşkar, ol arada oṭlardı. Emîr çağırıp geldikde ^cAşkar’a binüp bir tarafı tutup gitdi. “Acaba burası neredir ve begler ne hâlde? ^cAcâyib gurbete düşdüm.” diyip gezerdi. Bu taraftan Sulṭân-ı ^cAyyārân, Mekke’ye varıp ^cAbdü’l-muṭṭalib’e ve sâ’ir eṣrâf-ı Mekke’ye Nüşurevân’ıñ başına gelen felâketi haber virip “Şâhib-kırân geliyor!” diyü müjde eyleyüp vâfir altun alıp kendi peder ü mâderi ile. görüşüp yine ^cavdet eyledi. Gelip yolda beglere kavışıp gördi: “Şâhib-kırân, şikâra çıkup gelmedi.

64^b Bizler de çok arayıp bir eşer zuhûr itmedi.” didiler. ^cAyyâr-ı Cihân, ol küh-sârı tutup gitdi. Püştelerden aşip mişeler arasında yol bulup çâr ü nâ-çâre Şâhib-kırân’a kavışdı: “Be hey ^cArab! Bu küh-sârda ne arar, bunda âdem degil ^cifrîtlar yol çıkaramaz.” didi. Şâhib-kırân, aḥvâli beyân eyledikde Sulṭân-ı ^cAyyārân itdi: “Devletlü Emîr! Ol kelîsâyı baña göster, ol mâlı ben alayım. Bu def^a pederiñ ve sâ’ir eṣrâf-ı Mekke müjde-ğâne virmediler.

Enbāne nesne omadım.” didi. Emīr-i Cihān, ol kelīsāya varıp iinden māl ũ
mücevherātın alıp puları ırıp kelīsāyı arāb idip bi belā ile ol orman
iinden ıup bazı mūzī canāvarlar ile ceng idip beglere avııp avālī
bildirdi. Andan yola revān olup evvel ala-yı Zevāyil’e geldiler. ũun
65^a anda istikāmet itdiler. Bir rivāyetde ırādan gelenler de ala-yı Zevāyil’e
berāber gelmidi. Emīr-i Cihān, cümle beglere ilat giyürüp icāzet virdi:
“Varı diyārıızda bir zamān āsūde-āl olu.” didi. Evvelā Lendūhā alkup
oulları ile Hindistān’a gitdi. Badehū İnan, Tūrān, Yūnān, Yimen begleri
vilāyetlerine gitdiler. āib-ırān da Yimen, icāz ve Benī Ād serverleriyle
aldı. Biraun rāat idip alīfe-i İslām ubād ehr-yār’ı anda ır bi
asker ile oyup kendi daı ubād ehr-yār’a vedā idip bir mübārek sāatde
Amr Ayyār, Amr Madī, āib-ırān azm-i Mekke eyledi. āib-ırān itdi:
“Yā Amr! Artu ā Batek sōzūne uymaz, ā ulandı.” didi. Amr itdi: “Be
hey Ser! Sen daı ol itikātda mısın? oun gemez iidirsin, Batek nice
mabūl olur.” didi. “Bre Ayyār! aun bu adar belā ekdi, āıllar ā olur.”
65^b diyip vūcūd virmedi. Badehū Mekke’ye geldi. Bir zamān areket itmeyüp
arār eylediler. Sulān-ı Ayyārān ise ũ bi gūnde bir bahāne ile bir arafdan
māl alıp enbāne indirmege arī olmu. Baıp gōrdi; ceng yo, ililik yo;
ticārete baladı. İte bunlar bunda; ammā bu arafdan ol zamānki āib-ırān,
ā’dan geldi. Rābia alās pūı getürdi. Gerdūs ā’ı Müslümān idip “Benim
sırrım ala, kimse bilmesūn.” diyip gitti. Sora Sadi āmī nāmı ile ayer’i
tutup āha gōnderdi. ā da ile idip amza Raıyallāhū Anh’ū atee
atdırdı. a Teālā alā idip Gerdūs ā oun aladı. Sora aber alıp ād

oldı ve Şāhib-kırān'ın Rābi^ca'dan bir ciger-gūşesi olmuş idi. Nāmına “Rüstem” dirlerdi. Ol vakit dört yaşında idi. ^cAmr ^cAyyār'ın da bir oğlu olmuş idi. “Seyyāre” dirlerdi. Rüstem ile (ile) bir yirde olurlardı. İşte bunlar bir H^wāce'da okurlardı. Vāfir ^cilm taḥṣīl itdiler. Lākin ^cAmr, Şāhib-kırān'ı taḥrīk itdüğü gibi Rüstem'i taḥrīk iderdi: “Ey Şehzāde, nice bir okursın! Aṭa

66^a binseñ, şikārlara gitseñ...Hicāz'da ‘Ḥamza’ dirler bir ^cArab bahādır varımış. Gücünden şöyle zuhūr idip ^cālemi zīr-ü destine almış. Biz de seniñle bir nām çıkarsak. Zīrā sende bahādır nişāneleri vardır.” diyip taḥrīk ider. Ammā kendiler kimden ḥāşıl oldukların bilmezlerdi. Rüstem, Gerdūs Şāh'ı ata bilirdi. Seyyāre ise babasın ölmüş kıyās iderdi. Zīrā tenbīhli idi, kimse ḥaber virmezdi. Eger işidirse ben atama giderim dimesün, dirlerdi. Bir gün mektebde bir devletlü kimseniñ oğlu ile çekişdi. Rüstem, yavızlanup bunuñ ağzına bir sille urup birkaç dişleri düşdi. H^wāce, geldikde oğlan dişlerin H^wāce'ya gösterdi. H^wāce da uşaklara “Rüstem'i tutun!” didi. Yakın geldikde Rüstem, hemān biriniñ yaçasından tutup şöyle fırlatdı ki dīvāre rāst gelüp başı yarıldı. Birini de bir müştü urup başını şak eyledi. Ba^cdehü sille yumruk döğüşerek mektebden taşra eyledi. Bir H^wāce bir Seyyāre bir Rüstem kaldı.

66^b Rüstem, H^wāce'ya itdi: “Benim bu ḥuşuşda suçum yokdur. Şuç anıñ idi. Lākin beni anlara tutdurmak ne lāzım? İşte ben saña teslīm olayım, murādıñ üzere döğ!” didi. H^wāce, bunu öyle görüp öpüp “Oğlum ber-ḥudār; ammā bir daḥı böyle itme, kimse saña bed-du^cā etmesün. Böyle iṭā^catde olduğça ben saña du^cā iderim.” didi. Bu tarafından otuz kırk kadar çoğlar varıp babalarına feryād edip “Göre Rüstem bizi neyledi!” diyip şikāyet eylediler. Babaları, Gerdūs Şāh'a Rüstem'den şikāyet eylediler. Gerdūs Şāh neylesün, bilür kimiñ

oğlu olduğun. Āhîr anlara biraz ihsân idip “Ciger-güşeme bed-du^cā eylemeñ.” diyip tesellî eyledi. Anlar gitdikde Gerdūs, Rüstem’i çağırıp biraz naşîhat eyledi: “Oğlum, hemân gücüñ yitdügi âdemi mecrüh mu idersin?” didi. Rüstem itdi: “Devletim ata, benim şuçum yok idi ve hem döğölmek baña ^cār geldi; böyle itdim.”.didi. Gerdūs Şāh gördi; kifāyet miqdārı okudu, olur olmaz

67^a ādemiñ sözünden ^cār ider diyip H^wāce’sın da^cvet itdi. Vāfir māl virip H^wāce’ya du^cā itdirdi. Ba^cdehü Gerdūs Şāh’ıñ bir kulu varıdı. Silāh-şör ^cilminde māhir idi. Rüstem’e ta^clīm itdi. Az vaqıtde her āleti kullanmağda kāmîl üstād oldı. Herhankı bahādır ile ceng eylese ġālib olurdu. Bir zamān da şikāra dadandı; ammā oyluğuna münāsib at bulamadığından ziyāde elem iderdi. Bir gice vākı^casında “Yā Rüstem! Fūlan tarafta şikāra çıkarısın. Bir āhū görünür, ol āhūyu yıkasın. Boynunda bir yazılmış levh var, okuyup aña göre ^camel idesin.” didi. Rüstem, uyanıp şabāha müntazır oldı; çün şabāh oldı. Lālaları ile şikāra çıkdı. Fūlān tarafta gidelim dirken bir toz zāhir oldı. Meger Şāhib-kırān, Behrām-ı Cezīre Neşīn-nām bir pehlivān öldürmüşdü. Behmen-i

67^b Cezīre Nişīn-nām bir oğlu kalmışdı. “^cAceb ^cArab’dan nice intikām alırım?” diridi. Bir gün Rūm’dan birkaç seyyāh ādem geldi. Haber aldığda “Harcene-nām şehre uğradık. Anda Hamza bir kız almış, ol kızdıñ bir bahādır oğlu var. Adına ‘Rüstem’ dirler, ġāyet kuvvetlü koptmuş.” diyip biraz erliklerin vaşf eylediler idi. Behmen-i hārām-zāde: “Bre meded! Ben de Rüstem’i katl idersem atamıñ intikāmın alırım. ^cArab’a ^caceb ciger-gāh olur.” diyip tiz elden yigirmi biñ miqdārı ^casker cem^c idip ilgāzla Hārçene’ye geldi. Bu kerre Rüstem’iñ lālaları bu ^caskeri görüp şehre kaçalım, didi. Rüstem itdi: “Hele

seyirci oluñ, görelim nice âdemlerdir!” diyip bunlara karşı varıp birinden su’âl eyledi. Ol da ahvâli bildirdi. Rüstem “Yâ öyle mi?” diyip bir na^cra öyle urdu ki ol şahrâlar pür-şadâ oldu. “Ey nâ-bekâr! Benim için gelmişsin, görelim neye kıdır olabilirsiniz? İşte Rüstem benim!” didi. Behmen gördi, aradığı Rüstem işte bu. Hemân birkaç âdem ile şikâra çıkmış. “Bre meded, 68^a fırsatdır!” didiler. Behmen şâd olup hemân gergedânın sürüp yakın gelip Rüstem’i gördi. Bir genç arslân nîzeyle çayanıp çurur. “Ey nâ-bekâr oğlan! Tiz çevir elin, seni bağladım.” didi. Rüstem itdi: “Bre bî-erkân! Kani selâm, merhaba yok. Sen baña gâlib degilsin ki ben saña teslîm olayım. Murâdın ceng ise ben de seniñ şikâr almağa geldim. Bu şikâr-gâha hamle eyle, görelim ne alır şatarsın.” didi. Behmen yavızlanup bir nîze urdu. Rüstem kol şalıp nîzesin aldı. Kendi nîzesile bir nîze şöyle urdu ki Behmen siper virmişti. Orta âyînesinden güzâr kılip sînesin çâk idip arkasından bir kulaç yalmân gösterip çeküp nîze ile rahşından yıkdı. Na^cra urup “Benim Güşende-i Behmen!” diyip yemîn ü yesâre kılıç çaldı. Andan lâlaları da kafâ-dâr olup kâfir lâşelerinden 68^b geçilmez oldu. Küffâr ^caskeri gördi, hâl böyle “Biz kimiñ için helâk oluruz?” diyip yigirmi biñ kâfirden sağ kalanları firâr idip gitdiler; ammâ Gerdüs Şâh’a âdem yitişdi. Ol da yanında hâzır olan ^caskeri ile gelip gördi. Kâfirler yüz döndürmüş, firâr eylemişler. Rüstem’i bağına başup taşsîn eyledi. Mâl-ü ganîmeti bir araya cem^c idip Rüstem, bir habbesin kabûl itmedi. Nihâyet yanında olanlara bir miqdârın virip sâ’irin Gerdüs Şâh’a bahş eyledi. Andan Rüstem’iñ bu erlikleri şâyi^c oldu. İrtesi vâkı^ca gördüğü hâtırına geldi. Tevâbi^c ile şikâra bindi. Yene ol âhû râst gelüp bir oğ urup yıkdı. Levhı alıp okudu

kim: “Ben kim Ferīdūn Şāh’ım, vakti ile cihānda çok nām aldım. Sen ki Şāhib-kırān-ı şānī, Rüstem bin-i Hamza-yı Şāhib-kırān’sın. Bu āhū geldiği cānibe toğru gidesin, mağara vardır. Seniñ nāmıña bir dahme yaptırdım. Hemān fetḥ eylemege ğayret eyle. Saña bir at ve bir darb, on iki biñ ^caskere yitecek ālāt-ı harbī, cebe ve cevşen ve māl-ü mütেকāşire kodum. Alıp ğazā

69^a itdikçe benim rūḥumu ḥayr du^cādan ferāmūş eylesin.” demiş. Rüstem şād olup sürüp ol mağaraya geldi. Bir zinci zūhūr eyledi. Mağara kapusunun üzerinde yazılmış ki “Yā Rüstem! Bu zinci saña gürzün ḥavāle itmezden evvel sen şıçrayıp gögsüne bir müşt urasın. Zinci yıkılıp kapu ğuşād olur. İçerisi kubbeler, kapusunda ḥalka var. Üç kerre şağa burasın, kapu açılır bir bāğa çıkarısın. At andadır alasın, seniñ naşibiñdir.” demiş. Rüstem dahı bu üslub üzere idip zinci yıkıldı. Bāğdan atı alıp kır(k) sekiz pāre ālāt-ı ḥarbin üzerine ve mālī görüp ḥayrān oldu. İşte atı egerledi; raḥtı taht üzerinde idi, alıp urdı. Raḥtıñ içinde bir levḥ buldı. Bir pāre kāğıda yazılmış bu levḥi atıñ gerdānına aşasın, demiş. Rüstem, öyle idip bir şanduk ile ^cayyār libāsı buldı. Rüstem, ol libāsı alıp raḥşıñ üzerine urup binüp mağaradan taşra oldu. Tевābi^c, Rüstem’i bilemediler. “^cAceb bu ḥarīf kimdir?” diyip kōrkdular.

69^b “Şehzāde nice oldu?” didiler. Server, yakın gelip bunlara selām virdiği gibi bilüp şād oldılar. “Şehzādem, bizlere ḥişşe yok mu?” didikde Rüstem “Var.” diyip ol şanduk ile esbābı Seyyāre’ye teslim eyledi. Seyyāre şād olup segirdip Gerdūs Şāh’a müjde eyledi. Cümle aḥvāli beyān eyledi. Gerdūs Şāh, tiz birkaç biñ ādem ile binüp Rüstem’iñ yanına geldi. Gördi bir ceng-āver dil-āver ki ancağ olur. Rüstem’e du^cā idip gözlerinden öpdü. Andan mağa(ra)ya

girip tılsımı temāşā eyledi ve ol mālı bir hafta taşıldılar. Yüz yirmi kubbeli bir bārigāh çıkarıp on iki altūn başlu  alem çıkarıp şehre geldiler. Şehr halkı temāşā idip hayrān kaldılar: “Bu da atası Hamza gibi nā-mudār olur ancak” dirlerdi. Ammā Hamza-zāde olduğunu ırakda olanlar bilmezdi. Gerdūs Şāh’ın oğlu kıyās iderlerdi. Ziyāde bahādır ancak diyip söyleşirlerdi. İttifāk bir gün bu haber Medāyin’e vāşıl olup Bahtek evvel işidip cühūdī sıtmaları tutup

70^a şāhın tenhāsına gelip āh eyledi. Zīrā şāhın yanına varamazdı. Bu bahāne ile şāhın yanına geldi. Ammā Rüstem, Hamza-zāde idüğünü bilmezdi. Ancak böyle bir be-nām bahādır zühūr idip daħme ve tılsım fetħ iden lā-būd evlād-ı Hamza olur, diridi. “Şāhım, Hırcene Şāhı Gerdūs Şāh’ın bir oğlu zühūr eylemiş. Ol diyārda Feridūn Şāh’ın daħmesin fetħ idip ol kadar māl-ı hazīne ve cebe-hāne çıkarmış ki kıyās olunmaz, bir hafta taşımışlar. Şāhım, Gerdūs Şāh’a ne dirsin? Bu kadar mālın size göndermeye! Hele ben disem siz garaż-ı beyā dirsiz. Bir kerre fikr idiñ, ne kadar nāmınız aşığı vardı ki hiç kimseler sizden korkmaz oldu. Ne kadar ise yidi iklim şāhısız. Gerdūs Şāh, siziñ bir sancağ begiñizdir. Huşūşa daħme siziñ ceditiñiz daħmesidir. İşte onlar seni bir sancağ begi yirine komadılar.” diyip ol kadar nifāk itdi ki şāhın kendüye olan cümle  adāveti muħabbete taħvīl olup şāh, bu haberi işitdi. Hışma gelüp “Göre şol Gerdūs Şāh didikleri nā-bekārı! Ol ne oldu ki bizden korkmaz, bizi ādem yirine komaz. Çünkü öyle ider cümle māl ü vilāyetin alıp

70^b piyāde başına komaz isem bu şāhlık baña harām olsun. Yoħsa bu da yaşlu başına bir şāh mı geçünür? Yā Bahtek göreyim seni! Evvel ādem gönder, eger hüsn-ü rızāsıyla ceddım daħmesinden çıkan mālı virmez ise Gerdūs Şāh’ı

oğulları ile bağladıp huzûruma getürsünler.” dedi. İşte Bahtek cühûduñ yene yüzü gülüp handân oldu. Meger şâhıñ Hāmān-nām bir pāy-ı taht pehlevānı varıdı. Ol gitsün, haķından gelür” dedi. Zīrā mel^cün bilürdi ki Rüstem, Hamza oğludur ve murādı māl haber virme degil ancak bir fitne bırağıp Şāhib-kırān ile şāhı yene birbirine düşürüp ne yüzden Hamza ile intikām alırım diyip kāfir Bahtek, şāhıñ böyle vaķtin gözedirdi. Kāfir de ^cadāvet-i dīniyye hiç kendi hāliline kıomazdı. İşte Hāmān, ilçilik tarīķi ile varsun hiç amān virmeyüp helāk eyler, diyip “Hamza ile gāvga idip düşmen olunur ise bu yüzden düşmen olunur. Ne münāsib Hamza bizim ile dost ola! Ol Müslümān, biz Mecūsī ; aramızda dīn muğāyereti varırken anıñla bizim ^cadāvet üzere olmamız her

71ª vecihden bizlere hayırlı olur. Biz Hamza’nıñ dīnini kıbul idip kendüye bī^cat itmek bizim hālimize nice el virir? Hamza, ise bizimle dostluk itmeden murādı ancak budur. Şāhım, gerķi biz aña gālib olup ^caskerin kırıp Hamza’yı aradan kıaldırmadıķ ise de Nār-ı nūr devleti kıadīm devletdir, daķı dīnimiz kıuvvetde. Sen, bu ^cArab’ıñ saña iyilik itdügin görüp de baña merķamet ider mi kıyās ider? Ancak Nār-ı nūr’uñ bendelerine itdügi suçı bilüp Nār-ı nūr’uñ hışm ü gāzabından havf idip bir gün Nār-ı nūr baña gāzaba gelmesin diyip bu fikirle saña ri^cāyet ider. Bir de bu ki nāmını iyüye çıkķarıp Nār-ı nūr bendeleri bununı böyle itdügin görüp bu aşıł merķametli ādeme kıul olalım diyip kıolayca halkı kendüye tābi^c itmek ister. Zīrā öldürmek ile baş gelemedi ve öldürmek ile bir kıadīm dīniñ halkı göze tükünir mi? Şimdi Gerdūs Şāh da Hamza tarafı degil ise şāhım beni kıatl eyle. Zīrā her kıande daķme çıkķardılar ise Hamza tarafından zuhūr eyledi. Yarın bir gün āřikāre olur. Ammā benim kıalbim

- 71^b şöyle şehâdet ider ki: “Ḥamza, Ḥarcene’ye varıp Sa^cdi-i Şāmī diyü adın diğışdirip Ḳayşer’e ve Gerdūs Şāh’a tab^ciyyet idip çok zamān Ḥarcene’de eglenmişdi. Ol zamān Ḥarcene’de bir kız aldı ve bu nāmı söylenen Rüstem de Ḥamza oğludur. Zīrā birkaç evvel vāqı^camda Ḥamza’dan tekābir yādigār daḥı peydā oldu. Ammā bu Ḥamza gibi şāhib-ḳırāndır. Bilmem bunuñ ile ḥālīñiz nice olur, diyü Nār-ı nūr evliyālarından ḳulağıma bir şadā geldi idi. ^cAlāmeti nümāyān olmadığından gelip şāhıma söylemeye ḥavf itdim. Ḥ^wāce, Ḥamza’nuñ ğayretin çeker. Sen de bu günlerde anlara rağbet idip beni döge; mecrūh eyleyüp dīvānıma bir daḥı gel(me)sün, didiñ. İşte Ḥ^wāce daḥı Yezdān-perestdir. Bizleri de sevgili Nār-ı nūr’dan ayırıp kendileri gibi Yezdān-perest itmeniñ kolay ṫarafın arar.” diyip it oğlu it ol ḳadar iğvā viridi ki şāh, nā-çār olup Ḥ^wāce’ya ve Şāhib-ḳırān’a ^cadāvete meyli olur gibi oldu. Ammā Ḥamza raḳiyallāhü ^canhü kelīsāda odun ṫaşırken şāhı ḥalāş itdigi şāhıñ
- 72^a ḥāṫırına gelüp itdi: “Yā Baḫtek! Öyle ammā bu def^ca Ḥamza beni yesīrlikten ḳurtardı. Hele Ḥamza’dan bir daḥı intikām almak emr-i muḳarrerdir. Zīrā Nār-ı nūr’a çok ^cişyān eyledi. Lākin şimdi anıñ ile aramız ḥōşdur. Vaḳt-i āḫirde söyleşelim; ancak Gerdūs Şāh’a bir ādem gibi ādem gönder.” didi. Baḫtek “Emir şāhımıñdır!” diyip işte Māhān Vezīr’i ilçi ta^cyīn idip Gerdūs Şāh’a nāme yazılıp Sehrāb-ı ^cAcem-nām bir pehlevān ve biş altı yüz ādem ceng eri ḳoşdular ki bir ṫut ḳap olursa Gerdūs Şāh’ı ve oğullarını zār zōr bende çeküp cümlesin der-zencīr ideler. Ḳarşu ḳor olursa ḳılıçdan geçüreler. Māhān Vezīr, Sehrāb-ı ^cAcem ile tedārik görüp altı yüz ādem ile bir gün ḳalkıp “Ḳandesin Ḥarcene?” diyip rāhī oldular. Günlerde bir gün Ḥarcene’ye

irışdiler. Gerdūs Şāh'a haber oldu: "Nūşurevān'dan ilçi geldi bir pehlevān ile." didiler. Gerdūs Şāh: "Ne ola, bizim Nūşurevān'a müte^callik bir

72^b huşūşumuz yokdur. ^cAceb Rüstem'in böyle kuvvet-i kâhiresin işidip yanına alıp pāy-i taht pehlevānı mı itmek ister? Yoḥsa bir başka murādı mı var ola?" diyip bir hātırılı begler ile bir miqdār şu gücü gönderdi. İşte karşı varıp getürdiler. Sehrāb ^cazamet ile gelüp Gerdūs Şāh'in sarayından içeri girip Gerdūs Şāh, buña bir rütbe ta^czīm eyledi ki güyā Nūşurevān kendidir. İşte Sehrāb, pāy-i tahtı yirine oturdu. Vezīr de yanına oturdu. Gerdūs Şāh'dan bī-pervā, hiç ādāb ü erkān yok. Güyā Gerdūs Şāh, Sehrāb çerāğı pāyesinde. Hemān dünyāda Nūşurevān'dan ğayri şāh yok, kendiden mā-^cadā pehlevān yok gibi edā ve tavır idip çıkarıp nāmesin virdi ve itdi: "Yā Gerdūs Şāh! Göre bu nāme nice yazılmışdır, okuyup bunuñla ^camel eyleyesin." didi ve kırk nefer ādem getürüp Gerdūs Şāh'in ādemlerinden dīvān ortasında zencīre

73^a urdular. Gerdūs Şāh ve tevābi^ci bu ḥālī görüp "İyü ^calāmet degil, ancak soñı ḥayır ola!" diyip nāmeyi okuduğda yüzünde kan ^calāmeti kalmadı. Maẓmūnu: "Ey nā-bekār! İşitdim ki ecdād-ı ^ciẓāmlarından Ferīdūn Şāh dahmesinden bu kadar māl çıkarmışsın ve beni ādem yirine kōmayıp ḥişşe göndürmedin. Ma^clūm ola ki bu def^ca nāmem vuşūlünde varan ādemlerime bī-kuşūr cümlesin teslīm idip selāmet bulasın. Eger ^cinād idersen Nār-ı nūr ḥaḳḳı için tāc ü tahtın alıp seni iller kapusına muhtāc idip ve cümle evlātlanıñı ve vezīrleriñi zencīre taḳıp ḥuzūr-u pādişāhāneme getürdürüm. Güyā ne oldum kıyās idersin. Benim katımda sizler derebegisiz ancak." demiş. Ḥikmet-i Ḥudā, ol gün Rüstem yine şikārda idi. Eger dīvānda bulunsa Nūşurevān'in

nāmesin paralayıp ilçileri koğardı. Zīrā nev-civān, bā-ḥuṣūṣ Şāhib-kırān-zāde ve kendi daḥı Şāhib-kırān-ı şānī olacaḳdır. Böyle tıfıl iken hiç Nūşurevān'ın bu sitem zehr ḳātil sözlerin nice ḥāzm idebilür? Ne ḥāl ise Gerdūs Şāh itdi:

- 73^b “Pehlevān, gerçi oğlum Rüstem daḥme ḳıḳardı; ammā böyle tevātir olacaḳ degil ve hem cümlesi ālāt-ı ḥarbe müte^callik nesnelerdir. Lākin şāh, bizden māl taleb iderse kendi mālımdan murādı üzere vireyim. Yā ne var, tā bu ḳadar şāh bize ḡazab idecek?” diyip söyleşirken Rüstem geldi, diyip Gerdūs Şāh'a işāret eylediler. Gerdūs Şāh: “Bre meded! Şöyle sözleri işitmeden bu ḥarīf göndüre idim. Zīrā şehzādem böyle cevāblardan gücenir. Bā-ḥuṣūṣ ilçi didikleri ḳaltabān kendinden mā^c-adā cihānda pehlevān yok i^ctiḳādında. Rüstem, bunuñ tavrını çeker mi? Ğavḳa büyümeden bir miḳdār māl virip şu ḥōd-bınleri def^c ide idim.” diyip ḫaşra ḳıḳdı. Rüstem su'āl eyledi: “Bunlar naşıl ādemlerdir?” didi. Gerdūs Şāh itdi: “Oğlum, müsāfir geldiler. Sizi işidip mübārek cemāliñize müştāḳ olup erlikleriñden ḥaz idip gelmişler.” didi. Şehzāde geḳüp oturup “Şafā geldiñiz!” diyip ri^cāyet itmek istedi. Şehzāde'niñ
- 74^a merḥabāsın Sehrāb dil ucıla aldı. Göñlünden “Bu çok da zāhir kendüyi ādem yirine ḳor.” diyip hiç aldırmadı. Ammā şehzāde, bir miḳdār oturdu. Sehrāb'ın eṭvārından ḥōşlanmayup “Ḥayır, bu ḥarīflerde müsāfir ^calāmeti yok. Bī-edeb yanı üzere uzanıp yatır. Benim pedirim bir şāhdır. Hiç şāhlar yanında böyle nā-hemvāre ḥareket nice olur? Elbetde bir alış yiri vardır. Pederim ise sizi işidip gelmiş, didi. Bu ḥarīf, benim merḥabāmı bile dil ucıla aldı. Ḳande ḳaldı ki baña āşinālik ide!” diyip dīvānda oturan vüzerānlarına baḳıp “Naşıl müsāfir?” diyü gözile işāret itdikde vezīrlar daḥı sükūt üzere, öz atalarında şīt ü şadā yok. Şehzāde'niñ ḳalbi ḫarlıḡanıp dīvānda oldu; ammā Gerdūs Şāh,

cümle tevābi^clerine te'kīd te'kīd tenbīh eylemişti ki şāhdan nāme gelip bizden daḥme mālın maṭlūb idip bu misillü ādemler ile sitem-āmīz nāme

74^b göndermiş, diyü Rüstem'e işitdirmeyesiz. Zīrā gözü kanlu şehzāde, ilçilere kaḳıyup ta^czīme münāfī hareket idip yidi iḳlīm şāhını gücendirir ise soñra baş elden gider, dimişdi. Çünkü şehzādedir, dīvāndan taşra çıḳdı; ammā hiç kimseden ḥaber alamadı. Bu ḥarīfler tehī degildir, diyip şehzāde efkāra düşdi. Varıp vālidesiniñ ya(nına) gitdi, gördi vālide oturur, itdi: “Yā māder! Bugün şikār tizce geldim. Dīvānda biraz ādemler var; lākin ben bu ḥarīfleriñ eṭvārını hiç begenmedim. Bilmem naşıl kimselerdir? Yabān ādemīsine beñzerler, hiç āşinālık itmezler. Babam daḥı vezīrlerimiz hep sūkūtdadırlar. Beni bir endişe aldı, sen bir şey işitmedin mi? Elbetde bu ḥarīfler tehī kimseler degil.” didi. Rābi^c-a-yı aṭlās-pūş bu işden ḥabīr; ammā atası tenbīh itmişti. Neylesün, söylemege ḥavf var: “Be hey oğlum! Şāhlar dīvānında her türlü ādem

75^a bulunur. Ḥalvet degil ki ehl-i şūrā, ^cāḳıl, dāniş, ümerā, vüzerā ola. Sen kendi āleminde ol.” diyüp tesellī virdi. Andan şehzāde, ṭa^cām yiyüp şeb-hāneye varıp bir miḳdār rāḥat ideyim diyip yatdı. Ammā Gerdūs Şāh da ādemler ta^cyīn idip “Şehzāde nerede ise baña ḥaber virin.” dimişdi. Lālaları ḥareme gitdi, didiler. Gerdūs Şāh, Māhān vīre (vezīre) itdi: “Ey vezīr! Zāhir bizler yidi iḳlīm şāhını bilmez degiliz. Ancak şu nev-civāna lāyık bir miḳdār ālāt-ı ḥarbi ve bir bārigāh çıḳdı. Benim de ḥātırımda, ol bārigāhı şāha gönderecek idim. Bārigāh kendi ecdādları yādigārıdır. Ben de şāha biraz tuḥfe hedāyā düzüp oğlum Rüstem ile göndermek murādım idi. Hem şāha iṭā^cat hem şehzādem benden ulu şāh varđığın bilsin, dimek isterdim.” didi. Sehrāb itdi:

“Ben öyle sözlerden müstağnīyim. Kānūn-ı kıdem üzere otuz altı biñ kīse aqçeye bir hazīne dirler ve bir dahme otuz altı biñ hazīnedir. Bu kadar altını
75^b ve miqdārı mu^cayyene üzere ālāt-ı harbīleri hazīne bağladıp temāmen, kāmilen yidi iklīm şāhına gönderip başını hālāş idersin. Yoḥsa öyle sözle saña bir vechile necāt yokdur. Hemān ^cırzıñ yıqılmadan başıñ bir çāresine bak.” didi. Ammā Seyyāre ol zamān bir tarafda kulaq tutardı. Hemān dīvān-hāneden taşra çıqup Rüstem nerede ki bu kāfir-i pelīd böyle atıp tutuyor, diyip gezerken Rüstem de haremde çıqdı. Seyyāre’dir aḥvālī beyān eyledi. Rüstem: “Hāy bre kāfir! Anıñ için böyle mağrūr olup bizleri ādem yirine kōmazdı.” diyip dīvān ortasına yürüdi. Gerdūs; bildi ki şehzāde aḥvāle vāqıf olmuş, tiz yirinden kākup Rüstem’e karşı varıp “Bre meded şehzādem! Ne demek istersin? Bunlar yidi iklīm şāhından gelmişler. Soñra başdan çıkarız.” diyip Rüstem’i tutmak istedi. Rüstem’dir ol ayāsıla gögsüne kākıp Firdevs (Gerdūs) Şāh arqası üzere yıqıldı. Rüstem, hemān içeri girdi. Gördü ki bu
76^a la^cınler, Gerdūs Şāh kaçdı diyip vezīrleri zencīre çekmek isterler. Gerdūs Şāh da Rüstem’iñ ardınca girip geçüp tahtında oturdu. Ammā zencīr-keşler Rüstem’i görünce heybetinden şaşıp zencīrleri yire bıraktılar. Rüstem itdi: “Devletim ata, nedir aşlı? Bu mālı bunlara niçün virelim? Bu gidiler zahmeti bizimle berāber mi çekdiler? Çünkü māl isterler, yā evvel niçün çıkarmadılar? Bunca zamāndır bu tılsım bunda tururdu, almadılar. Ben bu ḥarīfiñ ḥammālī degilim, dahme mālın taşıyıp bunlara vireyim! Yā Nūşurevān bizden ne ister?” didi. Sehrāb kaçuyup “Bre ne yabana söyler bu oğlan! Bre tutuñ, başını kōparayım!” didi. Rüstem “Hāy bre pelīd! Sen mi başım kōparasın ?”

diyip naşıl şıçradı ise Sehrâb'ı altına alıp “Hây!” diyince başın kesüp meydâna atdı. Andan tîğ uryân idip Sehrâb'ıñ tevâbi^cın bulduğı yirde kırmağa başladı. Mâhân Vezîr, ol hâli görüp şıçrayıp taşra oldı. Atına sivâr olup başın hâlâş eylemek murâd eyledi. Ammâ Seyyâre'niñ gözi düş oldı,

76^b gelüp itdi: “Server, aşıl fitneniñ başı olan vezîr kaçdı. Evvel öldürecek ol idi.” didi. Rüstem, bunlardan öñüne râst geleni amân virmeyüp helâk iderdi. Şehriñ ortasında vezîre râst gelip “Kande gidersin?” diyip bir tîğ urup kemerine varınca iki pâre eyledi. Anda sâ'irleriñ ele alıp öyle kırdı kim otuz kâfir ancak kaçıp güç ile hâlâş oldılar. Şehir halkı şehzâdeye taşsîn, âferîn eyledi. Rüstem saraya geldikde Gerdūs Şâh itdi: “Oğlum bu, bir iyü nesne olmadı! Nüşurevân, kuvvetlü şahdır, aña cevâb virmek güç olur. Bilmem hâlimiz neye varır?” diyip elem çekdi. Rüstem gülüp itdi: “Devletim ata, Haqq-Teâlâ'niñ inâyetiyle ve seniñ duân berekâtile şimden soñra baña kahramânlar hâ'il olmaz. Ben böyle aña, böyle âlâta mâlik oldum. Dünyâ

77^a bütün bütün kâfir olup üzerime gelseler ğasâvet itme. Sen hemân dâ'im şafâda ol. Sen benim çok kanlu düğünüme temâşâ idersin.” diyip şikâra ve işrete meşğül olup “Nüşurevân, bildiginden kalmasın. Bu mâlı baña Nüşurevân virmedi, Allah virdi. Gerçi Ferîdün Şâh, Nüşurevân'ıñ ecdâdlarından imiş; ammâ dahmeyî benim nâmıma vâzî^c eylemiş.” didi. Gerdūs Şâh, Rüstem bin Hamza'niñ böyle tedbîr-i idrâkine hayrân olup “Âferîn şehzâdem, zâtında olan cevheri şahâ^cate!” didi. Ammâ bu tarafından kaçıp kurtulan kâfirler Medâyin'e varıp şâh huzûrunda saçların yire urup “Be hey şâhım! Bizi âdem ejderhâsınıñ üzerine göndürmüş.” didiler. Şâh: “Nice

itdiñiz? Bre ne oldı?” didikde “Gerdūs Şāh, bir oğul yitişdirmiş; māl yirine oğlu Rüstem’i viridi. Evvel māl virecek idi, meger Rüstem şikār imiş. Geldikde Sehrāb’ı şöyle öldürdi, Māhān’ı böyle öldürdi; altı yüz böyle kırdı.”

77^b diyip hikāye itdi. Nūşurevān kulağ tıp (tuştup) bu cevābları temām dinleyüp “Bre ne dirsın? Gūyā bu Gerdūs Şāh, ne zamān böyle bahādır evlād peydā eylemiş? Hāy Bahtek, ol gözüñ dağı çıksun! Kendi hālimde iken başımıza bir düşmān dağı kazandı.” diyip vāfir endişe idip şimdi nice ide, diyip H^wāce’ya bağıp itdi: “Bu nasıl cesāret ki benim varan ilçimi katl ide! Zāhir Nār-ı nūr devletiniñ dünyāda i^ctibārı yokdur ki böyle işler zuhūr ideyor, dağı beterinden şaklasun! Ey H^wāce, ne günlere kaldık!” diyip hayrān oldı (hayrān oldı.) H^wāce da: “Be hey şāhim! Niçün Bahtek sözüne uyup böyle itdiñ? Anıñ hazīnesine ihtiyāciñ mı var? Hāmza, Hārcene diyārına vardıkda Sa^cdi-i Şāmī nāmile Gerdūs Şāh’ıñ kızın almış, zāhir oğlu olup dağme fetḥ eylemiş. Her ādem, dağme fetḥ idemez. Korkarım ^casker cem^c idip bizim üzerimize gele. Ben de remilde istihrāc eyledim. Rüstem nāmile bir Şāhib-kırān dağı zuhūr ider. Eger ol ise Hāmza’dan gayri aña cevāb virir olmaz. Belki Hāmza’ya

78^a dağı galebe ider. Hele patırtılar olacağ, ben anıñ tāli^cin gördüm. Cihānda kimse ğarīm olmaz. Eger pend naşḥat istersen şağın intikām almağ sevdāsında olma, araya ^cadāvet düşer. Hāmza ile dağı düşmen olursuz. Soñı fenā olur, niçün söylemediñ dimeyesin.” diyip hāmūş oldı. Bahtek itdi: “Hayır şāhim, ben taḥkīk haber aldım. Rüstem, Gerdūs Şāh’ıñ oğlu imiş. Ol seng bir sancāğ begin ola. Oğluna söz geçüremeye. Bu kadar fesādı idip dağme mālın zabḥ ide, ne ^cırz eksikligidir. Gerçi bizim mālā ihtiyācımız

yoğdur. Ol bizi âdem yirine kıomadı. Bundan soñra miqdârların bildirmeyince nice kıâbil! Nâr-ı nûr bizden yüz dönderir ve zebûn olduğumuz şâyi^c olur. Şâhlara lâyıķ degildir zebûn olmaķ. Soñra bizim salţanatımız elden gider. Tuţalım Ħamza evlâdı olmuş, ilçi oldur. Kıanķı devletde vâķı^c olmuş lâzım gelirse Ħamza'ya daķı ifâde idelim, râzî olur mu? Ħamza ile bunca müddet ceng ü cidâlimiz vâķı^c oldı. Ħamza, bize dâ'im iyilik iderdi. Biz aña ^cadâvet idip başına bu kıadar felâketler getürmüş iken böyle nâ-hem-vâr ĥareket

78^b itmedi. İlçilere zevâl var mı? Ħamza, bu işe râzî olmaz.” dıdı. Ħ^wâce itdi: “Ne demek istersin?” didikde Baĥtek itdi: “Şâhıñ kıulları çok; ^casker göndürsin, ĥaķından gelsünler. Bir daķı böyle küstahlık eylesünler.” dıdı. Ħ^wâce itdi: “Çünkü öyledir, Ħamza'ya ĥaber göndürüñ. Ol varıp ĥaķından gelsün. Eger evvel Ħamza'ya ĥaber göndermez iseñiz soñra ^casker arķasına gelür ise kıyâmeti kıoparır. Zâhir oğluna ve kıayınatasına yardım ide, âşıkârdır.” dıdı. Baĥtek itdi: “Pes, hemân cihânda Ħamza'dan ĥayri er yok mu? Öyle olucaķ gene zebûnluķ izĥâr itmiş oluruz. Erlik budur ki kendi elimiz ile ĥaķından gelürüz ki ĥalk-u ^câlem bile. Şâhıñ düşmene cevâb virme kıudreti varımış, diyeler. Şimdi hemân olur olmaz māddeyi Ħamza'ya teklîf cā'iz degil. Şâh da kıuvvet kıalmadı; ancak Ħamza, şâhıñ uçar kıanadı dirler, yine şâha i^ctibâr itmezler.” dıdı. Ħ^wâce itdi: “Bre ĥased la^cin! Ħamza, hâlâ şâhıñ ^culûfesin alır.

79^a Şimdi böyle vâķitte şâhıñ ĥızmetinde bulunup birlikde olunsa ne lâzım gelür! Yoksa Ħamza, şâhıñ hiç işine yaramadı.” dıdı. Baĥtek itdi: “Ħamza ile beynimizde ^cadâvet-i dñniyye var. Hele Ħamza ile göñül birliği bize el virmez.” dıdı. Ħ^wâce: “Öyle mi şâhım?” dıdı. Şâh: “Belî, Baĥtek gerçek

söyler.” didi. İşte Bahtek, şâhın ağzından Fağfūr Şâhı’na nâme yazıp ahvâli bildirdi. Ol da iki yüz elli biñ asker ile Medâyin’e gelüp şâh ile görüşti. Şâh itdi: “Eger bir maşlahat görebilürsen cihānda bir nām alırsın.” didi. Ol da çok lāf şavırdı: “Hamza’ya da cevāb vireyim.” didi. Bu haber Gerdūs Şâh’a vardıkda elem çeküp: “Acab Hamza, haber göndürsem gelebilür mi?” didi. Rüstem itdi: “Etrāfdan asker yazılsun, ben de böyle olsun diridim.” diyip asker yazdılar. Gönlünden geçeni yazıp on iki biñ asker cem eylediler. “Şâhın askeri geldi!” didiler. Rüstem Hamza-zādedir; böyle çok kâfire cevāb virir olmaz ise Hamza’ya haber ideriz diyip tururken bir de şâhın askeri geldi, didiler. Şehzāde, Gerdūs Şâh’ın elin öpüp: “Koca peder, elem çekme!

79^b Göresin ki ben Allahü-teâlā’nın izniyle neler ideyim.” diyip sivār olup karşı çıktı. İrtesi muķābil olup turdular. Rüstem, emir idip on iki asker ālāy bağlayup meydān açıldı. Hemān Kaymās-ı Çayinnī, Fağfūr Şâh’dan icāzet alıp azm-i meydān eyledi ve na’ra urup: “Kanı ol Rüstem didikleri oğlan? Er ise gelüp baña cevāb virsin.” didi. Rüstem’dir muķābil oldu, cenge başladılar. Rüstem’in ğazabı kemālde, nāşıl bir nīze urdusa arķadan yelmān gösterdi. Kaymās yıkılınca: “Bre bu pür-āteş ancak komañ!” didikde iki yüz biñ asker birden hücum eyledi. Server-zāde tigin uryān idip bu kadar kâfir askerine bir şatır çaldı ki meydān yiri kan deryāsı oldu. Küffarı kırıp giderken Fağfūr Şâhı’na rāst gelüp Fağfūr: “Bre oğlān, nedir bu senin ciger-dār la’in!” diyip bir tīg havāle eyledi. Dilāver-i ālem men idip bir tīg öyle urdu ki Fağfūr Şâh siperin iki pāre itdikden soñra Fağfūr Şâh’ı tā kemerine varınca iki pāre 80^a eyleyüp tā alemlere varıp ser-nigün eyledi. Küffārın ikisi bir yerde kalmayıp

evvel kaçanları halâş oldu. Kaçan  asker bir g n Med yin’e gel p Ő h  n nde fery d idip aĥv li bey n itdikde Ő h Baĥtek’e baĥıp “K r c h d! Bu fes dı sen  ıkarдын. Yene def  eyle, yoksa  atlı iderim!” didi. Baĥtek, ba a ic zet vir; pehlev nlar bulayım ki ne R stem cev b vire ne  amza.” didi. Ő h,  ıkarıp m hrin  zerine atdı. Baĥtek, a  ar-ı arzda ne  adar n -mud rlar varısa da vet-n me per kende eyledi. Ve kendi raĥŐa bin p bir cez rede iki bir derler vardı. Birine  Abd ’l-mec d, birine  Abd ’l-fer y dirler. Baĥtek anlara varıp Ő hi n n mesin virip aĥv li bildirdi. Bunlar kır  bi   asker ile bir c z ları vardı. Ber ber alıp geldiler; amm  c z  tenb h itdi: “Benim c z  olduĥum kimseler bilmes n. Ben onlara iş ideyim ki cih nda d sit n olsun.” diyip yola rev n oldular. Bu cildde bunda tem m oldu tem m.

Be hey, bunu meraklı yirde biraĥanın zev i var mı? Ya aŐaĥıda biraĥır y hud biraz yuĥarıda biraĥır.

 l h  sen r zı ısın bi-iŐtib h   lemi n , ol sebebden Ő ni na dinildi
Rabb ’l-  lem n.

EŞer:  amid Es-Seyyid  br him Kem ledd n

SONUÇ

Bu çalışmamız ile kütüphanelerimizde birçok yazma nüshası bulunan; Türkler arasında IX. yüzyıldan XIX. yüzyıl sonlarına kadar sevilerek okunup anlatılmasına rağmen üzerinde yeterince durulmamış Hamza-nâme'nin on altıncı cildini neşredip kahramanlarını tanıtarak şahıslar dünyası itibâriyle Türk destan edebiyatı içindeki yerini tespit etmeye çalıştık.

Türkler, İslâmiyet'in kabulüyle birlikte İslâm büyüklerinin kahramanlık menkıbelerini de çok sevmişler bunları nesilden nesile aktarmışlardır. Bu İslâmî destanlardan olan Hamza-nâme'nin incelediğimiz on altıncı cildinde, Hz. Hamza'nın özellikle Mecûsîlerle (Nûşirevân ve Pendevîl Şâh) İslâmiyeti yaymak için yaptığı mücadeleler anlatılmaktadır. Acem padişahlarının en güçlüsü olan Nûşirevân, destanda Hz. Hamza karşısında âciz kalmıştır. Hz. Hamza güç ve yenilmezlik sembolüdür. Olayların özünü Müslümanlığı yayma çabası oluşturmakta olup destandaki temel unsur dinî unsurdur.

Bütün tarihî kahramanlarda olduğu gibi Hz. Hamza'nın savaşları, maceraları da çeşitli İslâm milletlerinin halk hikâyelerine geçerken (İranlılar yeni unsurlar eklemişler; Türkler de dini bir muhtevâ ile zenginleştirmişlerdir) gerçekliğini kaybetmiş, birçok macera, başka dönemlere, yer ve kişilere ait olaylar, Hz. Hamza'nın şahsına atfedilmiştir. Şâh Nûşirevân'a hizmet eden Kelbâd ^CAyyâr ve Hz. Hamza' ya hizmet eden ^CAmr ^CAyyâr'ın maceraları, Dil-nevâz Banû'nun Hz. Hamza'ya olan muhabbeti, Hz.Hamza'nın Kaf'tan gelmesi, Harcene (Amasya) Şâhı Gerdûs Şâh'ın kızı Rabia'yı alması, ondan Rüstem adlı oğlu olması, Hz. Hamza'nın Nûşirevân'la aynı dönemde yaşayıp İran ve Anadolu topraklarında İslâm dinini yayma mücadelesi vermesi, vb. olaylar; Hz. Hamza'nın gerçek yaşamıyla ilgisi

olmayan olaylardır. Fakat bunun yanında Nûşirevûn'ın Hz. Hamza ile maceraları anlatılırken Hz. Muhammed'in henüz dünyaya gelmemiş olması, Hz. Hamza'nın Abdü'l-muttalib'in oğlu olup Mekke'de anne ve babasının bulunması, av merakı, yapılan savaşlardaki güçlü şahsiyeti, cesareti tarihî bilgilerle örtüşmektedir.

Burada Hz. Hamza'nın şahsında karşımıza tarihî romana benzer bir anlatım ortaya çıkıyor. Hz. Hamza; cesareti, savaşçılığı, güçlü şahsiyeti, İslâm dinini yayma uğruna gösterdiği kahramanlıklarla gerçek bir kişiliktir. Müslüman halk aradaki boşlukları dolduruyor, onu görmek istediği gibi şekillendiriyor. Duyduğu bütün kahramanlık olaylarını onun şahsında topluyor ve Hz. Hamza adına dinliyor. Halk muhayyilesinin Hz. Hamza'ya değişik dönemlerde görev vermesi, kahramanın çok işler başarmış olmasını istemesinden başka bir şey değildir. Olay ne kadar gerçekliğini kaybetse de birçok macera ilâve edilip başka dönemlere, yer ve kişilere ait olaylara yer verilse de Hz. Hamza'nın (Sâhib-kırân) rolü hiç değişmiyor. O; hep dinine bağlı, İslâm'ı yaymaya çalışan, dürüst,insancıl,adaletli, merhametli, asla kin gütmeyen, Müslüman olsun olmasın herkes tarafından takdir edilip hakkı verilen gerçek bir Müslüman ve din büyüğüdür. Bütün bu özellikleriyle Hz. Hamza, destanda “Alp-Gazi” tipinin örneğini vermektedir. “Kötülüğe karşı iyilik !” özelliği ile de “Eren Tip”ini simgelemektedir.

Arap ve İran mitolojisi, İslâmî Türk Edebiyatının ana kaynaklarından biridir. Kahramanlığı ile gönüllere taht kuran Hz. Hamza, şehit edilmesinden sonra Araplar arasında destanlaşmaya başlamış, Arap hikâyecilerinin belli başlı konularından biri olmuştur. Daha sonra bu destanî hikâyelerde İran mitolojisinin özellikle Şehnâme'nin etkisi görülmüştür.

Fars kültürünün tarihî, yarı tarihî ve İslâmlaşmış mitolojisindeki Acem hükümdarlarında belirgin bir şekilde bulunan sıfatlar, Hamza-nâme kahramanlarında

da vardır. Bu kahramanlar Acem hükümdarlarına benzetilerek yüceltmeye çalışılıyor. İncelediğimiz 16. ciltte Rüstem, Nûşirevân, Behmen, Behram, Feridun vb. Acem hükümdarları çeşitli şekillerde yer almaktadır. Güçlü şahsiyeti ile bayraklaşan Hz. Hamza'nın bütün özelliklerini İran esâtîrî kahramanı Rüstem, en iyi şekilde temsil ettiği için destanda Hz. Hamza'nın oğlu ile Rüstem arasında ilgi kurulmuştur. Bahadır Hz. Hamza'nın oğlu ancak Rüstem gibi yenilmez biri olabilir ve onunla özdeşleştirilebilir, anlatılabilir. Rüstem, Hamza-nâme'de Müslüman kimliği ile karşımıza çıkıyor. Zaten Şehnâme kahramanı Rüstem de Tanrı'ya inanmaktadır. Şehnâme kahramanları Hamza-nâme'de yer alırken Tanrı'ya inananlar (Rüstem, Feridun) Hz.Hamza'nın yanında, ne kadar adaletli ve iyilik sever de olsa Tanrı'ya inanmayan ve Mecûsî olan kişi (Nûşirevân) Hamza'nın yanında değil karşısında yer almaktadır.

Hamza-nâme'nin (16.cilt) çok zengin bir şahıs kadrosuna sahip olduğunu söylemek mümkündür. Metinde değişik sebeplerle meşhur olmuş, destanın kaynağını teşkil eden Taberî Tarihi ve Şehnâme'de de adı geçen çok sayıda kahraman zikredilmiştir. Destanda mücadeleler hep İslâmiyet'i yaymak için yapılmış, Müslüman olan kahramanlar her zaman başarı kazanan güçlü tipler olarak karşımıza çıkmıştır. Zaten efsane ve destanlarda objektiflik esas değildir. Tarihten destanı veya efsaneyi ayıran özellik bu noktada kendini göstermektedir.

Hamza-nâme'de çekirdek olay, Türk-İslâm kültürünün ortak kaynakları Taberî Tarihi ve Şehnâme'den alınmış, yazar tasarladığı destan yapısına göre olayları değiştirmiş, zenginleştirmiş ve eserini bu eksen etrafında oluşturmuştur. Bu yüzden eserdeki kahramanlarla ilgili verilen birçok bilgi, kişilerin gerçek tarihî kimliklerinden çok farklıdır. Destanlarda anlatılan olaylar zincirinin tarihî gerçeğe uymaması da tabîîdir; çünkü destan tarih değildir.

X. yüzyıl ortalarında kitleler halinde İslâmiyet’i kabul eden Türkler, Anadolu’yu Türkleştirme ve İslâmlaştırma mücadeleleri vermiş ve bu mücadeleler; halkın hafızasında bir kahraman, aynı zamanda velî olan öncü şahsiyetlerin Türk halkını yönlendirmesiyle gerçekleşmiştir. Bu öncü kişiler arasında Battal Gazi, Danişmend Ahmet Gazi ve Sarı Saltuk’u sayabiliriz. Bu kahraman, velî kişilerin menkıbevî hayatı, İslâm dinini yayma ve Anadolu’yu Türkleştirme mücadeleleri Türk halkı arasında nesilden nesile anlatılmıştır. Bu destanlardan çok daha önce IX. yüzyıl sonlarından itibaren Türk halkı arasında sevilerek anlatılmaya başlayan Hamza-nâme’nin kahramanı Hz. Hamza da diğer destan kahramanları gibi öncü bir şahsiyettir; fakat onun öncülüğü sadece İslâm dinini yayma uğrunadır.

Kocatürk (1964:191)’e göre Türklerin benimsediği ilk büyük kahramanlık destanı olan Hamza-nâme, halkın benliğine iyice yer etmiş olmalı ki bu destan kahramanlarının ve destandaki bazı olayların daha sonra Anadolu’da teşekkül eden ve yukarıda belirttiğimiz destanlarda da kendini gösterdiğini çalışmamızda tespit ettik. İslâmî destanlar arasında da sayabileceğimiz ve İslâmî Türk destanlarının kaynağı sayılan Battal-nâme’de Battal Gazi’nin, bu destanların sonuncusu sayılan Satuk-nâme’de Sarı Saltuk’un bindiği at Hz. Hamza’nın Aşkar’ıdır ve bu ata sahip olma “Rüya, geyik, mağara” motifleri ile gerçekleşmektedir. Türk destanlarının belli başlı özelliklerinden olan at, silah ve akıncılık bu destanlarda olduğu gibi Hamza-nâme’de de İslâmî unsurlarla birleşmiştir. Hamza-nâme kahramanı Hz. Hamza’nın Kaf’tan gelip Harcene Şâhı Gerdûs Şâh’ın kızı Rabia ile evlenmesi, orada bir müddet kalması, Rabia’dan Rüstem adlı oğlunun olması, ad değişikliği ile yeniden ortaya çıkması, ateşe atılmak istenmesi olaylarının benzerleri Battal-nâme’de de Battal Gazi adına anlatılmaktadır. Battal Gazi de Harcen kalesi komutanının kızı Gülendâm’la evlenir, ondan Beşir adlı bir oğlu olur. Harcene’de bir sene kalır; fakat bu kalışı kendi kimliği ile olmaz. Hamza gibi ateşte yakılmak istenir; fakat Battal bu tehlikeyi atlatmasını bilir. Yine Hamza-nâme’de, Hz. Hamza ile baş edemeyeceğini anlayan

Nûşirevân'ın ikinci veziri Bahtek, işin içine cadıları koyar. Battal ile başa çıkamayacağını anlayan Rumlar da o dönemde cadılık ile ün yapmış ne kadar cadı varsa Battal ve arkadaşlarının üzerine yöneltirler. Hz. Hamza'nın gücü Battal'da toplanmış olup her ikisi de İslâm dinini yaymak için mücadele etmişlerdir. Bu hedeflerini gerçekleştirmek için de rakiplerini önce İslâm'a davet etmişler, eğer bu davet kabul edilmemişse onlarla savaşmışlardır.

Battal-nâme'nin devamı olan Danişmend-nâme'nin "Nasihat" bölümünde de Hamza-nâme kahramanlarından bazıları dünyanın fâniliğini, geçici olduğunu belirtmek amacıyla yer almaktadır. Ayrıca Hamza-nâme'de bulunan ayyâr tipinin Danişmend-nâme'de de yer aldığını çalışmamızda tespit ettik.

Özellikle XV.yüzyılda yazıya geçirilen Saltuk-nâme'de Hz. Hamza'nın Medâyin'i basıp Şâh Nûşirevân'ı tâc ve tahtından etmesi Hamza-nâme'de anlatılan şekliyle yer almaktadır. Sarı Saltuk, Hz. Hamza'nın süngüsüyle zaferler kazanır. Ayrıca Rüstem, Lendüha, İbn-i Sa^cdân, Fagfûr Şâh vb. kişiler Hamza-nâme ve Saltuk-nâme'deki ortak kişilerdir.

Hamza-nâme kahramanlarının Türk-İslâm destanlarında yer almasından ve olaylardaki benzerliklerden Hamza-nâme'nin, Anadolu'nun fethini gerçekleştiren Türk-İslâm kahramanlarının fetih ve İslâm dinini yayma mücadelelerinin anlatıldığı Battal-nâme-Danişmend-nâme-Saltuk-nâme üzerinde ne kadar etkili olduğunu ve bu destanların Hamza-nâme mirası ve hatıralarıyla birleşerek oluştuğunu; Hamza-nâme'nin de bir Anadolu destanı sayılabileceğini çalışmamızda gördük.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Mustafa
2001 Uzun Firdevsî' nin Süleyman-nâme'sindeki Destan Unsurları
(Basılmamış Doktora Tezi) Ege Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü
- AKYÜZ, Kenan
1945 Şehnâme'ye Önsöz, Çev. Necati Lugal, s.XIX
İstanbul: MEB Yayınları
- ALBAYRAK, Nurettin
1997 “Hamza-nâme”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.XV, s. 517
İstanbul: Diyanet Vakfı Neşriyat
- ARTUN, Erman
2002 Dini-Tasavvufî Halk Edebiyatı
Ankara: Akçağ Yayınları
- BANARLI, Nihat Sami
1971 Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C.1
İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
- BORATAV, Pertev Nâili
1982 Folklor Ve Edebiyat 2
İstanbul: Adam Yayıncılık, Birinci Baskı
- DEMİR, Necati
2004 Danışmend-nâme
Ankara: Akçağ Yayınları, Birinci Baskı
- DEVELLİOĞLU, Ferit
1990 Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat
Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları
- EBU'L HAYR-İ RÛMÎ
1987 Saltuk-nâme (Haz: Şükrü Halûk Akalın)
Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı
- ELÇİN, Şükrü
1993 Halk Edebiyatına Giriş
Ankara: Akçağ Yayınları
- ERGİN, Muharrem
1997 Dede Korkut Kitabı

İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 18. Baskı

EŞREF, Edip

1963 Asr-ı Saadet, C. II
İstanbul: Sebilürreşad Neşriyatı

FİRDEVSÎ

1945 Şehnâme I (Çev. Necati Lugal)
İstanbul: MEB Yayınları
1945 Şehnâme II (Çev. Necati Lugal)
İstanbul: MEB Yayınları
1945 Şehnâme III (Çev. Necati Lugal)
İstanbul: MEB Yayınları

FLEISCHER, Cornell H.

1996 Tarihçi Mustafa Âli
Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı (Çev- Ayla Ortaç)
İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

HONİGMAN, Ernst

1970 Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı (Çev. Fikret Işıltan)
İstanbul

http://www.milliyet.com/2002/08/28/sanat/san_11.hem/

İBN-İ KEMAL

1957 Tevârih-Âl-i Osmân VII. Defter (Haz. Şerafettin Turan)
Ankara: TTK yayını

İNAN, Abdülkadir

1987 Makaleler Ve İncelemeler, C. I
Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

İZ, Fahir

1996 Eski Türk Edebiyatında Nesir
Ankara: Akçağ Yayınları

KAPLAN, Mehmet

1955 "Türk Edebiyatında Alp Tipi" Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1
İstanbul: Dergâh Yayınları

KAZANCI, Ahmet Lütfi

1996 Hz. Süleyman'dan Hz. Muhammed'e Peygamberler Halkası
İstanbul

KOCATÜRK, Vasfi Mâhir

1964 Türk Edebiyatı Tarihi

Ankara: Edebiyat Yayınevi

KÖKSAL, Hasan

- 1984 Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı
Ankara: Başkanlık Basımevi
2003 Battal Gazi Destanı
Ankara: Akçağ Yayınları

KÖKSAL, M. Âsım

- 1996 İslâm Tarihi, C.2
İstanbul

KÖPRÜLÜ, Fuat

- 1980 Türk Edebiyat Tarihi
İstanbul : Ötüken Neşriyat A.Ş., 2. Baskı
1986 Edebiyat Araştırmaları
Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı

MÜTERCİM ÂSİM EFENDİ

- 2000 Burhan-ı Kat-ı (haz. Prof. Dr. Mürsel Öztürk ,Dr. Derya Öz)
Ankara : Türk Dil Kurumu

OCAK, A.Yaşar

- 1984 Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri
Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Folklor Araştırma Dergisi
Yayınları

ONAY, Ahmet Talat

- 1993 Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar (Haz. Cemal Kurnaz)
Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Baskı

ÖZTELLİ, Cahit

- 1970 “Seyyid Battal Gazi’ nin Atı Aşkar Üzerine”
Folklor Doğru Dergisi, Şubat 1970, V, s.6

PALA, İskender

- 1993 Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü
Ankara : Akçağ Yayınları, 3. Baskı

SEZEN, Lütfi

- 1991 Halk Edebiyatında Hamzanâmeler
Ankara : Kültür Bakanlığı Yayınları

TABERÎ

- 1990 Milletler ve Hükümdarlar Tarihi II (Çev. Zâkir Kadiri Ugan – Ahmet
Temir)

- İstanbul : Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
 1991 Milletler ve Hükümdarlar Tarihi III (Çev. Zâkir Kadiri Ugan – Ahmet Temir)
 İstanbul : Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
 1992 Milletler ve Hükümdarlar Tarihi IV (Çev. Zâkir Kadiri Ugan – Ahmet Temir)
 İstanbul : Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları

TÖKEL, Dursun Ali

- 2000 Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar
 Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları

TÜRK ANSİKLOPEDİSİ: “Hamza-nâme Maddesi”, C.XVIII, Ankara 1970

YUSUF SİNAN PAŞA

- 2001 Tazarrunâme (Haz. A. Mertol Tulum)
 Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı

YÜCE, Kemal

- 1987 Saltuknâme’de Tarihî, Dinî ve Efsanevî Unsurlar
 Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı